

КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В.В. ВОЛІК

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ, ЩО
ПОВ'ЯЗАНИ ЗІ СПРАВЛЯННЯМ ПРАВОСУДДЯ**

Монографія

Київ – 2010

УДК 347.921.6

Рекомендовано до друку
вченою радою Київського
міжнародного університету
Протокол № 3 від 28.10.2010р.

Волік Вячеслав Вікторович. Правове регулювання обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя/ Волік В.В. - **180 с.**

РЕЦЕНЗЕНТИ

В.А. Устименко

д-р юрид. наук, доцент
Заступник директора Інституту
економіко-правових досліджень
Національної академії наук України,
д.ю.н., заслужений юрист України

В.О. Рядінська

канд. юрид. наук, доцент
кафедри цивільного права та
процесу Донецького юридичного
інституту ім. Є.О.Дідоренка

У монографії подано характеристику обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя, досліджено їх сутність, визначене місце цих платежів в системі оподаткування. Виділено проблеми визначення основних елементів правового механізму обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя та особливості їх додаткових елементів.

Монографія розрахована на широке коло фахівців відповідного напрямку, юристів-практиків, науковців та економістів, а також студентів та аспірантів.

© Волік В.В.

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Еволюція обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя: доктринальний та нормативно-правовий аспекти	5
1.1. Історико-правовий аспект формування обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя.....	5
1.2. Нормативно-правове забезпечення обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя в Україні, на сучасному етапі.....	40
Розділ 2. Характеристика обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя, як особливого виду публічних доходів	58
2.1. Сутність обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя та їх місце в системі оподаткування	58
2.2. Належна нормативна урегульованість обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя, як складова доступності до судового процесу в Україні	77
Розділ 3. актуальні питання правового механізму обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя	92
3.1. Проблеми визначення основних елементів правового механізму обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя	92
3.2. Особливості додаткових елементів правового механізму обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя	126
ВИСНОВОК.....	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	159

ВСТУП

В умовах реформування податкової системи в Україні важливого значення набуває питання вдосконалення податкового законодавства. У статті 14 Закону України “Про систему оподаткування” перераховано податки і збори, що належать до загальнодержавних, серед них і судовий збір, порядок сплати якого врегульовують різні нормативні акти, у тому числі і Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито”. В Україні склалася ситуація, коли у нормативно-правових актах, що стосуються здійснення правосуддя, неоднаково визначається один і той самий платіж – плата за звернення до суду. У цивільному та адміністративному судочинстві він має назву судового збору, а в господарському – державного мита. При цьому у жодному чинному нормативному акті не сформульовано визначення поняття “судовий збір”, не визначено чітко й елементи правового механізму судового збору. Але це не єдиний платіж, пов’язаний зі справлянням правосуддя. У 2001 році з’явився новий вид платежів, що сплачуються при зверненні до суду – витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, що були введені як парафіскалітети, проте з розвитком суспільства та законодавства набули всіх ознак зборів, отже мають бути віднесені до обов’язкових платежів. Розмір витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу економічно не обґрунтований, за останні п’ять місяців неодноразово змінювався, нечітко визначено одержувача платежу та розпорядника цих коштів, а також порядок їх витрачання за цільовим призначенням.

Зазначене дозволяє зробити висновок про незавершеність процесу формування обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя, як одного з різновидів публічних доходів, необхідність створення

адекватного вимогам сьогодення науково обґрунтованого механізму правового регулювання.

Розділ 1

ЕВОЛЮЦІЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СПРАВЛЯННЯМ ПРАВОСУДДЯ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

1.1. Історико-правовий аспект формування обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя

Для дослідження будь-якої проблематики цікавим і важливим є історичний екскурс, оскільки розвиток суспільства приводить до змін як у податковій системі, так і у її правовому регулюванні. Історичний аспект юридичної проблеми дає можливість глибоко осмислити сучасну правову дійсність, у тому числі й чинні правові норми, які регулюють стягнення обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя (далі – судові платежі). Врахувавши історичний досвід їхнього формування та законодавчого закріплення, можна глибоко та детально дослідити сутність і структуру, що допоможе визначити шляхи удосконалення правового регулювання. Це сприятиме створенню більш ефективної системи судових платежів в умовах історичних змін національного законодавства та модернізації судової системи України.

Саме тому комплексне дослідження обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя (судових платежів), як особливого виду публічних доходів видається неможливим без виявлення основних періодів його генези.

Судовим платежам дослідники-юристи почали приділяти увагу набагато пізніше, ніж ті почали об'єктивно формуватися. Це дає підстави

стверджувати, що історія таких платежів у їхньому сучасному розумінні пов'язана з розвитком податкової системи України. Отже, на основі ретроспективного аналізу формування податкового законодавства можна виділити основні періоди становлення та розвитку судових платежів як специфічного інституту податкового права.

Судові платежі були відомі ще у римському праві, але мали примітивний характер, існували у формі судових витрат і дарунків особам, які справляли правосуддя. Як вказують науковці, особа, яка програвала спір, сплачувала судові витрати в розмірі $2 \frac{1}{2}$ з ціни позову [1, с. 341]. Проте, зауважує Я.Я. Янжул, особливого розвитку вони набули в епоху Середньовіччя у Західній Європі, де спочатку суд здійснювався задарма, але потім стало звичним підносити суддям різноманітні дарунки (у Франції такі збори навіть отримали назву “douceurs” – ласощі); у Германії були судові подарунки у вигляді вина. З розвитком грошового обігу натуральні підношення замінилися грошовими зборами, які сплачувалися суддям в обов'язковому порядку [2, с. 509].

Із централізацією влади судові платежі ускладнюються і включають уже частини – плату судді, плату правителю (королю, князю чи його намісникам) та відшкодування потерпілому. Так, у середині IX століття в Англії та Германії судові збори мали єдину назву “wehre” і сплачувалися за такою схемою: якщо винний не бажав стати об'єктом законної помсти з боку ображеного чи його родичів, він повинен був з ним помиритися шляхом сплати йому визначеної суми – “componere faidam sei latem” [3, с. 832]. Сума, що вносилася винною особою, ділилася на три частини. Одна з них, що називалася “friedensbruch”, сплачувалася королю, бо він був гарантом захисту кожного зі своїх підданих. Сплачуючи її, винний нібито відкуповувався від покарання. Друга називалася “delatura” і належала судді за розгляд та вирішення справи, а третя залежала від виду злочину – за вбивство вільної людини вона сплачувалася його родичам і мала назву “mæghote” – винагорода

родичам, а за вбивство раба – його володареві – “man-hote” – плата за людину тощо [3, с. 127–128].

Формування основних інститутів судових платежів в Україні органічно пов’язане з розвитком зарубіжних країн, насамперед, європейських, бо українська практика становлення та розвитку податкових платежів постійно збагачувалася їхнім позитивним досвідом. Аналогічний європейському підхід до визначення судових платежів знаходимо в Руській Правді (приблизний час її появи – 1015–1056 роки) ([4, с. 12]), навіть сама назва судових штрафів за вбивство має схожу назву – віра. На думку О.О. Куніцина, це було прямим запозиченням з європейського права [6, с. 832]. Однак саме тлумачення вір у Київській Русі неоднакове: іноді вірою називали судові витрати в широкому розумінні, іноді – плату лише за вбивство, плата ж за всі інші правопорушення іменувалася продажем.

Так, у статті 1 Руської Правди зазначалося: “Аже убьеть мужь мужа, то мстити брату брата, либо отцу, либо сыну, либо сынови. Ожели не будеть кто его мстя, то положить за голову 80 гривень, ане будете Княжь мужь или Тивуна Княжа. Аче будет Русинь, либо гридь, либо купець, либо Тувунь Боярскъ, либо мечникъ, либо изгой, либо Словенинь, то 40 гривен положить зань” [6, с. 177]. У статті “О жень” цього ж акта встановлювалося: “...А въ холопе виры нътуть, но оже будете безъ вины убьен, за холопъ урокъ заплатити, или за рабу, а Князю 12 гривне продажи” [6, с. 182]. Таким чином, за вбивство боярина необхідно було сплатити 40 гривень князю і 40 гривень родичам боярина; за вбивство вільної особи – 20 гривень князю і 20 гривень родичам цієї особи. Така плата носила назву віри. За вбивство раба сплачувалася його володарю визначена законом ціна і 12 гривень князю, що мала назву “продаж”, тобто раб прирівнювався до майна. Крім того, продаж сплачувався за нанесення ушкоджень – “...оже смердъ мучить смерда без Княжа слова, то 3 гривны продаже, а за муку гривна кунь. Аже огнищанинь мучить огнищанина, то 12 гривне продаже, а за муку гривна...”, “...оже кто ударить мечемъ и отпадетъ рука, или нога, или око истнетъ, то полвины 20

гривен, а тому за вѣкъ 10 гривень. Аже переть утнете кій любо; то 3 гривны продажи, а самому гривна кунь”, за крадіжки – “...за кражу 12 гривень продаже”, за uszkodження майна – “...за порчу межевыхъ знаков – 12 гривень продаже” тощо [6, с. 184]. Розмір продажу залежав від: 1) соціального стану особи, яка потерпіла від злочину; 2) ступеня тяжкості порушення; 3) розміру шкоди; 4) обставин, за яких був скоєний злочин.

Так, залежно від соціального стану особи, потерпілої від злочину, розмір продажу складав: за побиття огнищанина – 12 гривень, за таке саме побиття простолюдина – 5 гривень; залежно від ступеня тяжкості порушення: за завдання каліцтва – 20 гривень, за тяжкі побої – 12 гривень, за легкі – 3 гривні; залежно від розміру шкоди: за всі види викрадення та пошкодження майна злочинець сплачував 3 гривні до княжої казни тощо [6, с. 191].

Важливе значення мали й обставини, за яких відбувався злочин. Наприклад, за крадіжку коней з поля злодій піддавався заслання та ставав рабом; за крадіжку з дому зі злодія стягувалося 3 гривні до княжої казни [6, с. 195].

Частина штрафу, що надходила суддям, мала назву судових уроків, які складалися з плати судді та писцю. Так, за спори про землю, суддя отримував 30 кун, а писець – 12 вкош; за винесення рішення про свободу людини чи її належність господареві, судді – 9 кун, а писцю – 9 вкош; за всі інші справи, що закінчувалися судом, – судді – 4 куни, а писцю – 6 вкош [7, с. 64]. У статті 114 Руської Правди передбачалося “взачеє” – сплата мита за зв’язування підсудного, за накладення на нього кайданів [6, с. 206].

Руська Правда була одним з перших нормативних актів, які дійшли до наших часів, де визначалися розміри та регламентувався порядок стягнення платежів за звернення до княжого суду. Можна говорити, що саме з її створенням починається перший етап у розвитку обов’язкових платежів, пов’язаних зі справлянням правосуддя. Аналіз цієї пам’ятки Стародавньої Русі стосовно стягнення судових платежів дає підстави дійти деяких висновків: по-перше, вона не розрізняла карні та цивільні правопорушення;

по-друге – захищала майнові та інші права лише феодалів, холопи суб'єктом права не визнавалися; по-третє – судові платежі, за Руською Правдою, мали назву судових мит, складалися з трьох частин – плати князю, плати потерпілому та плати суддям, і встановлювалися у твердих розмірах, які визначалися залежно від соціального статусу особи, потерпілої від злочину, ступеня тяжкості порушення, розміру шкоди та обставин, за яких був скоєний злочин. За рахунок судових мит, що відносилися до судових уроків, здійснювалися виплати суддям.

Проте не слід забувати, що на цьому етапі поряд з княжим судом, судові платежі за здійснення якого встановлювалися Руською Правдою і стягувалися до княжої казни, існував суд договірний (чи суд старійшин), який був праобразом сучасного третейського суду. Виконання його рішень відбувалося внаслідок особливої домовленості сторін, коли дві сторони зверталися до шановної людини (старійшини) для розгляду спору. Як визначав М.Л. Дювернуа [8, с. 27–29], такий порядок розгляду спорів був цілком нормальним для того часу: общини (села, міста тощо) були невеликими, спори розглядалися публічно, “на мирові”, у процесі розгляду справи з'ясовувалося, яка сторона є правою у спорі, а порушник не наслідуювався опиратися виконанню рішення, бо проти нього могла повстати вся община. Вирішення спору, зазвичай, здійснювалося безоплатно, бо обрання особи для вирішення спору було свідченням поваги до неї, в інших випадках оплата була договірною [9, с. 148]. Іноді общини, не бажаючи, щоб князь втручався у їхні справи, відкуповувалися від княжого суду шляхом внесення оброку з метою уникнення сплати судових платежів [10, с. 36].

Отже, на першому етапі формування судових платежів за часів Стародавньої Русі існувало дві системи судочинства: княжий суд та договірний суд (суд старійшин). Звернення до княжого суду регламентувалося Руською Правдою, було дорогим та недоступним деяким прошаркам населення, проте дозволяло відкупитися від покарання за злочини. Виконання судового рішення княжого суду забезпечувалося

примусовою силою держави. Витрати на судовий процес повністю покладалися на сторони.

Договірний суд був доступнішим, проте виконання його рішення залежало від доброї волі сторін та підкріплювалося лише суспільним примусом общини.

З розвитком економіки, суспільства, торгівлі змінюється і судова система Стародавньої Русі. Судові платежі перетворюються на суттєвий дохід княжої казни, тому панівну верхівку не влаштовує наявність общинної судової системи, через існування якої казна недоотримує кошти від розгляду судових спорів.

У XII столітті Руська Правда видається у новій редакції (приблизно 1120 – 1130 роки [11, с. 122]), що відображає зміни у суспільному та економічному житті. Як пише М.М. Тихомиров [11, с. 123], Руська Правда у цій редакції відома ще як Статут Мономаха. Цей документ розширює перелік справ, що розглядаються княжим судом, і, відповідно, встановлює нові види судових платежів. Так, з ціни позову, що визначалася позивачем, суддя отримував мито у визначеному розмірі: якщо справа вирішувалася за судовим розшуком, то суддя отримував з рубля по 7 денег (у одному рублі на той час було 140 денег). Якщо ж відповідач не з'являвся за викликом суду, то він вважався звинуваченим без суду. Позивачу видавалася грамота безсудова, що давала йому право відібрати у суперника оспорювані ним права чи речі. За закінчення справи таким чином суддя отримував з рубля по 3 денги [7, с. 137].

У справах, які закінчувалися не розслідуванням і судовим розшуком, а очищувальною чи стверджувальною присягою у зв'язку з недостатністю доказів, судові платежі носили назву ротних уроків і сплачувалися лише судді, а писцю не назначалося ніякої плати, бо він при вирішенні справи таким чином не мав обов'язків. З особи, що підозрювалася у вбивстві, проте позбавилася від підозри принесенням присяги, суддя отримував 30 кун, зі спору про право власності на землю, що також закінчувався присягою, – 27

кун, з особи, яка довела стан своєї особистої свободи присягою – 9 кун [6, с. 213].

До судових платежів також відносилися такі мита, як печаткові, польові та хоженія. Печаткові мита стягувалися за прикладення печатки до судових актів – строкових, зворотних та судових грамот. Строковими грамотами називалися судові визначення, що містили вимогу до відповідача і позивача з'явитися до суду в установлений строк. Ці грамоти видавалися позивачам. Печаткові мита у розмірі 1 гривні (що складала десяту частину рубля) сплачувалися за прикладення до цих грамот судової печатки. Зворотні грамоти фактично були другою судовою повісткою відповідачу, який за першим викликом не з'являвся. У цих грамотах відзначалося, що з відповідача за неявку буде стягуватися штраф – три деньги. Судові грамоти містили рішення за судовими справами. Розмір печаткових мит залежав від особливостей розгляду спору. Якщо спір розглядався у загальному порядку (тобто сторони з'явилися до суду, довели свої аргументи), то зі сторони, що виграла справу, стягувалося 4 гривні. Якщо ж відповідач на суд не з'явився і справа була вирішена проти нього, то позивачу видавалися безсудові грамоти, за які стягувалося лише 2 гривні – “...а кто кого укажетъ въ татьбѣ съ поличнымъ, или въ разбоѣ, или в грабежи, или в головщинѣ, или в холопствѣ, или о полевой грамотѣ: ино взять судьямъ отъ судной грамоты четыре гривны, а отъ безсудной двѣ гривны” [6, с. 237].

Польові мита, які існували у цей період, стягувалися з польових поєдинків, що називалися полем. Здоланий на поєдинку не лише за позовом визнавався винним, але й повинен був заплатити княжому наміснику гривну і двом приставам дві деньги. Мита хоженія стягувалися на користь службовців, що викликали на суд сторони і використовувалися на роз'їзди за судовими справами – по чотири гривні на сто верст [6, с. 238].

Цікавим видається той факт, що на общину покладалися обов'язки з утримання судів і їхніх службовців “А се покони вирніи были при Ярославѣ: вирнику взяти 7 ведер солоду на недѣлю, ожо овень, любо полоты, или двѣ

ногате, а въ среду куна, аже сырѣ, и в п'ятница також; а курѣ по две на день, а хлѣбовѣ 7 на неделю, а пшона 7 уборковѣ, а соли 7 голважень: то-то вирнику съ отроком” [6, с. 244].

Змінюється система штрафів, що встановлювалися за карні злочини: вони визначалися срібною монетою рублями, полтинами та гривнами; розмір штрафів залежав не лише від тяжкості злочину, але й від звання злочинця (боярин сплачував більше, ніж огнищанин, а огнищанин – більше, ніж простолюдин); увесь дохід, що надходив від продажу, зараховувався до княжої казни; уроки судові отримали назви пересуду [12, с. 331].

Отже, розвиток суспільства привів до змін у стягненні судових платежів. З прийняттям Статуту Мономаха розпочався другий етап формування обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя. Для збільшення надходжень до княжої казни розширилося коло осіб, які могли звернутися до княжого суду, та перелік підвідомчих йому справ – це урізало повноваження договірних судів та сприяло становленню централізованої судової системи. Витрати на утримання суду (навіть щоденне годування суддів) повністю покладалися на сторони чи общину, в якій відбувався суд. Ці заходи принесли свої результати. В.Й. Ключевський відзначає, що на той час судові мита складали значну частину доходів князів, більше, ніж вони, приносили у казну лише мита за перетинання кордону і торгові мита [13, с. 163].

Таким чином, поява судових платежів у системі судочинства Стародавньої Русі історично не була викликана суспільною необхідністю – це було запозиченням іноземного досвіду для збільшення надходжень до княжої казни. Формування судових платежів у цьому періоді було пов'язано з прийняттям певних нормативних актів, у зв'язку з чим можна виділити два етапи розвитку цих платежів: перший розпочався з прийняттям Руської Правди (приблизно 1015–1056 роки), другий – з прийняттям Статуту Мономаха (приблизно 1120–1130 роки) [14, с. 23].

Після розпаду Київської Русі, у процесі становлення централізованої держави судові платежі на територіях, що географічно входять до сучасної України, сплачувалися неоднаково, з урахуванням історичного і фінансового розвитку країн, до яких вони відносилися. З цього часу розпочинається третій етап формування обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя.

На території Галицько-Волинської держави судовий процес забезпечувався обома сторонами: судові витрати винної сторони склалися з вижового, оглядного, потюремного, поланцюжного, поколодного, а сторона, що виграла, сплачувала пам'ятний платіж. Вижовий та оглядний платежі були платою за огляд слідів порушення права, потюремний, поланцюжний, поколодний – плату, пов'язану з ув'язненням, пам'ятний – плату суддям за те, що вони пам'ятали вирок (коли він не заносився на папір) [15, с. 62–63].

Приблизно у 1330–1340 роках з'являються ще два різновиди судових платежів – перекладна і ссадна гривні, що забезпечували сам процес судового розгляду. Перекладна гривня – це плата за перегони коней: тобто службовець, що здійснював збір віри, при роз'їздах міняв коней (перекладав свої речі і змінював одного коня на іншого), за що йому сплачувалося окремо “... з віри в 40 гривен збірнику віри – 8 гривен і 10 кун перекладного”. Розмір ссадної гривни залежав від особливостей розгляду справи – якщо сторони примірялися у суді, то службовець, який повинен був їхати за свідками, отримував “ссадне”, тобто плату за те, що йому прийшлося даремно сідати на коня, а потім злізти з нього. Ссадна гривня також сплачувалася довіднику у тому випадку, коли він приїжджав за справою про вбивство, яке не обкладалося вірою [16, с. 13–14].

Пізніше формувалися судові мита трьох видів: 1) мита безпосередньо за судові дії; 2) мита за виготовлення та доставку різних судових актів; 3) мита як плата стряпчим, писцям і іншим особам, які забезпечували функціонування судового процесу – посули.

Нормативного закріплення судові мита набули в грамотах: Псковській судній грамоті (1397–1467 роки), Новгородській судній грамоті (1471 року), Троїцькій грамоті (1507 року), Кирилівській грамоті (1471–1475 роки) [11, с. 398], а також у різних указах та інструкціях: “Указ наместником о суде городским” (1483 – 1484 роки), “Указ о недельщиках” тощо [17, с. 27–29], які об’єднали в собі як норми Руської Правди, так і звичаї, що існували у даній місцевості. У цих документах судові платежі було систематизовано разом з іншими видами мита.

Спочатку платіж, що стягувався у зв’язку зі справлянням правосуддя, став називатися противнем проти позивача (“противнем против истова”), дорівнював сумі позову, згодом зменшився наполовину і отримав назву противня вполи позивача (“противнем вполу истцова”), і нарешті став дорівнювати 10% від суми позову й отримав назву судового мита. Судове мито мало комплексний характер і поєднувало як інтереси казни, так і відшкодування судових витрат [13, с. 185].

Цікавим, на нашу думку, є виникнення у цей період “посулів” – плати судді за старанність при розгляді справи [17, с. 214]. Як зазначає М.М. Михайлов [17, с. 214], “посул” як винагорода, “мзда” від сторін за справою стали пізніше звичайними. Це, на наш погляд, сприяло зловживанням з боку службовців суду.

Спочатку “посули” не виступали хабаром, а були платою за старанність при розгляді справи. Підтвердженням існування “посулів” як плати за суд свідчить наявність статті 4 Запису про душоубство 1456–1462 років: “...А тиуну великого князя что посулят” [8, с. 289]. Проте з централізацією державного апарату зросло зловживання посадових осіб на місцях у прийнятті “посулів”, спори вирішувалися на користь того, хто сплачував більший “посул”, це викликало незадоволення населення. Так, у листі Кирила Білозерського до князя Андрія від 1483 року пропонувалося “...щоб судді посулов не имали, довольны бы были уроки своими” [8, с. 120–121].

Отже, на цьому етапі обов'язкові платежі, пов'язані зі справлянням правосуддя, розвивалися разом із судовою системою: з'явилися нові види судових мит, спрямованих на забезпечення судового процесу, судові витрати покладалися на обидві сторони, більшість з яких несла винна сторона, що визначалася за рішенням суду. Як новий судовий платіж, виникли “посули”, що межували між платою судді за старанність при розгляді справи та хабаром. Вони перешкоджали здійсненню правосуддя, перетворювали судову систему на систему захисту багатіїв і пригноблення незаможників.

Як відзначає М.М. Михайлов, велика кількість судових платежів є характерною ознакою давнього судочинства у фінансовому відношенні. Доки не утворилася система державних установ, не лише витрати на здійснення самого судового процесу, а й утримання судді та інших судових службовців покладалося на жителів судового округу та осіб, що зверталися до суду [17, с. 123].

Із прийняттям Судебника Івана Грозного 1550 року почався другий період у формуванні судових платежів. Як відзначає Р.Р. Салимзянова, безпосереднім результатом політичної централізації тих часів було зосередження судових повноважень у компетенції уряду [18, с. 22]. Відбулася судова реформа – державні судові органи стали складатися з трьох інстанцій: 1) земських установ, воєвод на місцях; 2) приказів; 3) суду Боярської думи і царя, що потягло зміну системи стягнення судових платежів. Відтоді судове діловодство поклалося на дяків та подячих, які вели книги запису судових справ і стягнення судових платежів, що мали назву судових мит. Розмір судового мита залежав від суми позову і особи, що його отримувала. Зі збільшенням чи зменшенням суми позову пропорційно змінювався і розмір судового платежу. Стягувалися такі види судових мит: 1) “отъ рублевого дньла” – збори з усього діловодства “...а имати боярину и диаку в суде от рублевого дела на виноватом, кто будет виновать, истец или ответчик, и боярину на виноватом два алтіна, а диаку осмь денег”; 2) польові – при судових двобоях “...а досудятся до поля, а у поля не стояв,

помиряться, и боярину и диаку по тому расчету боярина с рубля два алтына, а диаку осмь денег; а околничему, и диаку, и неделщиком пошлин полевых нет; а у поля стояв помиряться, и боярину и диаку имати по тому ж расчету пошлины свои; а околничему четверть и диаку четыре алтыны с деньгою, а неделщику четверть, да неделщику ж вязчего два алтына; а побьються на поли в заемном деле или в бою, и боярину с диаком взяты на убитом противень противу писцева; а окольничому полтина, а диаку четверть, а неделщику полтина да неделщику ж вязчего 4 алтыны; а доведуть на кого татьбу, или разбой, или душоубство, или ябедничество, или иное какое лихове дело, и будет ведомой лихой, и боярину того велети казни ти смертною казною, а исцево велети доправити изъ его статка, а что ся у статка останеть, ино то боярину и диаку имати себе. А не будет у котрого лихого статка, чемисцево заплатити, и боярину лихого истцу въ его гибели не выдати, а велети его казни ти смертною казнию тиуну великого князя московському да дворовому”; 3) съ докладного списка, съ правыхъ, безсудныхъ грамот” – збори за видачу судових рішень та інших документів: “... а от правые грамоты имати от печати с рубля по девяти денег, а диаку от подписи с рубля по алтину, а подьячему, которой грамоту напишет правую, имати с рубля по три денги; а докладной список боярину печатати своею печатью, а диаку подписывати. А шмать боярину от списка с рубля по алтину, а диаку от подписи с рубля по четыре денги, а подьячему, которой на списке напишет, с рубля по две денги; А от безсудные грамоты имати печатнику с рубля по алтину, а дяку от подписи по алтину же с рубля, а подьячему шмать с рубля по две денги”; 4) “вложное і пожелъное” – збори, що стягувалися з осіб, які сиділи у в’язниці, тощо [19, с. 389–406].

Необхідно відзначити, що Судебник прямо забороняв суддям за здійснення судочинства брати “посули”: стаття 3 цього документа була спрямована проти них (“... а посулов не имати не князю, ни посаднику”), заміняла їх суворо регламентованими судовими зборами, що покладалися на

винну сторону [19, с. 421]. Судді, що отримували “посул”, прив’язували до шиї ту річ, яку він узяв за вирішення справи [20, с. 14].

Отже, Судебник був доволі прогресивним для свого часу нормативним документом: по-перше, в ньому йшлося про те, що розгляд усіх спорів мав здійснюватися саме в державних судових органах. У зв’язку з цим розгляд справ за звичаями чи третейським (виборним) судом відходив на другий план; усі категорії населення (холопи, закупи тощо) мали право звертатися до суду; судові платежі у формі судових мит збільшували надходження до казни. Метою цих змін було остаточне зосередження вирішення всіх судових справ у державних судах.

Судові мита, як різновид судових платежів, за козацької держави Б. Хмельницького регламентувалися декретами, універсалами та покладалися на звинуваченого [21, с. 105]. Під впливом дії різних соціально-політичних факторів, із втратою Україною своєї автономії, її законодавство почало застосовуватися менше, поступаючись російському. Через те, що ця держава існувала недовго та не вплинула на подальшу генезу судових платежів, ми не виділяємо цей період в окремий етап формування означених платежів.

З прийняттям Укладення Олексія Михайловича 1648 року починається другий етап другого періоду формування обов’язкових платежів, пов’язаних зі справлянням правосуддя, якими були судові мита. У главі X статті 124, 210 цього документа було спрощено судові мита і обмежено їхній розмір: зі звинуваченої сторони чи з поручителів за суд з рубля стягувалося 10 копійок, а за пересуд (перегляд справи) – 20 копійок. Розсильні, судді, дяки та пристави отримували плату у твердих сумах [22]. Так, за доставку звинуваченого до суду, допомогу в розслідуванні справи пристав отримував винагороду, крім неї, у випадках, якщо розслідування було пов’язане з виїздом, він отримував “виїзне”; якщо відповідача необхідно було зв’язати, щоб доставити до суду – “в’язчєє”; якщо відповідача необхідно було тримати у тюрмі – “проєсті”; якщо на відповідача надягали кайдани – “пожелєзноє”

тощо. Усі мита і збори стягувалися зі сторони, що програла справу [23, с. 191].

Як відзначає Ф. Дмитрієв, судові мита за часів Укладення склали систему, що утворилася за часів Судебника, проте відбулися суттєві зміни в деталях. Так, за Судебником, судові мита надходили на користь судді, при Б. Годунові всі судові мита стали надходити до казни, а для суддів допускалися добровільні пожертвування. За Укладенням 1648 року початкові та судові мита стягувалися до державної казни, а на користь судів ішли “з суду пересуд” (за розгляд та перегляд справи) та “правий десяток” (зі сторони, що виграла справу). Від сплати цих мит не звільнявся ніхто. Кожен крок у суді був купувався за гроші [24, с. 426]. Саме на другому етапі другого періоду, який почався з прийняттям Укладення Олексія Михайловича 1648 року, процедура справляння судових платежів набуває чіткості. Кошти від судових платежів складають суттєвий дохід державної казни, тому посилюється нагляд за їх справлянням.

На третьому етапі другого періоду формування судових платежів, у 1715 році, був встановлений загальний збір на жалування наказовим особам (“приказным людям” – до яких відносилися судові службовці) по гривні з двору, а судові мита визначалися так: “съ праваго по алтину, а съ виноватого по гривнѣ, а съ безспорных дѣль о земляхъ по деньгѣ съ четверти (½ десятины)” [1, с. 343]. Тобто фінансування судових установ здійснювалося не з казни, а за рахунок судових платежів та особливої податі (подвірної гривні). Проте вже в 1726 році плата службовцям суду скасувалася і їм наказувалося задовольнятися добровільними внесками з чолобитників. Такий підхід привів до зловживань з боку судових службовців, які прагнули збільшити власні доходи, використовуючи службове становище [25, с. 61–63]. Отже, фінансування судової системи не з державної казни, а за рахунок судових платежів призводить до зловживань з боку службовців суду.

Із 1743 року судові платежі, якими були судові мита, в Україні стягувалися відповідно до “Прав, за якими судиться малоросійський народ”.

У цьому документі визначався порядок оплати послуг судових службовців (писарів, канцеляристів, возних тощо), порядок і розміри витрат за безпідставні звернення до суду (подання позову, порушення справи, апеляцію) тощо. У ньому відмічається, що сторона, не на користь якої вирішено справу, повинна була відшкодувати витрати на папір, плату судовим службовцям, тощо [26, с. 94–156]. Отже, судові мита слугували відшкодуванням витрат на ведення судового процесу, які стягувалися зі сторони, не на користь якої вирішено справу. На наш погляд, таку систему певною мірою можна запозичити для сьогодення. Так, з метою зменшення судових витрат, які фінансуються з бюджету, пропонуємо, щоб витрати на папір, надсилання кореспонденції стягувалися зі сторони, якій було відмовлено у задоволенні вимог.

Універсалом гетьмана України К.Г. Розумовського “Про утворення нових судів” від 19 листопада 1763 року було введено штатні одиниці – чини, що здійснювали судочинство, одержували за це плату і наглядали за збором судового мита [27, с. 40]. До того ж, змінюється механізм справляння мита: його розмір залежав не від соціального статусу особи, а від виду документів, які подавалися до суду – з прохань, з апеляції тощо. Крім того, судові збори стягувалися за печатки на документи. Існували також гербові мита [26, с. 162–164].

Викладене вище дозволяє констатувати, що потреба надходження судового мита безпосередньо до державного бюджету, а не службовцям суду, довела свою перевагу та дозволяє уникнути зловживань.

На території України діяли гетьманські універсали. У 1750 році згідно з ордером гетьмана К.Г. Розумовського був виведений з обігу гербовий папір, на якому тоді видавалися судові рішення [28, с. 493–495]. Як зазначає В.Б. Саксонов [29, с. 110], це свідчить про існування певної автономності законодавства України.

З прийняттям 20 листопада 1864 року Судового Статуту розпочинається новий, третій, за окресленою нами періодизацією, період у

формуванні судових платежів. Названим вище документом судові платежі, якими були судові мита, на території всієї Російської Імперії були уніфіковані – стягувалися у цивільному та кримінальному судочинстві [30]. До Судових статутів належали Статут цивільного судочинства та Статут кримінального судочинства, норми яких регулювали порядок стягнення судових платежів. Так, згідно зі статтею 839–890 Статуту цивільного судочинства справи вирішувалися безмитно, лише при видачі копій з рішень та протоколів стягувалося 10 копійок зі сторінки із 25 рядків [31]. Згідно зі статтею 976 Статуту кримінального судочинства на звинувачених покладалися витрати на провадження справи – шляхові витрати слідчих, винагорода свідків, зберігання і пересилання речових доказів тощо. Якщо за своїм фінансовим становищем звинувачений не міг сплатити судових платежів, ці витрати покладалися на державу [32]. Як відзначає Н.І. Горська [33, с. 15], розробники Судових статутів прагнули створити такі умови звернення до суду, які відкривали б доступ до правосуддя усім прошаркам населення. Проте таке ставлення не відповідало загальному спрямуванню фінансової політики уряду Російської Імперії, метою якого було збільшення непрямого оподаткування як одного з джерел поповнення державного бюджету. Тому 1874 року було введено судове мито у цивільному судочинстві – по 1 копійці з 1 карбованця, а за справами без ціни – від 30 копійок до 5 карбованців, з прохань, копій тощо – 20 копійок зі сторінки [1, с. 343].

Цікавим для аналізу є розвиток судових платежів у мирових земських судах. Після судової реформи 1864 року у 34 земських губерніях (серед яких були Одеська, Херсонська, Полтавська, Катеринославська та інші території, що входять до складу сучасної України) утворилися мирові земські суди, які фінансувалися повітовими земськими зборами. Цивільне судочинство у мирових суддів звільнялося від “всякой гербовой бумаги и от всяких пошлин” [31, ст. 20]. За кримінальними справами малозабезпеченим особам копії вироків надавалися безкоштовно, а кошти, що стягувалися з усіх інших

категорій осіб за копії рішень за кримінальними справами, надходили до казни, а штрафи – до особливого штрафного капіталу губернського земства, за рахунок якого будувалися арештні будинки [32, ст. 199]. Витрати на утримання таких судів несли земства [34, с. 24–25]. Деяких із них турбували ці невиробничі витрати, тому, незважаючи на те, що земства загалом високо оцінювали роль мирової юстиції, 11 з 34 губернських земств звернулися до Державної Ради Російської імперії з клопотанням про введення судових мит. Як підкреслює М.О. Каришев [35, с. 177], центральна влада не завжди задовольняла клопотання земств, проте в цьому випадку клопотання земств відповідало інтересам і намірам уряду, і він використав їх для введення судових мит у мирових судах. Законом “Про введення судових зборів з цивільних справ, що розглядаються в мирових судових установах” від 10 травня 1877 року введені судові платежі в земських установах: 1) судове мито – по 1 копійці з рубля позовної суми; 2) збір за папір – 10 копійок зі сторінки паперів, що надходять та виходять з суду [36, ст. 1, 3]. Н.І. Горська [33, с. 19] пише, що дешевий мировий суд цим законом був знищений. Проте вказаний нормативний акт залишив можливість дешевого судочинства для незаможних прошарків населення: від судових мит звільнялися незначні позови ціною до 10 карбованців, а також вирішення справ почесними мировими суддями за совістю, без апеляції. Крім того, не підлягали обкладенню судовими платежами позови державних установ та цивільні стягнення за кримінальними справами, тобто захищались інтереси держави [36, ст. 4]. Незважаючи на це, відтік справ від мирових судів суттєво збільшився, внаслідок чого надходження від судових зборів себе не виправдало.

Законом “Про земських начальників” від 12 липня 1889 року та “Правилами про провадження судових справ, що підвідомчі земським начальникам і міським суддям” від 29 грудня 1889 року земські мирові суди ліквідувалися, компетенцію з розгляду справ, що були підсудні цим судам, отримали місцеві суди, які утримувалися урядом [37, с. 218–222]. Цей

реакційний крок обґрунтовувався невідповідністю мирової юстиції політичному устрою Російської Імперії, низькою правовою культурою населення, яке неспроможне користуватися благами правосуддя. Влада свідомо заплющувала очі на той факт, що сама закрила доступ людям до місцевого та дешевого судочинства [33, с. 20].

Отже, на цьому етапі третього періоду формування судових платежів була зроблена спроба створення дешевого звернення до цивільного та мирового земського суду, метою якого було забезпечення доступного у фінансовому плані суду та виховання у населення звички користуватися судовими процедурами для вирішення спорів. Проте зіткнувшись з невідповідністю політики уряду, спрямованої на посилення непрямого оподаткування населення, ця спроба зазнала невдачі.

Із прийняттям згаданих вище законів розпочинається новий етап третього періоду формування обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя. У загальних судових установах встановлено судові платежі, якими були судові мита таких видів: 1) гербові; 2) судові; 3) канцелярські; 4) збори з провадження справи. Гербові мита були однакові для всіх інстанцій і складали 60 копійок зі сторінки прохань, виконавчих листів, копій із рішень тощо. Судові мита – по 50 копійок зі 100 карбованців з позовів, відгуків на заочні рішення; з апеляційних скарг, зустрічних позовів тощо; якщо ціна позову не визначалася, то мито стягувалося в розмірі від 1 до 50 карбованців за визначенням суду. Канцелярські мита стягувалися при видачі виконавчих листів, копій з рішень і документів, довідок тощо – по 20 копійок зі сторінки за переписування і 10 копійок за прикладення печатки. Збори з провадження справи включали в себе: збір на публікацію для виклику відповідача (якщо місце його проживання позивачу було невідоме) чи заочного рішення – 6 карбованців, прогони, добові і квартирні за класом, посадою членам суду, якщо це було необхідно; винагорода експертам – від 25 копійок до 25 карбованців, свідкам – від 25 копійок до 3 карбованців, перегони – по 10 копійок на версту в обидва кінці; перегони духовним

особам, що запрошувалися для приведення до присяги – за такими самими ставками [1, с. 343–344].

Отже, на даному етапі збільшилися розміри судових платежів, також виникли нові їх види.

Із прийняттям у 1893 році Зведення статутів про мита змінився порядок стягнення судових платежів: у загальному порядку судові мита сплачувалися з позовів та мирових прохань у таких розмірах: 1) з кожного позову при поданні в суд за формою (в місцях, де не були введені Судові Статути) по 1 карбованцю 80 копійок; 2) з відзивів про незгоду з вироками за кримінальними і слідчими справами – по 8 карбованців 60 копійок; 3) з мирових прохань – по 8 копійок з особи [17]. У місцях, де були введені Судові Статути, з кожного позову, відгуку на заочні рішення, зустрічні скарги, прохання третіх осіб про вступ у справу і апеляційні скарги судові мита стягувалися відповідно до статей 841, 848–858, 874, 879, 890 Статуту цивільного судочинства: з кожних 100 карбованців стягувалося 50 копійок, за неповні сотні розрахунки судового мита відбувалися таким чином: із суми не більшої від 50 карбованців – 25 копійок, більшої – 50 копійок. У справах, що не підлягали майновій оцінці, судові мита визначалося окружним судом при винесенні рішення – від 1 до 50 карбованців [38].

Як вказував І.Т. Тарасов, судові мита на той час розділялися на такі категорії: 1) мита за цивільними справами: а) мита, пропорційні ціні позову; б) мита, розмір яких залежав від установи, в якій розглядався позов; 2) мита за справами кримінальними, що стягувалися з засуджених; 3) мита за запровадження охоронювальних заходів; 4) мита за реєстрацію [39, с. 304]. Не можна не відзначити дослідження М.С. Таганцева, який підкреслював, що судові мита у кримінальному судочинстві були суттєво обмеженими порівняно з цивільним – за кримінальними справами не існувало ні гербових, ні судових, ні канцелярських мит, лише збори по провадженню справи, а саме: кошти на дорожні витрати осіб, що були направлені на здійснення слідчих дій; винагороди для перекладачів, свідків, інше; витрати на

зберігання речових доказів, здійснення експертиз тощо. Ці витрати в ході слідства сплачувалися за рахунок державного бюджету, а потім перекладалися на особу, яка була визнана судом винною [40, с. 196].

Було змінено і порядок сплати судового мита. Так, судове мито сплачувалося готівкою – якщо розмір мита був більший за 25 карбованців, а коли він не перевищував 25 карбованців, то через придбання особливих марок. Існували марки п'яти розрядів – за 5 копійок, 50 копійок, 1 карбованець, 3 карбованці, 5 карбованців – та продавалися лише за готівку в казначействах і судових установах. У випадку повернення прохання чи скарги з наклеєними марками чи у випадку сплати судового мита марками в більшому, ніж було необхідно, розмірі, вартість зайво сплаченого мита поверталася за приписом суду [41, с. 22].

У цей період судові платежі, так звані судові мита, продовжують формуватися. Завдяки встановленню твердих ставок судового мита, спрощенню порядку його розрахунку та сплати нарешті досягається баланс між необхідністю стягування судових платежів для утримання судової системи та здатністю населення їх сплачувати. Так, у 1881 році від судового мита до казни Російської Імперії надійшло 795 988 карбованців, у 1898 році – 1 180 000 карбованців [42, с. 604], а в 1901 році – 941 200 000 карбованців [43, с. 177]. Отже, розвиток судових платежів здійснювався стрибкоподібно, від прийняття одного нормативного акта до іншого. Кожен новий документ, що регламентував стягнення судових платежів, ураховував зміни в суспільстві та фінансовому становищі держави за часів існування попереднього. Практично всі юридичні акти, що врегульовували стягнення платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, – від Руської Правди до Зведення статутів про мита – більшою чи меншою мірою ґрунтувалися на принципі рецепції й удосконалення вже наявної нормативної системи, звичаїв та практики. Цим і пояснювалося їхнє тривале й ефективне функціонування.

З 1918 року починається новий період у формуванні судових платежів. Як відзначав ідеолог радянського судочинства Н.В. Криленко, щоб звільнитися від принципів буржуазних судів, пролетарський суд повинен будуватися на інших засадах, діяти таким чином, щоб забезпечувати послідовний захист робітників та селян [44, с. 86–87]. За могутньою інерцією традицій революціонізму, практика реформаторства податкової системи пішла шляхом абсолютного руйнування чинної системи збору судових платежів: платежі, що стягувалися згідно зі “Зведенням статутів про мита”, було скасовано Декретом Ради Народних Комісарів УРСР “Про тимчасові революційні податки, що встановлюються місцевими Радами депутатів” від 31 жовтня 1918 року, з прийняттям якого розпочинається перший етап формування судових зборів у цьому періоді [45, с. 24].

Проте результати кардинальних змін у стягуванні судових платежів протрималися недовго. На другому етапі цього періоду, відбувається відродження судового мита – вже у 1919 році у м. Житомир була прийнята “Інструкція для народних слідчих”, затверджена народним комісаром юстиції, згідно з якою судовому миту та іншим процесуальним витратам присвячено Главу 4 Розділу III [46, с. 252–257]. У 1920 році прийнято “Положення про народний суд УСРР”. У змісті цього документу був розділ “Про судові мита і судові витрати” [47, с. 272]. У 1921 році набула чинності нова “Інструкція для народних слідчих”, окрема глава якої стосувалася судового мита [48, с. 299–300]. Проте, як зазначає А.А. Павлишин, і з його позицією можна погодитися, вищевказані нормативні акти не повною мірою визначали механізм судових витрат [49, с. 130].

Історично склалося, що на території на території Західної України, яка перебувала у складі Польщі до 1939 року, існувало польське право [50, с. 332]. Порядок сплати судових мит визначав Кодекс кримінального провадження Республіки Польської (розділ II Книги X, мав назву “Кошти судові”), відповідно до якого до судових платежів належали оплата за:

1) здійснення: а) записів; б) витягів; в) канцелярських дій; 2) внесення: а) заяв; б) подань; в) апеляцій; г) касацій тощо [51, с. 290–299].

Третій етап формування судових платежів у четвертому періоді розпочинається у 1922 році, після прийняття Кримінального процесуального кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки, згідно з Главою VI якого судове мито у кримінальних справах не стягувалося [52, с. 31–32]. Це був переломний момент для судових платежів: відтоді платежі, що пов'язані зі справлянням правосуддя, стягувалися лише в цивільному та арбітражному судочинстві.

З кінця 20-х років ХХ століття на території України, яка перебувала у складі Росії, судові платежі справляються на підставі Цивільного процесуального кодексу РРФСР 1923 року, стаття 36 якого передбачала такі їхні види: судове мито, гербовий збір, канцелярський збір [53]; Інструкції про порядок стягнення судового мита в судових закладах, земельних комісіях, арбітражних комісіях та нотаріальних конторах від 15 серпня 1927 року [54], відповідно до яких розмір судових платежів залежав від спору, що розглядався в суді, і визначався у твердій грошовій сумі чи у відсотках. У твердій сумі, 1 карбованець, мито встановлювалося відносно земельних спорів, зустрічних позовів та в інших категорій спорів. Відсоткова ставка судового мита застосовувалася до майнових позовів щодо спорів про землю та оренду. При ціні позову від 10 до 50 карбованців судове мито складало 1%, від 50 до 500 карбованців – 2%, понад 500 карбованців – 3%. Існували певні категорії осіб, які звільнялися від сплати судових платежів. До них відносилися як установи (підприємства, профспілки), так і фізичні особи (трудащі, що були визнані незаможними, червоноармійці, їхні родини, селяни, дохід від господарства яких не перевищував неоподаткованого сільськогосподарським податком мінімуму) тощо [55, с. 24–28].

Збільшення розміру судових мит було пов'язано з бажанням законодавця збільшити надходження до бюджету шляхом непрямого обкладення платників. Вперше було введено відсоткову ставку цих платежів.

Встановивши відсоткові ставки судового мита, законодавець, фактично, надав йому рис податків.

З прийняттям Положення про народний суд судові мита стягувалися зі справ, що розглядалися в порядку цивільного законодавства, судами – народними, губернськими, верховними та установами, які мали судові функції (арбітражними комісіями та земельними комісіями). Місцевим радам надавалося право встановлювати надбавки до судових мит не більше 100% (крім справ, що розглядалися у волосних земельних комісіях, мито з яких надходило до волосного бюджету) [56, с. 171].

Розмір судового мита визначався судом при винесенні рішення зі справи і коливався від 1% до 3% з ціни позову залежно від його суми. За позовами, оцінка яких була можлива в момент їх пред'явлення, стягувалося: а) в судах при ціні позову від 10 до 50 карбованців – 1%; від 50 до 500 карбованців – 2%; понад 500 карбованців – 3%; б) в арбітражних комісіях, вищій і місцевій, – 1%; в) в арбітражних комісіях при товарних біржах – в половинному розмірі мита, що стягувалося в судах. Позови ціною в 10 карбованців і нижче, а також позови немайнового характеру судовими митами не обкладалися [56, с. 172].

Встановлювалися нові критерії визначення ціни позову, залежно від якого справлялося судове мито. Так, ціна позову визначалася: а) за позовами про стягнення грошових сум і про майно – сумою, що стягувалася чи вартістю майна, що первісно визначалася позивачем; б) за позовами, що склалися з декількох самостійних позовних вимог – загальною сумою самостійних позовних вимог; в) за позовами про строкові видачі чи платежі – сукупністю усіх платежів чи видач; г) за позовами про видачу утримування незабезпеченим чи непрацездатним батькам, дітям чи одному з подружжя – сукупністю платежів і видач за один рік, за позовами про безстрокові платежі чи довічні платежі і видачі – за три роки; д) за позовами про припинення чи продовження дії орендного договору – сумою орендної плати за остаточний строк дії договору. Ціна позову визначалася позивачем. У випадку

невідповідності вказаної ціни дійсній вартості майна, що стягувалося, суд самостійно визначав ціну позову. Якщо оцінка була неможлива на момент пред'явлення позову, розмір судового мита попередньо визначався судом, проте не міг бути меншим від 10 карбованців, з наступним досягненням мита відповідно до ціни позову, визначеного судом при вирішенні справи. За справами особливого провадження мито стягувалося на розсуд суду, проте не більше від 2 карбованців золотом. При зменшенні позовних вимог сума внесеного мита не поверталася. При збільшенні позову, відсутня сума мита вносилися одночасно з укладанням збільшених вимог. При цьому від суду залежала можливість встановлення відстрочення для державних установ [57, с. 173].

Судові мита справлялися з кожного первісного та зустрічного позову. З касаційних скарг мита стягувалися в половинному розмірі. За справами особливого провадження, а саме: за майном, що залишилося після померлих; за внесенням до суду предметів зобов'язань; за розірванням шлюбу; звільненням з військової служби за релігійними переконаннями; за скаргами на дії нотаріусів – мито стягувалося на розгляд суду, проте не більше ніж 2 карбованці золотом. Заяви про видання судового наказу за безспірними справами (за опротестованими векселями, нотаріальними актами, угодами про аліменти, розрахунковими книжкам із заробітної плати) стягувалися в сумі 25% від мита. Судове мито і особливий канцелярський збір не стягувалися з державних підприємств і державних установ, що були звільнені від продподатку, з позивачів зі стягнень зарплати та аліментів, з працюючих, що визнані судом такими, що не мають коштів для сплати судового мита. Землевпорядне виробництво також було звільненим від усіх зборів [58, с. 247].

Судові мита і особливий канцелярський збір сплачувалися готівкою чи судово-митними марками. Розмір судового мита з позовів по спорах про права за землекористування, що підлягали веденню земельними комісіями, визначалися останніми при вирішенні справи, проте не могли бути менше 5

карбованців і більше 1000 карбованців. Такому ж миту підлягали зустрічні позови і прохання третіх осіб про вступ до справи. Судове мито з касаційних скарг стягувалося в розмірі половини тієї суми, яка була визначена за рішенням земельної комісії, що розглядала справу [59, с. 143].

За видання засвідчених копій з провадження як за кримінальними, так і за цивільними справами, а також копій з провадження за спірними справами, що підлягали веденню земельних комісій, натомість канцелярського збору стягувався особливий полісний збір в розмірі 5 карбованців з аркуша із чотирьох сторінок не більше 25 рядків на кожній [57, с. 175].

Судові платежі також стягувалися в арбітражних комісіях, розмір яких встановлювався Вищою арбітражною комісією та затверджувався Радою Праці і Оборони. Так, відповідно до статті 23 Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і підприємствами Рада Праці і Оборони встановила: 1) при розгляді справ у Вищій та місцевих арбітражних комісіях стягувалися такі платежі: а) судові мита; б) гербовий збір; в) канцелярський збір; г) збори на відшкодування витрат з провадження у справі (вручення повісток і паперів, на винагороду свідків та експертів тощо) [60, с. 89].

Судове мито стягувалося з кожного первісного та зустрічного позову в розмірі 1% з ціни позову. З кожної скарги, що подавалася до Вищої арбітражної комісії на рішення арбітражної комісії, за виключенням приватних скарг, судове мито стягувалося в розмірі 50% з суми, що оспорювалася у скарзі.

У випадках, коли ціна позову (скарги) за справою не могла бути визначена, розмір судового мита встановлювався арбітражною комісією чи Вищою арбітражною комісією, проте він мав бути не більше 59 карбованців золотом. З державних установ і підприємств, що звільнялися від сплати гербового збору чи промислового податку, судове мито не стягувалося [57, с. 197–198].

Усі судові мита, що стягувалися відповідно до статті 9 Правил про провадження справ у Вищій арбітражній комісії при Раді Праці і Оборони та місцевих арбітражних комісіях, розраховувалися за курсом банкнот на день платежу [61].

У кінці 20-х років ХХ століття судові платежі стягувалися на підставі статей 34–39, 43, 46–48 Цивільного процесуального кодексу РРФСР [53], Інструкції про порядок стягнення судових мит в судових установах, земельних комісіях, арбітражних комісіях і в нотаріальних конторах, яка була затверджена 15 серпня 1927 року Народним комісаріатом фінансів, Народним комісаріатом юстиції, Народним комісаріатом землевпорядкування та Народним комісаріатом торгівлі УРСР [54]. Усі ці нормативні акти передбачали існування декількох видів платежів, що стягувалися за звернення до судових установ за цивільними та арбітражними спорами.

Отже, судові платежі не лише відновилися після короткої перерви, вони удосконалилися: було визначено об'єкт, з якого проводилося справляння, фонд надходження (бюджет), розширено пільги. Але найсуттєвішою була новела про скасування цих платежів у кримінальному процесі. Така відміна судових платежів по-перше, надала особі, що потерпіла від злочину, можливість безперешкодно звертатися за захистом своїх прав, а по-друге, звільнила особу, що обвинувачувалася у скоєнні злочину, від необхідності утримувати себе під час знаходження під судом та слідством.

Проте, вишукуючи кошти, які втратив бюджет після відміни судових платежів у кримінальному процесі, законодавець підвищив їх ставки в цивільному та арбітражному процесі, ввів відсоткову ставку, розмір якої залежав від ціни позову, та запровадив декілька видів судових платежів.

П'ятий період у формуванні судових платежів розпочинається 1942 роком, коли з'являється нова фінансово-правова категорія – державне мито, яка акумулює в собі дрібні збори, в тому числі і судові платежі. Як відзначає В.В. Казакова, означена категорія була штучно введена в податкове право

для створення враження про зменшення податків та зборів, що стягувалися державою [62, с. 14]. Перший етап означеного періоду пов'язаний з підписанням 10 квітня 1942 року Наказу Президії Верховної Ради СРСР “Про державне мито” [63] та прийняттям 29 квітня 1942 року Постанови Ради народних комісарів СРСР “Про ставки державного мита” [64], відповідно до яких судові мита припинили своє існування як окремі податкові платежі. Вони стали складовою державного мита, розмір якого у судових спорах встановлювався відповідно до статей 4, 13 вищевказаного Наказу в таких розмірах: 1) за справами, провадження за якими здійснювалося у судових установах: а) з позовів у судових установах при ціні позову до 200 карбованців – 3 карбованця, з позовів при ціні позову від 200 карбованців і до 500 карбованців – 5 карбованців, з позовів при ціні позову від 500 карбованців і до 5000 карбованців – 2% від ціни позову, з позовів при ціні позову понад 5000 карбованців – 6% ціни позову; б) з позовів немайнового характеру – 3 карбованці; в) з касаційних скарг на рішення судових установ – 50% ставки, встановленої для позовних заяв, що розраховувалися з оспорюваних сум; г) за видання на прохання сторін та інших осіб, що допускалися до участі у справі, копій документів, які знаходилися у справі, – 2 карбованці; 2) за справами, провадження за якими здійснювалося в арбітражних комісіях: а) із заяв за переддоговірними спорами, що розглядалися у Держарбітражі при Раді народних комісарів СРСР – 500 карбованців, при держарбітражах при Раді народних комісарів союзних республік – 300 карбованців, в інших органах Держарбітражу – 100 карбованців; б) із позовних заяв – 100 карбованців; в) із заяв про перегляд рішень державного арбітражу – 100 карбованців; 3) за дії, що проводилися судовими перекладачами: а) за переклад кожної сторінки тексту з однієї мови народів СРСР на іншу чи за засвідчення такого перекладу – 5 карбованців; б) за переклад кожної сторінки тексту з іноземних мов на мови народів СРСР чи засвідчення такого перекладу – 15 карбованців; в) за переклад кожної

сторінки тексту з мов народів СРСР на іноземні чи засвідчення такого перекладу – 25 карбованців [64].

Мито вносилося при поданні заяви до судового чи арбітражного органу, і при сумі мита меншій від 100 карбованців сплачувалося шляхом наклеювання митних марок, більшій від 100 карбованців – внесенням грошей в установи Державного банку. Якщо платник мав там розрахунковий рахунок, то за його розпорядженням відповідна сума перераховувалася на рахунок місцевого бюджету [65, с. 168–172].

Сплачене мито поверненню не підлягало, за виключенням повернення позивачу судом чи державним арбітражем позову, а також при внесенні мита у більшому, ніж необхідно, розмірі [66, с. 167].

Від сплати державного мита у судах звільнялися позови робітників та службовців про стягнення заробітної плати і про здійснення інших дій, що впливали із трудового договору; позови колгоспників про оплату праці, позови про стягнення аліментів і коштів за заподіяння шкоди, усі документи за кримінальними справами, у тому числі і цивільні позови, що розглядалися спільно з кримінальними справами тощо [67, с. 227].

Наказ “Про державне мито” був прогресивним нормативним актом для свого часу. По-перше, він спрощував систему оплати дій судових установ, зробив її прозорою і зрозумілою платникам, по-друге, законодавець вдало поєднав інтереси держави в частковому відшкодуванні її витрат на утримання апарату судів і забезпечення їхнього функціонування, та платників, для яких ставки державного мита за звернення до суду не стали напівмірними, тобто правосуддя не стало недосяжним. У вказаному документі вперше було чітко визначено всі основні елементи державного мита як податкового платежу, при цьому вони містилися у єдиному нормативному акті (за виключенням розміру ставок), що поліпшувало орієнтування платників у його правовому регулюванні.

Проте така діяльність законодавця не була позбавлена недоліків. У державному миті поєдналися різні за своїм значенням платежі – мита, збори,

у зв'язку з чим визначити фінансову сутність нової категорії досить складно. Саме тому було неможливо однозначно визначити ставки державного мита, закріплені в окремому нормативному акті – Постанові Ради народних комісарів “Про ставки державного мита”. Ставки державного мита, що мали місце при зверненні до суду, встановлювалися як у твердих сумах, так і у відсотках, відповідно до ціни позову, незважаючи на те, що такий підхід ставив у неоднакове становище суб'єктів судового процесу: чим вищою була сума позову, тим більшим було судове мито. Таким чином, установлення відсоткової ставки державного мита порушувало принцип рівності при зверненні до суду. Але запровадження відсоткової ставки державного мита сприяло надходженню до бюджету більшої суми коштів, тому її існування вважалося доцільним.

Слід відзначити, що звернення до Держарбітражу та його органів остаточно було віднесено до судових спорів і обкладалося держмитом за визначеними у Постанові Ради народних комісарів ставками.

Наступний етап у формуванні судових зборів розпочався з 29 червня 1979 року, коли був виданий Наказ Президії Верховної Ради України “Про державне мито” [68] і відповідно до нього прийнято 29 липня 1979 року Постанову Ради Міністрів СРСР № 648 “Про ставки державного мита” [54], до якої 28 грудня 1979 р. була додана Інструкція Міністерства фінансів СРСР № 217 “Про державне мито” [69]. Відповідно цих нормативних актів, державне мито у судах сплачувалося за подання позовів, що розглядаються у порядку позовного провадження, по справам особливого провадження, по касаційним скаргам на рішення судів та за видання судами копій документів. У суді державне мито сплачувалося позивачем чи відповідачем, що подавав зустрічний позов, а також третіми особами, які пред'являли самостійні вимоги. Судом чи суддею могли надаватися пільги зі сплати державного мита виходячи з майнового стану позивача. Крім того, від сплати державного мита звільнялися позивачі – робітники та службовці за позовами про стягнення заробітної плати та за іншими вимогами, що стосуються трудових

спорів; колгоспники – за позовами до колгоспів про оплату праці й іншим вимогам, пов'язаним з трудовою діяльністю; позивачі – за позовами, що стосуються авторського права, а також права на відкриття, винахід, раціоналізаторську пропозицію і промисловий зразок; позивачі – за позовами про стягнення аліментів на утримання батьків, дітей, інших осіб; позивачі – за позовами про стягнення шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю годувальника; органи соціального страхування і соціального забезпечення – за регресними позовами про стягнення сум допомог і пенсій, що сплачуються потерпілому, а органи соціального забезпечення – за позовами про стягнення невірно сплачених допомог і пенсій; сторони – за спорами, що пов'язані з відшкодуванням шкоди, що зазнав громадянин у зв'язку з незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, незаконним застосуванням в якості міри запобігання ув'язнення під варту чи незаконним застосуванням адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт; позивачі – за позовами про відшкодування матеріального збитку, завданого злочином; громадяни, підприємства, установи та організації – за видання їм документів у зв'язку з кримінальними справами і справами по аліментам; державні і громадські органи, підприємства, установи, організації, колгоспи, інші кооперативні організації, їх об'єднання чи окремі громадяни, що звернулися до суду у випадках, передбачених законом, із заявою про захист прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб; позивачі – за справами про стягнення лісового доходу, за справами про безоплатне стягнення до фонду місцевої Ради народних депутатів житлових будинків, дач та іншого майна, а також про стягнення із громадян до державного фонду майна, що їм належить, яке має значну історичну, художню чи іншу цінність для суспільства у випадках безгосподарного поводження громадян із цим майном; позивачі – Держбанк СРСР, Будбанк СРСР та управління дорогоцінних металів Міністерства фінансів СРСР з усіма їх установами – за усіма справами та документами; органи державного страхування – за усіма

справами, пов'язаними з операціями добровільного та обов'язкового страхування; позивачі – органи міліції – за справами про стягнення витрат на розшук осіб, що ухиляються від сплати аліментів; фінансові органи – за подання до суду заяв про справи особливого провадження; громадяни – за касаційними скаргами по справам про розірвання шлюбу [68].

Державне мито у судах сплачувалося в установи Держбанку готівкою, шляхом безготівкових перерахувань чи спеціальними марками державного мита, що виготовлювалися Держзнаком вартістю в 10, 20, 30, 50 копійок, 1 карбованець і 5 карбованців за єдиним для усього СРСР зразком, що затверджувався Міністерством фінансів. Якщо сума державного мита не перевищувала 10 карбованців, воно сплачувалося марками, в інших випадках – готівкою до відповідних установ [55, с. 111].

Ставки державного мита у суді мали такі розміри: з позовів при ціні позову: до 20 карбованців – 30 копійок, від 21 до 50 карбованців – 50 копійок, від 51 до 500 карбованців – 2% ціни позову, від 501 карбованця і більше – 6% ціни позову; з позовів по спорам колгоспів та міжколгоспних установ з державними, кооперативними та іншими громадськими підприємствами, а також між собою – 1% з ціни позову, проте не менше 10 копійок; з позовів про розірвання шлюбу – 10 карбованців, з позовів про розірвання шлюбу з особами, що визнані в установленому порядку безвісно відсутніми чи недієздатними внаслідок душевної хвороби чи слабоумства, чи з особами, що були засуджені до позбавлення волі на строк не менше 3 років – 30 копійок, з позовів про зміну чи розірвання договору найму житлових приміщень, про продовження строку прийняття спадку, про звільнення майна від арешту та інших позовів немайнового характеру, а також із заяв чи скарг за справами особливого провадження – 30 копійок, з позовів по переддоговірним спорам – 5 карбованців, за видання копій документа, що знаходився у справі, а також за повторне видання копії судового рішення, вироку іншої постанови суду – 20 копійок. З касаційних

скарг на рішення суду держмито стягувалося у розмірі 50% ставки, що підлягала виплаті при поданні позову [69].

Держмито за судовий розгляд у Держарбітражі не стягувалося, бо Наказ про держмито на ці органи не розповсюджувався. Проте органи Держарбітражу стягували держмито за розгляд заяв, а саме: про спонукання укласти договір та про вирішення розбіжностей, що виникають при укладенні договору; про визнання недійсними, розірвання, доповнення чи зміну укладених договорів; за майновими чи немайновими спорами, що виникають при виконанні договорів чи за іншими підставами; про перегляд чи зміну рішень, постанов та ухвал Держарбітражу. В органах Держарбітражу держмито сплачували підприємства, установи та організації, які брали участь у справі як позивачі, а також відповідачі – якщо арбітраж повністю або частково задовольняв вимоги позивача, звільненого від сплати мита; або коли відповідачі висувували зустрічні позовні вимоги до позивача за визначеною справою. За заявами про перегляд рішень, ухвал та постанов Держарбітражу платником мита була сторона, що не погоджувалася з прийнятим рішенням за справою чи домагалася його зміни або відміни [55, с. 127–131].

Держмито за справами, що розглядалися в органах Держарбітражу, стягувалося в таких розмірах: із позовів майнового характеру – 1% ціни позову, із позовів немайнового характеру – 25 карбованців, із заяв за переддоговірними спорами, що розглядалися в Держарбітражі СРСР – 100 карбованців, у Держарбітражах союзних республік – 50 карбованців, в інших органах Держарбітражу – 25 карбованців; із позовів за переддоговірними спорами, що розглядалися нижчестоящими державними арбітражами у порядку загального доручення Держарбітражу СРСР чи союзної республіки, мито стягувалося, виходячи з підвідомчості цього спору, у розмірі від 10 до 50 карбованців [55, с. 127–131].

Аналіз нормативних актів, що регулювали стягнення державного мита за звернення до судових установ, дає підстави зробити висновок, що було

створене досить прогресивне законодавство, яке певною мірою поєднувало інтереси держави з часткового відшкодування витрат на утримання судової системи, та спроможність населення їх сплачувати. До того ж, як визначає С.С. Богля у дисертаційному дослідженні “Судові витрати у цивільному процесі”, ставки державного мита певною мірою попереджали пред’явлення у суді свідомо необґрунтованих позовів [70, с. 26].

До проголошення незалежності України стягнення судових платежів здійснювалося за радянським законодавством.

Новий етап у розвитку судових платежів розпочався 18 грудня 1991 року, коли був прийнятий Закон України “Про державне мито”. Згідно із цим законом існувало державне мито, що справлялося з позовних заяв, із заяв (скарг) у справах окремого провадження, що подаються до судів, з касаційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили, а також за видачу судами копій документів та з позовних заяв, які подаються до арбітражного суду, та заяв про перевірку рішень, ухвал, постанов у порядку нагляду, а також про їх перегляд за нововиявленими обставинами [71].

Державне мито було простим, тобто таким, що стягувалося у чітко закріпленій сумі, і пропорційним, – нараховувалося відповідно до ціни позову. Ставки державного мита за звернення до суду складали: із позовних заяв при ціні позову до 100 карбованців – 5 карбованців, до 500 карбованців – 6% від ціни позову, до 1000 карбованців – 8% від ціни позову, понад 1000 карбованців – 10%; зі скарг на неправомірні дії органів державного управління і службових осіб – 10 карбованців; із позовних заяв про розірвання шлюбу – 30 карбованців, із заяв (скарг) у справах окремого провадження – 10 карбованців, із позовних заяв про зміну або розірвання договору найму житлових приміщень – 10 карбованців; за повторну видачу копії судового рішення, вироку, судової ухвали суду – 3 карбованці [71]. Державне мито сплачувалося готівкою, митними марками (при сумі мита до 50 карбованців) або шляхом перерахувань з рахунка платника в кредитній

установі готівкою чи шляхом безготівкового розрахунку. Сплачене державне мито могло бути повернене при внесенні у більшому, ніж необхідно розмірі, неприйнятті скарги чи позову, залишенні позову без розгляду тощо [71].

Повернення державного мита здійснювалося на підставі заяви платника, до якої додаються ухвала суду чи довідка арбітражного суду про обставини, що є підставою для повного або часткового повернення державного мита, а також оригінали документів, що підтверджують сплату державного мита, якщо воно підлягає поверненню в повному розмірі, із зазначенням номера квитанції, суми державного мита та дати його сплати. Пільги у сплаті державного мита встановлювалися Верховною Радою України, а місцеві Ради народних депутатів мали право надавати додаткові пільги окремим платникам [71].

Державне мито сплачувалося за місцем розгляду та оформлення документів і зараховувалося до місцевого бюджету, крім мита, що справлялося із позовних заяв, які подавалися до органів арбітражного суду, а також із заяв про перевірку рішень, ухвал та постанов арбітражних судів у порядку нагляду, яке зараховувалося до республіканського бюджету України [71].

Проте правова реформа у незалежній Україні привела до того, що Закон України “Про державне мито”, не встигнувши зіткнутися з життям, перетворився на правову пам’ятку – 21 січня 1993 року був прийнятий Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито” № 7-93 [72], стаття 11 якого відмінила вищевказаний закон. З початком дії цього нормативного акта розпочався новий етап у розвитку судових платежів, який триває і нині.

Нормотворці молодій Україні не мали необхідного досвіду формування законодавства, необхідного для перехідного періоду, тому вказаний вище Декрет змінювався і доповнювався понад п’ятдесят разів. Поверхового погляду на розвиток законодавства, спрямованого на стягнення державного мита за ці роки в Україні, достатньо, щоб визначити недосконалість цього нормативного акта. Він приймався поспіхом, у зв’язку

зі зростанням інфляції, негативних соціальних явищ у суспільстві. Навіть у момент прийняття був недопрацьованим, мав суттєві недоліки, що й зумовило необхідність його постійного удосконалення. Так, можна відзначити зміни до згадуваного декрету, внесені Законом України “Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України” від 11 липня 1995 року № 279/95-ВР, з питань, що стосувалися стягнення державного мита за звернення до суду. Цим законом збільшувалися ставки державного мита за звернення до суду із заявами і скаргами, а також за звернення до арбітражного суду з позовними заявами майнового характеру до 5 відсотків ціни позову [73]. Проте таке збільшення викликало відтік звернень до судової системи, тому вже 18 листопада 1999 року був прийнятий інший Закон України “Про внесення змін до статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” 1244-XIV, за яким державне мито за звернення до суду із позовними заявами майнового характеру зменшувалося до 1 відсотка ціни позову, проте не менше 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [74]. Ю.В. Білоусов вказував, що зменшення основної ставки державного мита у майнових спорах з 5 до 1 відсотка дозволило громадянам мати більше гарантій на захист порушеного права [75, с. 68] .

Доволі багато змін до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” стосувалося і розширення переліку пільговиків, які звільнялися від сплати державного мита (у тому числі і при зверненні до суду). Так, можна назвати Закон України “Про доповнення пункту 15 статті 4 Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито” від 30 червня 1994 року № 68/94-ВР, згідно з яком від сплати державного мита звільнялися органи державного контролю за цінами за позовами до суду та арбітражного суду [76], Закон України “Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України” від 15 липня 1994 року № 107/94-ВР, який встановлював, що від сплати державного мита при зверненні до суду звільнялись споживачі – за позовами, що пов’язані з порушеннями їхніх прав [77], Закон України “Про

внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України (у зв'язку з прийняттям Закону України “Про Антимонопольний комітет України”)” від 2 березня 1995 року № 82/95-ВР, який звільняв від сплати державного мита за звернення до суду органи Антимонопольного комітету – за позовами, з якими вони звертаються до суду або арбітражного суду у зв'язку з порушенням антимонопольного законодавства [78] тощо.

Детально норми Декрету Кабінету Міністрів будуть аналізуватися в наступних розділах нашої дисертаційної роботи. Підсумовуючи ж викладене, можна відзначити, що змін та доповнень до вищевказаного Декрету так багато, що серед них іноді губляться навіть практики. Це свідчить про необхідність прийняття нового нормативного акта – закону, спрямованого на врегулювання стягнення обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, тобто судових платежів.

Розвиток судових платежів триває дотепер. На сучасному етапі формування фінансової та судової системи України як незалежної держави нормативне регулювання обов'язкових платежів, що справляються в системі правосуддя, знаходиться в процесі створення, саме тому воно потребує детального аналізу, який буде зроблено у наступному розділі.

1.2. Нормативно-правове забезпечення обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя в Україні, на сучасному етапі

Нині українське законодавство знаходиться в процесі реформування. Досить часто доводиться стикатися із дефектами юридичної техніки, що виявилися при розробці нормативно-правових актів. Ситуація погіршується тим, що ці документи продовжують прийматися поспіхом, із серйозними огріхами, без урахування розвитку регульованих ними суспільних відносин.

У статті 67 Конституції України вказується на обов'язок кожного сплачувати податки та збори в порядку і розмірах, встановлених законом [79]. А.В. Казакова відзначає, що акти законодавства про податки та збори повинні формулюватися таким чином, щоб кожен точно знав, які податки й збори, коли та в якому порядку він повинен сплачувати. Тобто, законодавчі норми про податки та збори повинні бути виписані ясно, без суперечностей та різночитань, а застосування має бути однозначним, щоб не викликати сумнівів [80, с. 11]. На жаль, нормативно-правове забезпечення обов'язкових платежів, що стягуються за справляння правосуддя в Україні, не відповідає цим вимогам. Пояснюється це багатьма причинами, однією з яких є велика кількість судових платежів, що стягуються нині в Україні: за звернення до адміністративного суду – судовий збір (стаття 87 Кодексу адміністративного судочинства України) [81]; за звернення до суду з позовною заявою в порядку цивільного судочинства – судовий збір та витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу (стаття 81 Цивільного процесуального кодексу України) [82]; за звернення до господарського суду – державне мито (стаття 44 Господарського процесуального кодексу України) та витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу (стаття 47-1 Господарського процесуального кодексу України) [83]. Отже, до обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя в Україні, відносяться: судовий збір, державне мито, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Для того, щоб визначити, які ще негативні чинники впливають на судові платежі, необхідно проаналізувати нормативно-правове регулювання кожного з них окремо.

Нормативно-правове регулювання судового збору як обов'язкового платежу характеризується правовим нігілізмом. З одного боку, розробляється законодавство, що спрямоване на врегулювання судового збору як загальнодержавного платежу, з іншого – незрозуміло, чому цей процес гальмується. Так, 20 січня 2006 року Президентом України підписаний Указ

“Про затвердження Плану заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що випливають з її членства в Раді Європи” № 39 [84], а 20 березня 2006 року – “Про затвердження Плану заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до Європейських стандартів” № 242 [85], в яких було зобов’язано Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Державну судову адміністрацію України розробити і подати проект закону “Про судовий збір”, в якому передбачити розміри, порядок сплати збору за звернення до суду, а також направлення коштів від цього збору на фінансування функціонування судів і діяльності суддів. На виконання цих Указів розроблено проект закону “Про судовий збір” № 2378 [86], поданий на розгляд Кабінету Міністрів України.

9 лютого 2007 року Верховна Рада України прийняла Постанову “Про взяття за основу проекту Закону України “Про судовий збір” від 9 лютого 2007 року № 662-V [87], поданого Кабінетом Міністрів України. В ній Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя доручила доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням зауважень і пропозицій суб’єктів права законодавчої ініціативи та внести на повторний розгляд Верховної Ради України.

Проект Закону “Про судовий збір” покладено в основу розділу XII проекту Податкового кодексу України від 29 жовтня 2007 року [88]. Проте відтоді діяльність щодо доопрацювання та прийняття розробленого законопроекту фактично припинилася. Тобто “де факто” судового збору як загальнообов’язкового платежу ще не існує.

1 січня 2005 року набув чинності Кодекс адміністративного судочинства України [81], у главі 7 статті 87 якого відзначається, що судові витрати за адміністративним справам складаються із судового збору та витрат, пов’язаних з розглядом справ, а розмір та порядок сплати судового збору повинні встановлюватися спеціальним законом. Таким чином, “де юре” судовий збір в українському законодавстві вже існує, хоча механізм

його сплати ще не визначений. Отже, Кодекс адміністративного судочинства України одразу ж після набрання чинності вступив у суперечність з діючим законодавством.

Ситуацію рятує те, що відповідно до пункту 3 статті VII Прикінцевих та перехідних положень Кодексу адміністративного судочинства України, до набрання чинності законом, який регулює порядок сплати і розміри судового збору, судовий збір при зверненні до суду сплачується у порядку і розмірах, встановлених законодавством для державного мита, тобто відповідно до Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито” від 21 січня 1993 року № 7-93 [64].

Аналогічна проблема наявна й у цивільному судочинстві. Відповідно до статті 81 Цивільного процесуального кодексу України судові витрати складаються з витрат, пов’язаних з розглядом справи та судового збору. Проте за відсутності нормативного закріплення цього платежу, відповідно до пункту 5 розділу XI Прикінцевих та перехідних положень Цивільного процесуального кодексу України [82], до набрання чинності законом, який регулює порядок сплати і розміри судового збору, судовий збір при зверненні до суду сплачується у порядку і розмірах, встановлених законодавством для державного мита, тобто врегульовується тим самим Декретом [89, с. 171].

У господарському процесі навпаки – судові витрати складаються з державного мита та сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов’язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших, пов’язаних з розглядом справи (стаття 44 Господарського процесуального кодексу України [83]).

Таким чином, в Україні склалася ситуація, коли в нормативних актах, які стосуються судових витрат у різних видах судочинства, неоднаково визначається один і той самий обов’язковий платіж, пов’язаний зі справлянням правосуддя, тобто судовий платіж. У цивільному та

адміністративному судочинстві він має назву судового збору, а в господарському – державного мита, хоча йдеться про один і той самий платіж. При цьому нормативного акту, який би визначав поняття “судовий збір” та порядок стягнення судового збору, нині в Україні немає, тому у цивільному та адміністративному процесі при стягненні плати за звернення до суду застосовуються норми, що врегульовують справляння державного мита [90, с. 64].

Невизначеність місця судового збору в системі загальнообов’язкових платежів зумовила внесення змін до Закону України “Про систему оподаткування”, в якому встановлено такий податковий платіж. Крім цього, пункт 6 частини 1 статті 14 цього ж нормативного акта закріплює і державне мито як обов’язковий платіж [91].

У розділі XI проекту Податкового кодексу України вказується на існування судового збору. Цим проектом, що розглядався у Верховному суді України 20 жовтня 2007 року, було запропоновано вивести судовий збір із категорії державного мита і виділити його в окремий платіж [88]. В основу відповідного розділу проекту Податкового кодексу України покладені норми проекту Закону “Про судовий збір” [86] (проект Податкового кодексу України пізніше неодноразово змінювався, проте суттєвих змін саме судовий збір не зазнав, тому у дослідженні ми використовуємо вищевказану редакцію цього документа).

Для гармонізації нормативних актів, повного, чіткого правового врегулювання справляння судового збору в сучасному законодавстві України в найстисліші терміни необхідно: прийняти Податковий кодекс, де йшлося б про судовий збір як загальнодержавний платіж; доопрацювати законопроект “Про судовий збір” та ввести його в дію [92, с. 66]. А краще розробити новий законопроект “Про судові платежі”, який стосуватиметься всіх видів обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя в Україні. Після цього до статті 44 Господарського процесуального кодексу України

слід внести зміни, зокрема термін “державне мито” замінити на “судовий збір”.

Нині судовий збір в Україні фактично регулюється законодавством, що визначає порядок справляння державного мита. При цьому норми правових актів, які регламентують саме державне мито, не приведені до єдиної, внутрішньо узгодженої системи, незважаючи на тривалий термін їхнього існування.

Основний нормативно-правовий акт – Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито”, що визначає порядок стягнення державного мита, має суттєві недоліки. По-перше, це не закон, а підзаконний акт, у Законі ж України “Про систему оподаткування” зазначено, що “ставки, механізм справляння податків і зборів (обов’язкових платежів), за винятком особливих видів мита та збору, не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування” [91]. По-друге, він неодноразово змінювався і доповнювався. По-третє, це не єдиний документ, що стосується справляння державного мита за звернення до суду. Так, крім згаданих уже Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України, стягнення державного мита (лише у тій його частині, що стосується судових зборів) регулюється нормативними актами, які є джерелами різних галузей права:

– фінансового – Наказом Головної державної податкової інспекції “Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита” № 15 від 22 квітня 1993 року, в якій конкретизується порядок сплати державного мита, в тому числі і при зверненні до суду [93];

– конституційного – Законом України “Про Конституційний суд України” від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР, в якому констатується, що державне мито за звернення до Конституційного суду сплачується лише у випадку, коли буде встановлено, що особа зловживає правом звернення до цього суду, а в усіх інших випадках – не сплачується [94];

– господарського процесуального – Господарським процесуальним кодексом України, Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом” від 30 червня 1999 року (у статті 13 встановлюється порядок сплати державного мита в разі порушення справи про банкрутство) [95]; Листом Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права” № 01-8/973 від 14 грудня 2007 року, згідно зі статтею 4 якого неподання або несвоєчасне подання доказів з неповажних причин, спрямоване на штучне затягування судового процесу з урахуванням обставин конкретної справи, може розцінюватися господарським судом як зловживання процесуальними правами і тягти за собою покладення на особу, що допустила зловживання, державного мита незалежно від результатів вирішення спору [77]; Листом Вищого господарського суду України від 26 лютого 1997 року № 05-18/66, де згідно з Листом Головного управління державного казначейства України наведено реквізити банків та їхніх рахунків, на які повинні зараховуватися кошти від державного мита із позовних заяв, що надходять з інших держав у справах, які розглядаються господарськими судами України [96]; Листом Міністерства фінансів України та Державного казначейства України “Щодо виконання судових рішень, якими стягується з держбюджету судовий збір” № 18-06/8012-111925 від 23 липня 2008 року, згідно з яким виконання судових рішень в адміністративних справах про стягнення з державного бюджету судового збору повинно здійснюватися органами Державного казначейства України шляхом списання коштів з рахунків, на які зараховуються надходження від сплати цього збору, за умови надання особою, на користь якої ухвалене рішення, всіх підтверджувальних документів [97]; Роз’ясненням президії Вищого господарського суду України від 4 квітня 1998 року № 02-5/78 “Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарсько-процесуального кодексу України”, пункти 2–5 якого присвячені порядку стягнення державного мита господарськими судами [98]; Роз’ясненням президії

Вищого арбітражного суду України від 17 лютого 1994 року № 02-5114 “Про деякі питання визначення ціни позову, підсудності справ та сплати державного мита”, в якому врегульований порядок сплати державного мита в іноземній валюті у господарських судах [99];

– цивільного процесуального – Цивільним процесуальним кодексом України, Законом України “Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо обов’язкового соціального страхування” від 16 квітня 2003 року № 429-IV, де в пункті 34 частини 1 статті 4 було внесено зміни до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” щодо встановлення пільг зі сплати державного мита для органів державного і соціального страхування [100]; Законом України “Про внесення змін у деякі законодавчі акти України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова” від 3 квітня 2003 року № 676-IV, що істотно розширив пункт “ж” статті 1 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” та закріпив порядок сплати мита з позовних заяв про розгляд питань захисту честі і гідності громадян [101]; Законом України “Про психіатричну допомогу” від 22 лютого 2000 року № 1489-III, який доповнює статтю 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” щодо надання пільг зі сплати державного мита громадянам за позовами, пов’язаними із захистом їхніх прав і законних інтересів у наданні психіатричної допомоги [102]; Листом Департаменту державної виконавчої служби “Щодо сплати органами державної виконавчої служби державного мита при поданні ними до суду апеляційних та касаційних скарг на відповідні рішення” № 25-1/544/7 від 8 серпня 2006 року, згідно з яким органи державної виконавчої служби звільняються від сплати державного мита при поданні до суду апеляційної чи касаційної скарг на рішення суду за позовом, з яким вони звертаються до суду та господарського суду, в усіх справах, пов’язаних із захистом майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, а також з проведення аукціонів; в усіх інших випадках органи

державної виконавчої служби при поданні до суду, апеляційної чи касаційної скарги на рішення суду не звільняються від сплати державного мита [103];

– адміністративного процесу – Кодексом адміністративного судочинства України, Постановою Верховного Суду України “Про практику розгляду справ по скаргах на рішення про дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових і службових осіб у сфері управлінської діяльності, що порушують права і свободи громадян”, від 3 грудня 1997 року № 13, де встановлюються вимоги про сплату державного мита за надання таких скарг (втратила чинність) [104] тощо.

Незважаючи на велику кількість законів та інших нормативних актів, що врегульовують справляння державного мита за звернення до суду, в цілому ефективність законодавства у цій сфері знизилася, бо через нескінченні поліпшення та новації саме законодавство ускладнилося, погіршилася його якість у зв’язку зі значною розгалуженістю, недостатньою адекватністю реальній ситуації та взаємною суперечливістю.

Неузгодженість наявних нормативно-правових актів, їх уривчастість згодом призводить до хвилі нового законодавства, що “латає” правові проломи. Історично відомі непоодинокі випадки, коли норми законів роз’яснювалися чи починали діяти лише після прийняття правових актів судів. Так, Листом Вищого господарського суду України “Про державне мито” від 27 грудня 1999 року № 01-8/603 роз’яснено порядок стягнення державного мита відповідно до вимог Закону України “Про внесення змін у Декрет Кабінету Міністрів України” від 18 листопада 1999 року [105]; Листом Вищого господарського суду України “Про внесення доповнення до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” від 2 квітня 1996 року № 01-8/137 розширено перелік пільг щодо сплати державного мита для громадян за позовами про відшкодування збитку, заподіяного неповерненням у термін грошових і майнових внесків [106] тощо. Така нормотворчість судів мала місце до прийняття чинного Закону України “Про судоустрій України”,

тобто до 2002 року, в якому відзначається, що всі роз'яснення судів носять рекомендаційний характер.

Таким чином, негативними тенденціями у правовому регулюванні державного мита, що сплачується при зверненні до суду, є: 1) відсутність закону, що врегульовує стягнення державного мита, в тому числі і за звернення до судових установ; 2) існування великої кількості нормативних актів, спрямованих на стягнення державного мита; 3) наявність правових колізій та прогалин у цих актах; 4) наявність відомчої нормотворчості.

Однак складність цієї ситуації не дає підстав для винятково песимістичних прогнозів стосовно подальшої долі судового збору. Необхідно визначити перспективи його нормативного розвитку. На нашу думку, прогрес у правовому регулюванні судового збору полягатиме не лише у розробці нового нормативного акта, що виділить його з категорії державного мита, визначить його поняття та основні елементи правового механізму, але й у впорядкуванні та систематизації наявного нормативного матеріалу, що стосується стягнення державного мита за звернення до суду, усуненні у ньому неузгодженостей та суперечностей, запозиченні вдалих елементів. Для цього необхідно прийняти новий закон, який враховуватиме досвід чинного законодавства, упорядкує його і систематизує наявний нормативний матеріал, зможе забезпечити справжню новизну та революційні зміни в правовому регулюванні судових платежів. Наявність у системі такого регулювання лише одного нормативного акта – закону, замість невизначеної кількості правових актів, сприятиме прозорості стягнення як судового збору, так і інших судових платежів, розумінню особами, що звертаються за захистом своїх прав та інтересів, особливостей справляння цих платежів [107, с. 80].

Як уже відзначалося, судовий збір (поки не розроблений закон про його врегулювання – державне мито) не єдиний обов'язковий платіж, пов'язаний зі справлянням правосуддя в Україні. 21 червня 2001 року Законом України “Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України” №

2539-III було доповнено Господарський процесуальний кодекс України новою статтею – 47-1. Відповідно до цієї статті при зверненні до суду повинні були сплачуватися нові судові платежі – витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу [108]. Це знаменує початок нового, шостого періоду у розвитку судових платежів. 29 березня 2002 року прийнята Постанова Кабінету Міністрів України “Про визначення розміру витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу” № 411, яка встановлювала відповідно до статті 47-1 Господарського процесуального кодексу України розмір нового виду судових платежів у господарському процесі – для всіх позивачів (за винятком звільнених у встановленому порядку від сплати державного мита) за ставкою у 118 гривень, визначеною Кабінетом Міністрів України [109].

Законодавець ніяк не пояснював встановлення нового платежу. У пресі періодично з’являлися дискусії з цього приводу, поодинокі виступи судових урядовців, які відзначали, що кошти від цього збору надходять на утримання системи господарських судів, розробку єдиної електронної мережі доступу до судових рішень тощо [110, с. 6]. Ставка цього платежу встановлювалася в невеликому розмірі, у твердій сумі і була однаковою для всіх, тому позивачі покірно його сплачували. Отже, витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу планувалися як парафіскалітети, тобто витрати на технічне обладнання судових установ. Пояснити цей крок можна лише економічною нестабільністю і відсутністю належного фінансування судової системи в Україні, бо державне мито за звернення до суду фактично і є частковим відшкодуванням витрат на утримання судової системи (у тому числі й на її технічне обладнання).

Кошти, що надходили від витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, акумулювалися в державному підприємстві “Судовий інформаційний центр”, яке 1999 року виграло конкурс і було призначене виконавцем робіт зі створення єдиної комп’ютерної мережі арбітражних судів на виконання Постанови Кабінету Міністрів України “Про

створення єдиної комп'ютерної мережі арбітражних судів” від 19 квітня 1999 року № 610 [111]. Розпорядженням Президента України № 395/2002-рп від 11 грудня 2002 року “Про заходи з забезпечення належних умов діяльності судів” [112] була передбачена зміна організаційної форми держпідприємства “Судовий інформаційний центр” в акціонерне товариство.

22 грудня 2006 року було видане розпорядження Кабінету Міністрів України № 636-р “Про передання державного підприємства “Судовий інформаційний центр” у сферу управління Державної судової адміністрації” [113], який відповідно до спільного Наказу Вищого господарського суду України та Державної судової адміністрації України від 15 січня 2007 р. № 1/2 “Про передання-прийомку державного підприємства “Судовий інформаційний центр” [114] був віднесений до сфери управління Державної судової адміністрації України.

Не відчувши суттєвої протидії введенню нового платежу, уряд вирішив розповсюдити практику введення витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу і в цивільному процесі. Цивільний процесуальний кодекс України було доповнено статтею 81 (витрати на інформаційно-технічне забезпечення суду), згідно з якою розмір таких витрат встановлювався Кабінетом Міністрів України [82], а 21 грудня 2005 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1258 затверджено Порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ та їх розмірів, що визначав ставки витрат на інформаційно-технічне забезпечення суду: у цивільному процесі: 1) за подання справ позовного провадження з розгляду спору майнового характеру – 30 гривень, 2) за подання справ з розгляду позовної заяви: а) про розірвання шлюбу – 7,5 гривень, б) про розірвання шлюбу з особою, визнаною у встановленому порядку безвісно відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до позбавлення волі на строк не менше ніж три роки – 3 гривні, в) що впливає з інших сімейних правовідносин – 7,5 гривень, г) про відшкодування шкоди, заподіяної

каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи – 1,5 гривні, д) немайнового характеру про захист честі, гідності та ділової репутації – 15 гривень, е) немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), в тому числі про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо – 7,5 гривень, є) про захист права громадянина на земельну частку (пай) і майновий пай – 1,5 гривні, ж) з переддоговірного спору – 7,5 гривень, з) за подання справ окремого провадження – 7,5 гривень, 4) за подання справ наказного провадження – 15 гривень, 5) за подання справ про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні – 15 гривень; у господарському процесі: 1) для позивачів, у встановленому порядку звільнених від сплати державного мита – за нульовою ставкою, 2) для всіх інших позивачів – за ставкою 118 гривень [142].

Ставки витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу були встановлені в невеликих твердих розмірах, тому їх введення також не викликало суттєвої протидії з боку платників. Однак ситуація змінилася з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 року № 361 “Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ” [115], яка суттєво змінила розміри ставок цих платежів. Відповідно ставки витрат з інформаційно-технічного забезпечення обраховувалися за формулою: $P = Mz/p \cdot k$, де P – сума витрат, що підлягає сплаті на момент подачі позовної заяви; Mz/p – мінімальна заробітна плата, встановлена Верховною Радою України у Законі України про Державний бюджет України на відповідний рік; k – коефіцієнт витрат залежно від категорії справи. Коефіцієнт витрат визначався цією ж постановою залежно від виду процесу. Так, для цивільного процесу встановлюються такі коефіцієнти: 1) за справами позовного провадження з розгляду спору майнового характеру – 0,4; 2) за справами з розгляду позовної заяви про стягнення заборгованості з оплати житлово-комунальних послуг – 0,05, 3) за

справами з розгляду позовної заяви: а) про розірвання шлюбу – 0,05, б) про розірвання шлюбу з особою, визнаною в установленому порядку безвісти відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до позбавлення на строк не менше ніж три роки – 0,02, в) що впливає з інших сімейних правовідносин – 0,4, г) про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи – 0,08, д) немайнового характеру про захист честі, гідності та ділової репутації – 0,2, е) немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), зокрема про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо – 0,06, є) про захист права громадянина на земельну частку (пай) і майновий пай – 0,12, ж) з переддоговірного спору – 0,1, 4) за справами окремого провадження – 0,05, 5) за справами наказного провадження – 0,07, б) за справами про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні – 0,08 [115].

Враховуючи, що згідно зі статтею 55 Закону України “Про державний бюджет України на 2009 рік” розмір мінімальної заробітної плати з 1 січня дорівнював 605 гривень, з 1 квітня – 625 гривень, з 1 липня – 630 гривень, з 1 жовтня – 650 гривень, з 1 грудня – 699 гривень [116], ставки витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу у цивільному судочинстві розраховувалися з 14 квітня 2009 року, з 1 липня 2009 року, з 1 жовтня 2009 року, з грудня 2009 року і становили б відповідно: за справами позовного провадження з розгляду спору майнового характеру: 250 гривень, 252 гривень, 260 гривень, 279,6 гривень; 2) за справами з розгляду позовної заяви про стягнення заборгованості з оплати житлово-комунальних послуг – 31,25 гривень, 31,5 гривень, 32,5 гривень, 34,95 гривень; 3) за справами з розгляду позовної заяви: а) про розірвання шлюбу – 31,25 гривень, 31,5 гривень, 32,5 гривень, 34,95 гривень; б) про розірвання шлюбу з особою, визнаною у встановленому порядку безвісти відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до

позбавлення на строк не менше ніж три роки – 12,5 гривень, 12,6 гривень, 13 гривень, 13,98 гривень; в) що впливає з інших сімейних правовідносин – 250 гривень, 252 гривень, 260 гривень, 279,6 гривень; г) про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи – 50 гривень, 50,4 гривень, 52 гривень, 55,92 гривень; д) немайнового характеру про захист честі, гідності та ділової репутації – 125 гривень, 126 гривень, 130 гривень, 139,8 гривень; е) немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), зокрема про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо – 37,5 гривень, 37,6 гривень, 39 гривень, 41,94 гривень; є) про захист права громадянина на земельну частку (пай) і майновий пай – 75 гривень, 75,6 гривень, 78 гривень, 83,88 гривень; ж) з переддоговірного спору – 75 гривень, 75,6 гривень, 78 гривень, 83,88 гривень; 4) за справами окремого провадження – 31,25 гривень, 31,5 гривень, 32,5 гривень., 34,99 гривень; 4) за справами наказного провадження – 43,75 гривні, 44,4 гривні, 45,5 гривні, 48,93 гривень; 5) за справами про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні – 50 гривень, 50,4 гривень, 52 гривні, 55,92 гривні. У господарському судочинстві за всіма зверненнями (окрім позивачів, звільнених у встановленому порядку від сплати державного мита) відповідно – 312,5 гривень, 315 гривень, 325 гривень, 334,5 гривень.

На закріплення цього і для усунення різночитання, Вищий господарський суд України розробив та надіслав господарським судам інформаційного листа “Про постанову Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 року № 361 “Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ” від 29 квітня 2009 року № 01-08/271, де ставки витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу при зверненні до господарських судів у 2009 році розраховані за

встановленою формулою і закріплені у наведених вище розмірах (312,5, 315, 325 та 334,5 гривень) [117].

Із викладеного видно, що ставки зросли в декілька разів. Наприклад, за подання позову, який впливає із сімейних правовідносин, розмір витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду зріс більше ніж у 26 разів (з 7,5 до 250 гривень), за подання позову про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи – більше, ніж у 33 рази (з 1,5 до 50 гривень). В середньому ставки витрат на інформаційно-технічне забезпечення суду у цивільному процесі підвищилися у 5 разів, а у господарському – утричі, що викликало хвилю бурхливого протесту. Як зауважували Л. Тарасенко, А. Бурий, Я. Зейкан та інші [118, с. 178], такий крок законодавця був спрямований на наповнення бюджету шляхом непрямого оподаткування позивачів, проте за встановленими ставками витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду стали перешкодою для звернення до суду. Представники влади прислухалися до наведених аргументів, про що свідчить прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України “Про скасування Постанови Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 року № 361” від 8 липня 2009 року № 693, якою відмінялася Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 року № 361 [119] і відтворювалася дія Постанови Кабінету Міністрів України № 1258.

Проте невдовзі – 5 серпня 2009 року – Кабінет Міністрів України приймає Постанову “Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 року № 1258” за № 825 [120], якою встановлюються нові ставки витрат з інформаційно-технічного забезпечення. Так, у цивільному процесі вони такі: 1) за справами позовного провадження з розгляду спору майнового характеру – 120 гривень, 2) за справами позовного провадження з розгляду спору майнового характеру – 30 гривень, 3) за справами з розгляду позовної заяви: а) про розірвання шлюбу – 30 гривень, б) про розірвання шлюбу з особою, визнаною в установленому порядку

безвісти відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до позбавлення на строк не менше ніж три роки – 13 гривень, в) що впливає з інших сімейних правовідносин – 120 гривень, г) про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи – 15 гривень, д) немайнового характеру про захист честі, гідності та ділової репутації – 75 гривень, є) немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), зокрема про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо – 37 гривень, е) немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), зокрема про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо – 10 гривень, ж) з переддоговірного спору – 50 гривень; 4) за справами окремого провадження – 30 гривень, 5) за справами наказного провадження – 30 гривень, 6) за справами про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні – 60 гривень. У господарському процесі ставка витрат з інформаційно-технічного забезпечення була однаковою для всіх справ – 236 гривень, крім тих, за якими позивачі звільнені у встановленому порядку від сплати державного мита. Тобто Кабінетом Міністрів України враховано негативні тенденції, викликані попередньою Постановою, де ставки встановлювалися у твердих сумах, проте розмір цих платежів все ж таки було підвищено. На підставі вказаного вище нормативного акта витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу продовжують справлятися і досі.

Отже, лише за такий невеликий термін – п'ять місяців – витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу було збільшено (Постанова Кабінету Міністрів України № 361 від 14 квітня 2009 року), повернуто до попередніх розмірів (Постанова Кабінету Міністрів України № 693 від 8 липня 2009 року) і знову збільшено (Постанова Кабінету Міністрів України № 825 від 5 серпня 2009 року). Це свідчить про те, що

внести зміни у розміри платежів, що регламентуються підзаконним актом, навіть невиважені і необґрунтовані, не складно. Як відзначає О.О. Костін [121, с. 33], встановлення суттєвих елементів обов'язкових платежів виконавчою владою загрожує принципу визначеності обов'язку зі сплати, бо ці обов'язки можуть бути погіршені для платника у спрощеному порядку. Лише закон, підкреслює він, в силу його визначеності, стабільності, особливого порядку прийняття, може встановлювати такі платежі і закріплювати порядок їх сплати. Саме тому ми вважаємо, що справляння витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу повинно регулюватися законом.

Таким чином, порядок сплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу також потребує подальшого вдосконалення, головним напрямом якого є розробка закону, який стосуватиметься справляння судових платежів. У випадку прийняття такого закону необхідно буде внести зміни до статті 47-1 Господарського процесуального кодексу України, частини 2 статті 81 Цивільного процесуального кодексу України – словосполучення “розмір витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу визначається Кабінетом Міністрів України” слід замінити на “визначається відповідним законом”.

Отже, необхідне нормативне врегулювання і судового збору, і витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. Як уже зазначалося, необхідно також розробити і прийняти спеціальний закон, що стосуватиметься всіх обов'язкових платежів, пов'язаних із справлянням правосуддя. Оскільки судовий збір і витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу відносяться до судових платежів, то не варто приймати два закони, які б регулювали їх окремо. В такому Законі “Про судові платежі” слід дати визначення вказаних платежів, встановити основні та додаткові елементи і судового збору, і витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу тощо.

Незрозумілою є позиція законодавця, який чомусь звільняє учасників адміністративного судочинства від сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. Складається враження, що адміністративний процес не потребує інформаційно-технічного забезпечення, хоча це далеко не так. На нашу думку, Кодекс адміністративного судочинства України потребує введення нової статті, якою б встановлювався цей платіж.

Розділ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОBOB'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СПРАВЛЯННЯМ ПРАВОСУДДЯ, ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ

2.1. Сутність обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя, та їх місце в системі оподаткування

На думку вчених, загальнообов'язковий платіж вважається встановленим лише тоді, коли в законодавчому порядку закріплені всі елементи його правового механізму, і, в першу чергу, надано визначення його поняття [122, с. 42–49; 123, с. 80–82]. Як уже відзначалося раніше, у Законі України “Про систему оподаткування” встановлено такий платіж, як судовий збір, але нормативно закріплене визначення його поняття відсутнє. Як підкреслює М.П. Кучерявенко, законодавче визначення поняття податків та зборів покладає орієнтир в окресленні правової природи цих платежів і впливає на всі елементи їхнього правового механізму [122, с. 51–52]. С.Г. Пепеляєв вважає, що в законі, який закріплює встановлення будь-якого податку чи збору, необхідно визначити всі його суттєві елементи [124, с. 25]. Отже, формулювання поняття судового збору та нормативне закріплення

його у законодавчому акті, що регулюватиме порядок стягнення цього платежу, стане підґрунтям для визначення місця й ролі цього платежу в системі оподаткування. Майбутній закон, що врегулюватиме обов'язкові платежі, пов'язані зі справлянням правосуддя, тобто судові платежі, повинен містити чітку, виважену і обґрунтовану дефініцію кожного виду судових платежів. Вважаємо за необхідне проаналізувати підходи до тлумачення вже існуючих судових платежів та тих, що пропонуються законодавцем чи науковцями. З цією метою доцільно розкрити нормативне та доктринальне визначення судового збору, державного мита і витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. При цьому необхідно пам'ятати, що метою такого аналізу є не обговорення недоліків і переваг тих понять, що вже існують, а окреслення критеріїв, за якими даються такі визначення. І лише після застосування цих критеріїв, можна сформулювати виважені дефініції як комплексного поняття “судові платежі”, так і різновидів цих платежів.

Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито” від 21 січня 1993 року поняття державного мита не містить [72]. У Законі України “Про державне мито”, що втратив чинність, було наступне формулювання державного мита: “...грошовий збір, що справляється в судових та арбітражних органах, органах державного нотаріату, Міністерстві внутрішніх справ України, Міністерстві закордонних справ України, Державному патентному відомстві України, міських, сільських, селищних Радах народних депутатів та інших органах, передбачених законодавством України, за вчинення ними окремих дій та видачу документів” [71]. Тобто поняття державного мита ґрунтувалося на визначенні місця цього платежу в системі загальнообов'язкових платежів, переліку органів, до яких воно сплачувалося, частковому формулюванні об'єкта.

Радянські вчені, торкаючись у своїх роботах поняття державного мита, визначали його як взаємну плату за дії державних установ [125, с. 197; 126, с. 227; 127, с. 111; 128, с. 171]. Представники сучасної науки фінансового права,

формулюючи поняття державного мита, звертаються до дій, за які вони сплачуються: 1) за вчинення уповноваженими і компетентними органами юридично значущих дій в інтересах юридичних та фізичних осіб; 2) за видачу уповноваженими й компетентними органами відповідних документів, що мають юридичне значення [129, с. 115; 130, с. 190; 12, с. 219]. Фактично, такі тлумачення дублюють визначення державного мита, що закріплюється у законі, про який йшлося раніше.

Українські юристи-фінансисти державному миту уваги фактично не приділяли. Складається враження, що державне мито як платіж не цікавить науковців. Тому набуває вагомості дослідження В.О. Вишнівецької, яка пропонувала державне мито визначити як установлений законодавством платіж (грошову суму), що сплачується у випадку звернення до державних та інших компетентних органів, за здійснення ними дій, що мають юридичне значення, на користь зацікавлених осіб [131, с. 73], де особливо підкреслюється необов'язковий характер сплати державного мита – “...сплачується у випадку звернення...”. Тобто, на її думку, сплата державного мита є необов'язковою, бо до суду звертаються лише в окремих випадках, за поновленням цивільних прав чи захистом інтересів, і то лише за бажанням особи, чії права та інтереси було порушено.

Цікавими є визначення державного мита у зарубіжному законодавстві. У законі Російської Федерації “Про державне мито” від 9 грудня 1991 року № 2005-1 цей платіж трактувався як платіж, що є: 1) обов'язковим; 2) встановленим законом; 3) діє на всій території Російської Федерації; 4) стягується за здійснення дій, що мають юридичне значення; 5) стягується за видачу документів уповноваженими на те органами чи посадовими особами [80]. З прийняттям Податкового кодексу Російської Федерації вищевказаний закон утратив чинність. Поняття державного мита було закріплене у статті 333.16 цього нормативного акта як збір, що стягується з осіб, вказаних у Податковому кодексі, при зверненні до державних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів та (чи) до посадових осіб,

що уповноважені актами суб'єктів Російської Федерації і нормативними правовими актами органів місцевого самоврядування, за здійснення відносно цих осіб юридично значущих дій, передбачених Податковим кодексом [132].

Т.В. Єгорова, коментуючи прийняті положення, підкреслює як його недоліки, так і переваги. Так, на її думку, більш правильним у законодавчому визначенні державного мита у Податковому кодексі Російської Федерації порівняно з попереднім законом, є розширення переліку органів, при зверненні до яких стягується державне мито, та уточнення формулювання наявності повноважень вказаних органів на здійснення юридично значущих дій. Негативними рисами цього визначення є те, що державне мито визначене як збір, а збір є обов'язковим платежем, обов'язок же сплати державного мита виникає лише у зв'язку з наданням визначених послуг юридичного характеру [133, с. 78]. Тобто, авторка вважає, що визначення державного мита повинно враховувати місце цього платежу в системі оподаткування і мету його стягнення.

Представляє інтерес підхід до визначення державного мита А.В. Реут, яка у дисертаційному дослідженні “Правовий режим державного мита в Росії” розкриває істотні ознаки державного мита і визначає його як грошовий збір, що стягується з метою підвищення свідомості платників уповноваженими органами та посадовими особами за здійснення ними юридично значущих дій, спрямованих на захист прав і законних інтересів як окремих осіб, що безпосередньо звертаються за здійсненням будь-якої дії, так і необмеженого кола осіб, усього суспільства взагалі, і має дисциплінуючу та фіскальну функції [134, с. 10]. Тобто авторка формулює визначення цього платежу з урахуванням його функцій.

Поняття державного мита досліджували вчені “цивілісти” та “господарники”. А.А. Кольцов, Ю.В. Білоусов, О.Г. Столяров, О.М. Шокуєва та інші розглядають державне мито скрізь призму економічної складової доступності до правосуддя та визначають як витрати зацікавлених у справі осіб, з приводу та у зв'язку з розглядом і вирішенням справ у судах, з метою

компенсації витрат на правосуддя і запобігання необґрунтованих звернень до суду [135, с. 100; 75, с.66; 136, с. 123; 20, с. 153]. Тобто науковці знову звертаються до його мети та функцій.

Із зазначеного зрозуміло, що для формулювання поняття державного мита викистуються певні загальні критерії: визначення місця цього платежу в системі оподаткування, мета його стягнення, ознаки та функції.

Звичайно, калькування визначення поняття державного мита як поняття судового збору є недоречним, бо, як підкреслює Т.В. Єгорова, державне мито фактично є узагальненим найменуванням декількох зборів, що мають різні об'єкти обкладення, ставки і строки сплати [133, с.78]. Не можемо не погодитися з нею, бо, як видно з дослідження історії розвитку державного мита, воно об'єднувало у собі: судові, кріпосні, спадкові, нотаріальні мита, паспортні збори, збори з маклерських книг тощо. Тобто, державне мито, як загальнообов'язковий платіж, фактично поєднувало у собі судові мита, спадкові мита, мита за перехід нерухомості, паспортні збори тощо. Саме тому аналіз державного мита як окремого платежу за звернення до суду, що має назву судового збору, в системі оподаткування набуває першочергового значення. Адже якщо воно не відповідатиме ознакам збору, то перейменування його з мита на збір стане суттєвою помилкою, яка вплине на подальший розвиток і формування не лише фінансової, податкової, але і судової системи в Україні.

Перед з'ясуванням місця державного мита за звернення до суду в системі судових платежів, необхідно визначитися з поняттям витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Стаття 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 року № 1258 “Про порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ” (далі – Постанова № 1258) визначає їх як витрати, пов'язані з розглядом цивільних та господарських справ, що оплачуються фізичними та юридичними особами, які звертаються до суду з позовними

заявами, заявами про відкриття справ окремого провадження, клопотаннями про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, та скаргами, а кошти від оплати витрат спрямовуються на інформування учасників судових процесів про хід і результати розгляду справ, виготовлення та видачу копій судових рішень, що здійснюються шляхом створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису та інше [137]. Тобто визначення цього платежу здійснюється через встановлення виду судів, до яких вони сплачуються, платників, об'єктів та мети його стягнення. Вказане трактування є дуже громіздким, бо у ньому законодавець робить спробу охопити всі елементи правового механізму цього платежу. Причиною такого узагальнення є те, що в наступних статтях Постанови Кабінету Міністрів України № 1258 ці елементи витрат на інформаційно-технічне забезпечення суду не розглядаються взагалі, немає їх і в інших нормативних актах.

Стаття 44 Господарського процесуального кодексу України [83] встановлює, що витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу відносяться до судових витрат, пов'язаних з розглядом справи. Лаконічність цього визначення не дає підстав для розгорнутого аналізу, проте його незавершеність очевидна. Незрозуміло навіть, чи взагалі вважаються витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу судовими витратами чи вони є якоюсь складовою таких витрат? Стаття 44 Господарського процесуального кодексу України [83] до судових витрат відносить також суми, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрати, пов'язані з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката та інші витрати, пов'язані з розглядом справи. На

думку В.В. Яркова, судові витрати – це витрати, пов’язані з розглядом і вирішенням справ у судочинстві, отже доходимо висновку, що законодавець мав на увазі все ж таки те, що витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду є складовою судових витрат [138, с. 197].

Відповідно до статті 81 Цивільного процесуального кодексу України [82], витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу – це витрати, пов’язані з інформуванням учасників цивільного процесу про хід і результати розгляду справи, а також витрати, пов’язані з виготовленням та видачею копій судових рішень. Третє, відмінне від інших, законодавче визначення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, представляє цей платіж через його об’єкти.

Тобто в українському праві нині існує три різні визначення одного платежу, закріплені чинними нормативними актами. Зазвичай такий підхід законодавця до визначення викликає обурення серед вчених-правознавців. Проте нині точиться дискусія щодо законності встановлення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Різної у визначенні цього поняття уваги науковців не привернув. Лише у дебатах навколо правомірності стягнення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, інколи звучать думки про необхідність уточнити їхнє визначення. Так, Ю.В. Білоусов, порівнюючи державне мито і витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду, пише, що витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу є витратами на діловодство і сплачуються за те саме, що й державне мито [75, с. 71]. О.П. Лемешко, аналізуючи порядок фіксації судового процесу, підкреслює, що витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу – це витрати, які дають змогу: 1) забезпечити дисциплінованість і відповідальність не тільки сторін, а й суддів; 2) попередити можливість порушення порядку вчинення процесуальних дій та певною мірою гарантувати законність ведення судового процесу, а також неупереджене ставлення суддів [139, с. 19]. Д.В. Коваленко, розкриваючи проблему

гласності у судах, відзначає, що витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу – це сплата встановленого платежу, яка є процесуальним обов’язком осіб, що звертаються до суду [140, с.11].

Таким чином, фактично витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу – це платежі, що оплачуються учасниками цивільного та господарського процесу при зверненні до суду з позовними заявами, заявами про відкриття справ окремого провадження, клопотаннями про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, та скаргами, а також в інших випадках, передбачених законодавством, для інформування учасників судових процесів про хід і результати розгляду справ, виготовлення та видачу копій судових рішень, що здійснюються шляхом створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп’ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп’ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису тощо.

Як і при аналізі державного мита, ми стикаємося з критеріями, за якими визначається поняття витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу: їхнє місце серед загальнообов’язкових платежів, мета стягнення, ознаки та функції. Проаналізуємо за цими критеріями судовий збір, щоб запропонувати визначення поняття такого платежу. Це необхідно також для уникнення ситуації, що склалася навколо поняття судового збору, кваліфікованого законодавцем як “...загальнодержавний збіру, який справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів, що включається до складу судових витрат” (стаття 1 розділу XII проекту Податкового кодексу України, стаття 1 проекту Закону України “Про судовий збір”) [86; 88], що відразу викликало негативну оцінку. Вчені вказали на низку недоречно вжитих термінів, які зумовили неправильне визначення судового збору, що давало підстави для

його неоднозначного тлумачення і допускало можливість зловживань у майбутньому. Насамперед, у визначенні судового збору недоречно вжито загальне поняття “суд”, бо в Україні відповідно до Конституції України та Закону України “Про Конституційний суд України” діє Конституційний суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції, за звернення до якого судовий збір не справляється. Також діють третейські суди. Згідно зі статтею 25 Закону України “Про третейські суди” при зверненні до третейського суду сплачується третейський збір, розмір, строки та порядок справляння якого відповідно до регламенту третейського суду визначається сторонами [141]. Крім того, вказівка у визначенні судового збору на такий об’єкт, за який він стягується, як видача судами документів, фактично залишила відкритим питання про законність встановлення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, які також справляються за ці дії.

На нашу думку, головним упущенням законодавця, що розробляв поняття судового збору, є залишення без уваги критеріїв, за якими визначалися поняття державного мита і витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Щоб не повторити цієї помилки, пропонуємо, насамперед, з’ясувати місце судових платежів у системі оподаткування. Здавалося б, визначення поняття “судовий збір” не є проблемою, бо законодавець чітко встановлює, що судовий збір відноситься до обов’язкових платежів, але це не так. О.О. Мамалуй [142, с. 229] відзначає, що законодавець в Україні фактично не розмежовує податки та збори, а залежно від того, під якою назвою фігурує той чи інший платіж у статті 14 Закону України “Про систему оподаткування”, він фігурує в законодавстві як збір або як податок [91].

Можливо, не має значення, яку назву матиме цей платіж – судовий збір, чи судовий податок. Але відомо, що саме вдалий підбір термінів допоможе визначити сутність платежу.

Н.І. Хімичева, О.М. Горбунова, М.П. Кучерявенко, Є.О. Алісов та інші вчені виокремлюють низку рис, характерних як для податків, зборів, так і

мита: 1) примусовий характер стягнення; 2) безеквівалентний характер; 3) здійснення контролю єдиними органами державної податкової служби; 4) суворе надходження до бюджетів і фондів, за якими вони закріплені; 5) стягнення на основі законодавчо закріпленої форми і порядку надходження; б) обов'язковість сплати у відповідні бюджети та фонди, за якими вони закріплені [129, с. 230; 143, с. 180; 122, с. 57; 144, с. 143; 145, с. 184].

Однак маючи дуже схожу за змістом правову природу, спільну мету (наповнення бюджету), податки та збори суттєво розрізняються. Саме на таких відмінностях, вважають науковці, ґрунтується відповідний режим їх регулювання, від тієї чи іншої ознаки залежить компетенція органів, з якими платник вступає в правовідносини з приводу сплати того чи іншого платежу, особливості здійснення такої сплати і контролю за її повнотою та своєчасністю. Так, на думку багатьох правознавців, відмінність податків від зборів полягає у наступному: метою зборів є задоволення потреб окремих установ, а метою податків – потреб держави; податки є безумовними платежами, а збори сплачуються за умови звернення до певних установ для здійснення дій на користь платника; податки є обов'язковими платежами, сплата яких регулюється нормами імперативного характеру, а для зборів характерна певна добровільність, їх сплата регулюється нормами диспозитивного характеру; податки – це періодичні платежі, збори мають разовий характер; крім цього, для зборів характерні відносини відплатності на відміну від податків [146, с. 57–58; 147, с. 143–144].

Судові платежі приносять до бюджету надходжень набагато менше, ніж податки; їхньою (нині державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду) метою є часткове відшкодування витрат на утримання судових установ та витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду. Судові платежі сплачуються у зв'язку зі зверненням до суду для захисту порушеного права чи інтересу. Така сплата не є обов'язковою, особа може відмовитися від наміру звернутися до суду і

залишити своє порушене право без захисту. Судовим платежам притаманна індивідуальна відплатність. Вони мають разовий, неперіодичний характер. Таким чином, судові платежі відрізняються від податків, тому має важливе значення їх визначення саме як зборів, оскільки місце платежу у системі оподаткування є відправним пунктом при розробці нормативних актів, що регулюватимуть відносини в сфері їхнього справляння.

Представники науки фінансового права по-різному визначають місце державного мита в системі загальнообов'язкових платежів. М.А. Гурвич вважав, що відмінність державного мита від податків полягає у можливості повернення його суми [148, с. 242]; Л.О. Бабенко пише, що сплата державного мита залежить не від платоспроможності його платника, на відміну від податків, а від вигоди, яку він отримує, сплачуючи це мито [149, с. 40]. Враховуючи, що податки і державне мито різні платежі, перейменування частини державного мита, що сплачується при зверненні до суду, на судовий збір, не змінить суттєво правову природу цього платежу.

Якщо для категорії “судовий збір” обрано визначення збору, то усі його ознаки повинні відповідати ознакам саме збору. Це сприятиме чіткому та однозначному застосуванню норм податкового законодавства.

У дослідженні ми не ставимо за мету визначення зборів чи їхніх ознак. Як зазначалося, законодавчого тлумачення збору в Україні немає [91], цьому питанню присвячено багато наукових праць [130, с. 95; 12, с. 386; 150, с. 67; 151, с. 58; 152, с. 189; 153, с. 46; 154, с.202; 155, с. 131; 124, с. 179; 156, с. 26; 157, с. 74; 158, с. 230–231]. Ми приймаємо за аксіому визначення збору як окремого, відмінного від податків публічно-правового платежу, що встановлюється лише публічно-правовими суб'єктами – державою та уповноваженими нею органами, з метою фінансового забезпечення діяльності державного апарату, у зв'язку з виконанням юридично значущих дій, що можуть виконуватися лише органами та особами, які уповноважені діяти від імені цих суб'єктів, що має такі ознаки: 1) публічно-правовий характер; 2) обов'язковість; 3) односторонній характер встановлення;

4) безеквівалентність; 5) спрямованість на забезпечення діяльності державного апарату; 6) індивідуальна відплатність [159, с. 8; 160, с. 230]. Відповідно судовий збір, введення якого пропонується законодавцем, повинен відповідати всім цим ознакам. Для з'ясування можливості віднесення державного мита за звернення до суду до судових зборів, необхідно визначити співвідношення зборів та мита. Законодавчо збори та мита в Україні не розмежовані. Проте доктринальний аналіз цієї проблеми дає підстави стверджувати, що необхідність цього у науковців не викликає сумнівів [159, с. 98; 129, с. 185]. Існують два підходи до відокремлення одних від інших: якщо кошти надходять від платежу до бюджету, то це мито; якщо вони акумулюються в певному фонді, інше і йдуть безпосередньо на користь установи, то це збір [151, с. 164]; якщо платіж сплачується за здійснення дій, що мають юридичне значення, на користь платника, то це мито, а якщо платіж справляється за користування особливим правом, то це збір [155, с. 58]. Нам імпонує друга позиція, а перша, вважаємо, більше підходить для розмежування зборів і парафіскалітетів.

Виокремлення державного мита за звернення до суду за обраним критерієм фактично потребує відповіді на питання: що приносить сплата цього платежу – право на звернення до суду чи вирішення на користь платника справи? Здається, відповідь є очевидною – право на звернення до суду. Тобто державне мито за звернення до суду фактично і є збором, що перебуває у категорії мита за історичною традицією. Тому виокремлення з категорії державного мита його частини – державного мита за звернення до суду, цілком можливе. Більше того – це прогресивний крок у розвитку фінансового законодавства, бо державне мито звільняється від платежу, який не відповідає його правовій природі. Це приводить нас до висновку, що для формулювання дефініції “судовий збір” не лише можна, а й необхідно застосовувати критерії визначення державного мита. Отже, державне мито, що сплачується нині в Україні за звернення до суду, фактично вже є збором, тому є доцільним перейменування його на судовий збір. До того ж, критерії,

за якими визначається поняття державного мита, теж можуть застосовуватися до визначення судового збору.

Ситуація з витратами з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу дещо складніша. Від початку витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду були встановлені як парафіскалітети. Парафіскалітети, за визначенням В.В. Волкова [161, с. 181] – це правова форма покладення обов’язку на фізичних осіб і організації з участі в формуванні фінансових ресурсів окремих суб’єктів публічного чи приватного права з метою покриття їх витрат, пов’язаних з наданням послуг на користь платників. Автор вважає, що: 1) парафіскалітети не є джерелом доходів бюджету, а слугують формуванню фондів фінансових коштів, що мають позабюджетний правовий статус; 2) платежі цього виду встановлюються не на підставі законодавчих актів, як податки і податкові збори, а переважно на підставі правових актів виконавчої влади; 3) сплата парафіскалітетів має цільовий характер, оскільки кошти від їх надходження належать організаціям, при наданні послуг їх платникам [161, с. 190].

Витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу встановлювалися на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 1258, тобто правовим актом виконавчої влади, а не на підставі законодавчого акта. Кошти від надходження цих платежів спрямовувалися на інформаційно-технологічне забезпечення судових процесів. Можна було б зробити висновок, що витрати з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів мають цільовий характер. Проте кошти від них спрямовуються не на рахунки відповідних судів, при зверненні в які вони сплачуються. Надходження від витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу акумулюються у спеціальному фонді. Так, у додатку № 1 до розділу 1 Закону України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” зазначений код бюджетної класифікації оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення – 22050000. Таким чином, у процесі розвитку витрати з

інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, наблизилися за своїми ознаками до зборів.

Витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду носять публічно-правовий характер, на відміну від платежів цивільно-правового характеру (наприклад, плати за договорами), бо дії, у зв'язку з якими вони сплачуються, теж мають публічно-правовий характер. Крім цього, вказані витрати мають обов'язковий характер (обов'язковість зі сплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду визначається пунктом 4, 10 статті 63 Господарського процесуального кодексу України [83], частиною 1 статті 121 Цивільного процесуального кодексу України [82], згідно з якими несплата витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду тягне повернення позову чи залишення його без розгляду). Як підкреслює В.М. Моїсєєв [159, с. 65], усі платежі, внесення яких є умовою здійснення відносно платників юридично значущих дій державно-владного характеру чи надання спеціального права, необхідно відносити до зборів. Витратам з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу притаманна індивідуальна відплатність, яка виражається в інформуванні учасників судових процесів про хід і результати розгляду справ, у виготовленні та видачі копій судових рішень, що здійснюються шляхом створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж тощо. Оскільки судові установи, безумовно, є складовою державного апарату, то можна говорити, що витратам з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу притаманні риси зборів. Односторонній характер їх встановлення також не викладає сумнівів.

Таким чином, з парафіскалітетів у 2005 році витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу з розвитком законодавства та суспільства перетворилися на збори. Враховуючи те, що система оподаткування України не передбачає такого виду загальнообов'язкових платежів, зрозумілим є обурення вчених та практиків, які порушують

питання про законність встановлення і сплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Щоб уникнути цього, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, на нашу думку, необхідно також віднести до судових зборів, вдосконаливши їх назву.

Припускаємо, що така думка може викликати заперечення, оскільки питання про перейменування цих судових платежів на збір ще не розглядалося. У Господарському процесуальному кодексі України та Цивільному процесуальному кодексі України передбачено, що поряд із судовим збором стягуються витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, тобто це вказує на існування двох різних видів платежів. Проте використання критеріїв, за якими визначається поняття витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу здається нам доцільним і для визначення судового збору як платежу.

Наступним критерієм, що сприяє формуванню дефініціям “державне мито” та “витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу”, є мета справляння таких платежів.

У нормативно-правових актах про мету державного мита не йдеться. А.В. Реут пише, що мета стягнення державного мита полягає у підвищенні свідомості його платників при зверненні до уповноважених та посадових осіб за здійсненням юридично значущих дій, щоб примусити платника розумно та добросовісно використовувати свої права і виконувати покладені на нього обов’язки [134, с. 10]. На думку В.В. Яркова, мета стягнення державного мита – часткове відшкодування зацікавленими особами витрат на утримання судової системи [138, с. 197].

Ми поділяємо позицію, що метою стягнення державного мита є часткове відшкодування витрат держави на утримання судової системи приватноправовими особами, спори між якими і розглядають судові установи.

Мета витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу визначається у назві цього платежу, викладеній законодавцем у статті 1

Постанови Кабінету Міністрів України № 1258: 1) інформування учасників судових процесів про хід і результати розгляду справ; 2) виготовлення та видача копій судових рішень, що здійснюються шляхом створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу; 3) придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису та інше [137]. Фактично, метою витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу є часткове відшкодування витрат на технологічну фіксацію судового процесу за допомогою сучасних технологічних засобів, а також створення сучасної технологічно-інформаційної системи доступу до судової системи (до судових рішень, до інформації про рух справи, як наприклад, у Російській Федерації, де утворено Інтернет-сайти судів, на яких сторони можуть отримати інформацію про прийняття позовів і скарг до провадження та дату їх розгляду, результати розгляду, переглянути судові акти тощо, а не розсилка повісток, видача копій судових рішень вперше, як вважають деякі правознавці).

О.П. Лемешко пише, що фіксація судового процесу технологічними засобами – це повна фіксація судового засідання за допомогою апаратно-програмного комплексу фіксування судового процесу, що включає створення електронного протоколу й аудіофонограми судового засідання та, відображаючи хід судового процесу, забезпечує не тільки фіксацію, а й подальше зберігання, копіювання, використання інформації та забезпечення доступу до неї [139, с. 21].

Крім того, з аналізу Постанови Кабінету Міністрів № 1258 видно, що метою стягнення витрат з інформаційно-технічного забезпечення є створення та підтримання функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж; придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису та інше. Отже, метою

стягнення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу є: 1) технологічна фіксація судового процесу; 2) створення та підтримання функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж; 3) придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису та інше.

Нині технологічна фіксація судового процесу здійснюється відповідно до Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами, затвердженої наказом Державної судової адміністрації від 21 липня 2005 року [163]. У цій Інструкції вказується на проблему – відсутність у судах належної матеріально-технічної бази щодо визначеного фіксування, що вирішується шляхом покладення на учасників процесу витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Тобто, метою стягнення витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу є відшкодування витрат на технологічне фіксування судового процесу та технологічне забезпечення судів особами, що звертаються до суду.

Отже, застосування терміну «технічне» у назві цих платежів є вкрай невдалим, бо фактично ціллю цих платежів є технологічне забезпечення судового процесу. Тому ми пропонуємо перейменувати їх у витрати з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу.

Державне мито та витрати на інформаційно-технологічне забезпечення судового процесу визначаються за такими критеріями: 1) місце у системі загальнообов'язкових платежів; 2) мета їх справляння; 3) функції, які вони виконують.

Виникає питання: можливо, є сенс об'єднати державне мито за звернення до суду та витрати на інформаційно-технологічне забезпечення судового процесу? Як видно з аналізу, зробленого нами раніше, державне мито за звернення до суду відноситься до зборів; витрати з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу – також. Проте метою справляння державного мита за звернення до суду є часткове відшкодування

витрат на утримання судової системи, а метою стягнення витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу – відшкодування витрат на технологічне фіксування судового процесу та технологічне забезпечення судів особами, що звертаються до суду. Функціями державного мита є запобігання безпідставному зверненню до судових установ (запобігання сутяжництву) та примушення суб'єктів господарювання до добросовісного дотримання договірної дисципліни. Витрати з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу таких функцій не мають. Отже, державне мито за звернення до суду та витрати з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу – це два окремих платежі, що мають різні цілі. Тому об'єднати їх в один збір означає не зробити висновків з історичного досвіду (з об'єднання різних за своєю правовою природою платежів в одну категорію – державне мито – щоб приховати численність платежів). Проте ці платежі сплачуються при зверненні до суду і мають ознаки зборів. Тому, на нашу думку, в податковій системі України повинно з'явитися два нових судових збори, що замінять державне мито за звернення до суду та витрати з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу. Випереджаючи критиків, зауважимо, що немає нічого поганого в тому, що в українській судовій системі з'являться два збори (фактично їх і так два). В історії судових платежів це не новела, у судовій системі Російської імперії таке вже було – судові платежі склалися з декількох платежів (канцелярське мито, судове мито, печаткове тощо). Це сприятиме чіткому визначенню цих платежів, їх правової природи. Тому, на нашу думку, введення замість державного мита судового збору, а замість витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу іншого збору, який міг би отримати назву судового інформаційно-технологічного збору, сприятиме розвитку судової системи, її технічних можливостей, доступу до системи судочинства в Україні.

Враховуючи викладене вище, важко погодитися з розробниками Стратегії реформування податкової системи (схвалена розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 року № 1612-р) щодо необхідності змін у структурі податків і зборів (обов'язкових платежів), зокрема про вилучення зі складу податків і зборів державного мита, судового збору як таких, що за своєю економічною сутністю мають неподаткове походження [162].

Підсумовуючи вищевказане, ми пропонуємо законодавчо закріпити такі дефініції: “судовий збір – це загальнообов’язковий платіж, який сплачується як часткове відшкодування витрат на утримання судової системи особами, спори між якими розглядають відповідні судові установи”; “судовий інформаційно-технологічний збір – загальнообов’язковий платіж, що сплачується особами, які звертаються за захистом прав та охоронюваних законом інтересів в порядку господарського, адміністративного та цивільного судочинства, за фіксування судового процесу технічними засобами, створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп’ютерних локальних мереж, впровадження електронного цифрового підпису тощо”. У свою чергу судові платежі – це загальнообов’язкові збори, встановлення і скасування яких регулюється спеціальним законодавством, що пов’язані зі справлянням правосуддя в Україні та надходять до відповідного бюджету. Ці поняття слід буде закріпити у законопроекті “Про судові платежі”, який пропонується розробити.

Відповідно, потребуватиме внесення певних змін і процесуальне законодавство України. Так, у статтях 44, 47-1 Господарського процесуального кодексу України та у статтях 79, 81 Цивільного процесуального кодексу України слова “витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу” необхідно замінити словами “судовий інформаційно-технологічний збір”, а Кодекс про адміністративне судочинство України потребує внесення нової статті, що вводила б такий вид збору у цьому процесі.

2.2. Належна нормативна урегульованість обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя, як складова доступності до судового процесу в Україні

Нині питання сплати судових платежів є одним із найактуальніших у сучасній юридичній літературі, бо роль правосуддя у сучасних умовах суттєво зросла. Суд стає останньою ланкою ефективного і справедливого вирішення спору чи конфлікту, проте він не може вважатися ефективним і справедливим, якщо є недоступним. До основних чинників, що впливають на доступність до судового процесу, учені відносять економічний, який полягає в розумному співвідношенні розміру судових платежів, що встановлюються за звернення до судових установ, та здатності населення до їх сплати [164, с. 89; 20, с. 88; 165, с. 126; 166, с. 66].

Зміни, що відбуваються у суспільстві та законодавстві (на яких зосереджувалася увага у попередньому розділі), виводять питання судових платежів як складової доступності до судового процесу на передній план.

Серед досліджень зазначеного питання можна виділити дві умовні течії, представники однієї, серед яких М.А. Гурвіч, М.Х Вафін, Г.Л. Осокіна, К.І. Комісаров, В.М. Семенова та інші стверджують, що сторони, які звертаються до суду, повинні нести витрати на забезпечення судового процесу [164, с. 76; 167, с. 28; 168, с. 122], а інші, зокрема І.Є. Марочкін, Ю.В. Білоусов, Н.С. Сакари, інші, відзначають, що правосуддя – це основна функція держави, тому воно повинно надаватися безкоштовно, а встановлення платежів за звернення до суду порушує постулати доступності та гарантованості судового захисту прав і свобод людини та громадянина в частині судових витрат, тобто перешкоджає доступу до правосуддя [169, с. 13; 75, с. 66–71; 170, с. 63–67]. Отже, важливим завданням, є аналіз чинного законодавства та визначення проблем стягнення судових платежів на

предмет з'ясування того, чи дійсно їх встановлення перешкоджає вільному зверненню до суду громадян, чиї права та інтереси порушено, тобто доступу до судового процесу. Якщо встановлення судових платежів дійсно перешкоджає доступу до судового процесу, то виникає питання про доцільність їх існування, бо право на звернення до суду є конституційним правом кожного, яке гарантується законами України та міжнародними зобов'язаннями держави. Так, згідно з частиною 1 статті 6 Закону України “Про судоустрій України” [171] усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. Згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року [172] кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Тобто, якщо встановлення судових платежів перешкоджає зверненню до суду в Україні, воно є антиконституційним та незаконним, будь-які аргументи не можуть обґрунтовувати їх введення.

Про судові платежі як одну з головних перешкод доступу до судового процесу писали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Так, ще у XV столітті Міхалон Литвин у своїй праці “Про нрави татар, літовців та московитян” підкреслював, що плата за звернення до суду виникла від пагубної звички вищої знаті пристосовувати закони до своєї вигоди [173, с. 14], а французький вчений Бордо у “Філософії цивільного процесу” відзначав, що першим обов'язком держави є здійснення правосуддя, а не його продаж [174, с. 251], Мірабо взагалі доводив, що послуги суду та поліції повинні бути безоплатні, бо вже одне звернення до суду вказує на недостатність охорони прав, захист яких держава повинна забезпечувати громадянам за податки, що вони сплачують [39, с. 304].

Прихильники іншої тогочасної теорії, як вказує А.В. Толкушкін, висували таку дефініцію: “Судовий процес – це таке ж нещастя, як і хвороба,

а платити лікарю повинен хворий” [175, с. 195], а І.В. Тарасов, загалом не виправдовуючи стягнення судових мит, відзначав, що завдяки давності їх виникнення, дорожнечі утримання судових установ, фіскальному інтересу держави, судові мита мають право на існування [39, с. 304].

Оскільки судові мита були суттєвою складовою доходів держави, влада притримувалася саме другої теорії. Такий підхід дозволив О.І. Чистякову зробити висновок, що звернення до феодального суду було досить дорогим задоволенням, звернення до суду населення ускладнювалося встановленням цілого ряду судових мит, а для малозабезпечених осіб було і зовсім неможливе, що робило судову систему ще однією ланкою пригнічення [176, с. 115].

У XVII столітті Юрій Крижаніч підкреслював, що доступність правосуддя може бути досягнуто лише його повною безкоштовністю. На його думку, уряд використовує суд для збагачення казни і тим самим підриває ідею суду [177, с. 384–385], а англієць Д. Бентам, доводячи шкоду обкладення судового процесу, писав, що перший глибинний недолік податків на судові процеси полягає у тому, що вони покладаються на індивідуума саме тоді, коли той не в змозі їх сплатити. Усі податки повинні бути на достаток, а цей припадає на лихо [178, с. 208].

Напередодні судової реформи 1864 року питання про встановлення судових платежів стояло не менш гостро. Розробники Судових статутів прагнули створити такі умови для звернення до суду, які б відкрили доступ до правосуддя всім прошаркам населення, саме тому судочинство звільнювалося “от всякой гербовой бумаги и от всяких пошлин” [31, ст. 200]. Як відзначав К.І. Малишев, судові мита – це радикальний недолік правосуддя, який здатен паралізувати дію найчудовішого законодавства [179, с. 126–128], а Н.І. Стояновський та К.П. Победоносцев підкреслювали, що судові платежі ускладнюють населенню доступ до судової системи [180, л. 2 об.].

Проте введення судових мит було вигідним для держави і відповідало її податковій політиці – поповненню державного бюджету шляхом непрямого оподаткування, тому було встановлено мита за звернення до суду [181]. На думку Н.І. Горської, цей крок влади закрит доступ до суду для населення, що загостило соціальні проблеми і завдало шкоди довгостроковим завданням правового виховання населення. Правовий нігілізм, як пише дослідниця, характерний для правосвідомості жителя Російської імперії, не міг бути подоланий одночасно. Звичка до використання судових процедур для вирішення конфліктів і спорів могла сформуватися лише на підставі постійного звернення населення до судової практики. Заради поповнення бюджету (яке, як з'ясувалося пізніше, було незначним) влада пожертвувала одним зі своїх основоположних принципів – доступністю до правосуддя [33, с. 35].

У радянський період дискусії з приводу недоступності судового процесу, через необхідність сплати державного мита за звернення до суду, затихли, що зумовлювалося домінуючим положенням держави, відміною судових зборів у кримінальному процесі та встановленням низьких ставок державного мита за звернення до суду [55, с. 127–131]. М.Х Вафін навіть відзначав, що судові витрати (в тому числі і сплата держмита) завжди є витратами держави на здійснення правосуддя, що покладається законом на сторони, третіх та інших осіб. На його думку, стягнення державного мита – це заснована на державному примусі фінансова діяльність держави з мобілізації грошових коштів для вирішення покладених на неї функцій, а саме – підтримання системи правосуддя [164, с. 23].

На початку ХХІ століття дискусія з цього приводу втратила гостроту. Послідовники прихильників першої теорії визнали необхідність стягнення зборів за звернення до суду і лише закликали законодавця до встановлення ставок судового збору у розмірах, що не перешкоджатимуть населенню звертатися до суду, знову таки нагадуючи, що правосуддя – невід'ємна функція держави [182, с. 127; 183, с. 121]. Популістські обіцянки політиків

скасувати судові платежі і зробити доступ до суду безкоштовним [184] забувалися, коли вони стикалися з необхідністю наповнення державного бюджету [115].

До того ж, прихильники іншої теорії висували нові аргументи необхідності сплати судових платежів. А.А. Власов писав, що необхідність сплати судових платежів при поданні заяв до суду слугує процесуальним засобом стримування безпідставних звернень до судової влади, а також різних зловживання процесуальними правами сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що є ефективним правовим засобом боротьби з сутяжництвом [185, с. 146]. Г.Л. Осокіна визнавала за інститутом судових платежів превентивну функцію, яка, на її думку, полягає в запобіганні необґрунтованим зверненням до суду, а також забезпеченні доброякісного використання особами, що беруть участь у справі, своїх процесуальних прав і належного виконання процесуальних зобов'язань [167, с. 295]. Її підтримував В.С. Анохін, зазначаючи, що судові платежі – це проблема винної сторони: не порушуй закон, виконуй свої договірні зобов'язання і не буде збитків [186, с. 109].

Можна було б говорити, що опоненти дійшли консенсусу з цього питання, проте прийняття 14 квітня 2009 року Постанови Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ” № 361 [115], яка суттєво збільшила розмір цих платежів, зняла нову хвилю обговорення доцільності їхньої сплати. Недостатньо аргументована поведінка законодавця викликала коливання у соціальному призначенні правосуддя як системи, спрямованої на захист прав усіх громадян, збереження стабільності і міцності відносин цивільного та господарського обороту, а також публічно-правових відносин, призвела до того, що судові платежі отримали назву “податку на правосуддя”. Деякі науковці зазначають, що державне мито за звернення до суду та витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду сплачуються за одні й ті самі дії,

тобто піддають платників подвійному оподаткуванню, в результаті підвищення ставок витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду судова система перетвориться на систему захисту інтересів “багатіїв”, зменшить активність у захисті порушених прав, обмежить доступ до правосуддя соціально незахищених прошарків населення; звернення до суду перетвориться на “розкіш, яка не усім по кишені” [187, с. 5; 118, с. 57; 188, с. 6; 189, с.4 ; 190, гл. 4; 191, с.1]. На думку інших, навпаки, збільшення ставок судових платежів – це позитивний крок, що покращив діяльність та фінансування судів, забезпечив більш швидкий та ефективний розгляд справ [187, с. 5].

Щоб сформулювати власну точку зору на це питання, нам необхідно з’ясувати сутність понять “правосуддя” та “доступність до правосуддя”.

Єдиного визначення правосуддя немає. За В.І. Далем, це правий суд, рішення за законом, за совістю [192, с. 380], С.І. Ожегов зазначав, що правосуддя – це діяльність судових органів [193, с. 511], Д.М. Ушаков під правосуддям розумів як діяльність судових органів, що заснована на законі, так і судову діяльність держави (юстицію) [194, с. 421]. У юридичній літературі існує декілька десятків авторських визначень терміна “правосуддя” [195, с. 28]. У юридичній енциклопедії за редакцією Б.Н. Топорніна, правосуддя визначається як особливий вид державної (публічної) діяльності, який полягає в тому, що незалежний, безсторонній і справедливий суд (суди) на підставі закону розглядає і вирішує правові спори та справи, що віднесені до його компетенції, у встановлених законом формах, куди входять цивільне, кримінальне, адміністративне, арбітражне і конституційне судочинство [196, с. 654]. І.Л. Петрухін писав про правосуддя як функцію держави, що здійснюється шляхом розгляду та вирішення в судах цивільних і кримінальних справ [197, с. 95], а пізніше ним до цього переліку було додано і розгляд арбітражних справ [198, с. 36]. В.М. Сидоренко довів, що доступність до правосуддя – це забезпечена законом можливість безперешкодно звернутися до суду за захистом своїх прав та отримати

судовий захист. Принцип доступності до правосуддя є міжгалузевим, його дія поширюється на всі види судочинства: цивільне, адміністративне, кримінальне та конституційне [182, с. 59].

У частині 2 статті 1 Закону України “Про судоустрій” від 7 лютого 2002 року № 30-18-III закріплено, що правосуддя здійснюється у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства [171]. Тобто, правосуддя – це функція держави, яка здійснюється шляхом розгляду та вирішення справ виключно судами у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. Підкреслюємо, що кримінальне та конституційне судочинство в Україні є безкоштовним, тобто доступним з боку сплати судових зборів. Тому використання науковцями терміну “правосуддя” для визначення доступності до судового процесу з точки зору сплати судових зборів є недоречним.

В Україні судові платежі сплачуються лише при зверненні до судів, які відправляють цивільне та господарське судочинство, а за звернення до адміністративного суду справляється лише судовий збір (нині – державне мито). Тобто для вирішення приватноправових спорів, пов’язаних з тим, що суб’єкти, які звертаються до суду, вважають, що їх права та інтереси було порушено. І не поодинокі випадки, коли в ході судового процесу виявляється, що позивачі хибно розуміли свої права, а їх вимоги були безпідставні [199, с. 1; 200, с. 3; 201, с. 7; 202, с. 2].

Таким чином, твердження про те, що встановлення судових платежів перешкоджає правосуддю в Україні чи доступу до судового процесу, є необґрунтованими і популістськими, спрямованими на привертання уваги, створення дешевої сенсації. Відкритим залишається питання: чи не перешкоджають судові платежі доступу до захисту прав та охоронюваних законом інтересів у порядку цивільного та господарського судочинства? Аналіз доктринального підходу до встановлення судових платежів в Україні дозволяє зробити висновок, що принциповим виправданням платності

цивільного та господарського судочинства є запобігання сутяжництву та часткове відшкодування витрат на утримання судової системи.

Проте теза про запобігання сутяжництву як функції судових зборів не завжди знаходила прихильників. Ф.А. Брокгауз і І.А. Ефрон, наприклад, визначали, що увесь історичний досвід існування судових платежів доводить, що наявність платежів за звернення до суду не зупиняє сутяжників, як приклад, наводять досвід Англії, де судочинство завжди було дорогим, проте боротьба з сутяжництвом складала один з головних предметів законодавчих актів. На думку цих авторів, відплатність правосуддя можна пояснити лише фіскальними інтересами держави, які склалися історично, ще з давніх часів, коли суд складав одну з дохідних статей князівської влади. Боротися з сутяжництвом шляхом встановлення плати за звернення до суду, вважали вони, неможливо, це лише обмежить доступ до нього малозабезпечених осіб, завдасть шкоди суспільному значенню суду [203, с. 132].

Цікавим є досвід боротьби з сутяжництвом, який пропонував М.Х. Вафін: на сторону, яка систематично протидіяла правильному та швидкому вирішенню справи, недобросовісно заявляла безпідставні позови чи затівала спір проти позову, необхідно було покласти обов'язок сплатити винагороду іншій стороні за фактичну втрату робочого часу [164, с. 85]. Тобто матеріально каралися б: 1) позивач, що подав необґрунтований позов; 2) відповідач, що затіяв безпідставний спір проти позову; 2) позивач чи відповідач, що систематично протидіяли швидкому та правильному вирішенню справи.

Відомий радянський вчений М.А. Гурвіч писав, що сутяжництво – це зловживання правом на пред'явлення позову. Воно є суттєвим злом, з яким необхідно боротися. Проте така боротьба не повинна обмежувати можливість звернення до суду (така можливість надається законом і її межі ні за яких підстав не можуть бути звужені) [148, с. 116]. На його думку, санкцією зловживання звернення до суду не могла бути відмова у розгляді позову, бо це призвело б до звуження можливості отримати судовий захист, тому

регулювання процесу у цьому відношенні повинно було б будуватися на компенсації супротивній стороні шкоди, що була їй завдана внаслідок невинуватого втрати робочого часу, за рахунок недобросовісного позивача [148, с. 116]. Таким чином, вчені пропонували боротися із сутяжництвом не через встановлення судових платежів, а шляхом покарання саме сутяги. Проте ці пропозиції залишилися без уваги. Чому ж законодавцем не було покладено край сутяжництву? Не забуваймо, що встановлення платежів за звернення до суду відповідало політиці непрямих оподаткування будь-якого уряду. Якщо відпаде боротьба з сутяжництвом як причина встановлення судових платежів, то залишиться лише неприкрите бажання отримати кошти від осіб, що потребують судового захисту, для наповнення бюджету.

Ця невирішена проблема дісталася у спадок Україні. Утримувати судову систему за рахунок коштів державного бюджету дорого, тому може бути не під силу для слабкої економіки країни. Тому, на нашу думку, безперечною є необхідність встановлення судових платежів для часткового відшкодування витрат на утримання судової системи. В той же час, успіх прогресивних державних перетворень значною мірою залежить від послідовності влади, її здатності слідувати визначеним цілям та обраним принципам. Взавши курс на побудову правової держави, Україна повинна створити систему справедливого судочинства, відповідно до європейських стандартів. Одним із завдань такої держави є забезпечення доступності до судових установ, що досягається, крім іншого, і встановленням економічно обґрунтованих, сприйнятних для населення судових платежів, які не перешкоджатимуть зверненню до судових установ для захисту порушених прав чи охоронюваних законом інтересів. Отже, слід поєднати інтереси держави і із дотриманням принципу доступності до судових установ. На нашу думку, вирішити це питання можна шляхом зміни порядку сплати судових платежів.

За загальним правилом витрати по справі, в тому числі і зі сплати судових платежів, покладаються на сторону, що програла справу.

Є.В. Васьковський підкреслював, що у суді, як і на війні, контрибуція стягується з того, хто програв, тому закон висуває у вигляді загального правила положення, за яким сторона, проти якої винесено рішення суду, зобов'язана відшкодувати супротивникові усі судові витрати, в тому числі і судові платежі [204, с. 144]. Так, відповідно до частини 1 статті 88 Цивільного процесуального кодексу України стороні, на користь якої винесено рішення, суд присуджує з іншої сторони всі судові витрати (у тому числі державне мито і витрати з інформаційно-технічного забезпечення суду), хоча ця сторона і була звільнена від сплати судових витрат у дохід держави [82]. Як пише В.І. Тертишніков, головний принцип розподілу судових витрат полягає в тому, що їх несе сторона, з вини якої виникла справа, тобто сторона, що скоїла цивільне правопорушення [205, с. 69]. Тобто, за загальним правилом, судові платежі сплачує сторона, що вчинила, згідно з рішенням суду, цивільне правопорушення. У частині 1 статті 49 Господарського процесуального кодексу України відзначається, що державне мито покладається: у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, – на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозиції іншої сторони, або на обидві сторони, якщо господарським судом відхилено частину пропозицій кожної із сторін [83]. В.Е. Беляневич підкреслює, що безпідставність ухилення однієї сторони від пропозицій іншої сторони, підлягає вирішенню на підставі зібраних доказів та їх оцінки рішенням суду [206, с. 331]. Тобто державне мито сплачуватиме сторона, визнана за рішенням суду такою, що безпідставно ухиляється від прийняття пропозиції іншої сторони у спорах, які виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів. Частиною 2 статті 49 Господарського процесуального кодексу України встановлено: якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору [83]. У частині 3 вищевказаної статті зазначено, що державне мито, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в дохід бюджету

пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати державного мита [83]. Таким чином, у законодавстві закладений орієнтир справляння судових платежів: 1) якщо особа скоїла цивільне правопорушення чи не дотримується договірної дисципліни у господарських відносинах, і це встановлено рішенням суду, то вона оплачує судові витрати; 2) особа, яка звертається до суду безпідставно, і безпідставність її вимог доведена рішенням суду, оплачує судові збори. Отже основною підставою, що визначає, на яку зі сторін покладатимуться судові платежі, є рішення суду по справі.

З аналізу законодавства випливає, що судові платежі сплачуватиме та сторона, яка за рішенням суду програє справу – буде визнана такою, що порушує договірну дисципліну, скоїла цивільне правопорушення тощо. Проте нині необхідною умовою звернення до суду в Україні є сплата судового збору та витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду. Так, відповідно статті 207 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 4, 10 статті 63 Господарського процесуального кодексу України, суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи без розгляду, якщо не подано доказів сплати державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду у встановлених порядку та розмірі [82; 83]. Тобто судові платежі зазвичай сплачує позивач (заявник) (і лише потім, після винесення рішення суду, вони можуть бути відшкодовані йому). Отже, порядок сплати судових платежів заплутаний, і хоча ні у цивільному, ні у господарському законодавстві чітко не визначається, що судові збори сплачуються особою, яка звертається до суду, на практиці відбувається саме так.

Адміністративне законодавство більш прозоре у цьому питанні. Стаття 89 Кодексу адміністративного судочинства України [81] прямо вказує, що особа, яка звертається до адміністративного суду з позовною заявою, апеляційною або касаційною скаргою, скаргою за винятковими обставинами, заявою про перегляд справи за нововиявленими обставинами, повинна сплатити судовий збір. Згідно з Інструкцією про порядок обчислення та

справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року [93] по справах, що розглядаються судами, державне мито сплачується до подання позовної заяви або апеляційної скарги на рішення суду і скарг на рішення, що набрали законної сили, а також при видачі судами копій документів. По справах, що розглядаються господарськими судами, державне мито сплачується до подання позовної заяви та апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови, а також заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами.

Таким чином, практично завжди судові платежі повинен сплачувати позивач (заявник).

За принципом боротьби з сутяжництвом, окресленим законодавцем, цей засіб повинен запобігти зверненню до суду з безпідставними вимогами, тобто сутяжників. Але на практиці він перешкоджає зверненню до суду усіх позивачів (заявників). По-перше, це пов'язано зі ставками судових платежів. Так, нині сума державного мита за звернення до суду визначається у відсотковому відношенні до суми позову (від 1 до 10%) чи залежно від неоподаткованого мінімуму доходів громадян (не менше 3 і не більше 100), а сума витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду встановлена у твердих ставках відповідно до Постанови № 825 (від 1,5 гривень до 236 гривень) [120]. Тобто у випадку, коли боржник не повернув 1000 гривень, кредитор, щоб звернутися до суду, необхідно сплатити 51 гривню державного мита і 120 гривень витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду, що складає майже 20 % оспорюваної суми. Це окремий приклад, але не поодинокий випадок. А.А. Кольцов пише, що у господарських спорах, де не є рідкістю спори про стягнення великих сум, підприємці вимушені вишукувати їх для оплати державного мита, фактично “заморожуючи” їх на період судового процесу. Тому державне мито за звернення до суду, на його думку, замість того, щоб виконувати превентивну функцію відносно фірм, що несвоєчасно чи неякісно виконують зобов'язання, фактично стає перешкодою для осіб, які бажають звернутися за захистом своїх прав до господарського суду, а це негативно впливає на

вільний доступ до правосуддя і ефективність судового захисту прав добросовісних організацій [135, с. 99]. Його підтримує А.Ю. Дубок, стверджуючи, що у комерційному обігу, особливо у сфері міжнародного співробітництва, часто зустрічаються великі майнові позови, за якими розмір державного мита виявляється занадто великим. Це перешкоджає зверненню до суду зацікавлених у захисті своїх справ сторін [207, с. 31]. Тобто, позивач, не обов'язково недобросовісний, змушений вишукувати кошти для оплати судових платежів, щоб звернутися до суду, які, можливо, будуть йому повернені лише після вирішення справи на його користь.

Другим чинником, що перешкоджає зверненню добросовісних позивачів до суду, є строки судового розгляду. Загальновідомо, що судочинство в Україні не відрізняється швидкістю. На його повільний рух як проблему українського судочинства звертали увагу В.П. Яворський та інші правознавці [208, с. 5; 209, с. 132]. Непоодинокі випадки, коли Європейським судом строки розгляду справ в Україні визнаються такими, що не відповідають вимогам розумності [210, с. 24; 211, с. 22]. Розглянемо простий приклад: у листопаді 2006 року до господарського суду Донецької області звернулося ТОВ “Транспортно-експедиційна лізингова компанія МТС” до ВАТ “Азовзальмаш” з позовом про стягнення заборгованості за договором поставки у 3 000 000 гривень. За подання цього позову ТОВ “Транспортно-експедиційна лізингова компанія МТС” сплатила 25 500 гривень державного мита та 118 гривень витрат з інформаційно-технічного забезпечення суду. Мирова угода була укладена у вересні 2009 року, згідно з якою відповідач відшкодував заборгованість за договором та суми судових платежів [212]. Здавалося б, позивач отримав відшкодування, його вимоги були задоволені, витрати на судові платежі повернуті, але інфляція (яка в Україні лише у 2009 році склала 22,6% [213]) “з’їла” частину коштів позивача. Тобто фактично звернення до суду стало для недобросовісного контрагента своєрідним відстроченням сплати боргу, а позивачеві – завдало збитків через інфляцію.

До причин тяганини у розгляді судових справ відносять як проблеми у функціонуванні судової системи [214, с. 7], так і дії учасників процесу. А.В. Юдін, у дисертаційному дослідженні “Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві” вирізняє сімнадцять способів цілком законного затягування судового процесу, до яких можуть вдаватися сторони [183, с. 121]. Таким чином, справи можуть розглядатися роками, недобросовісні відповідачі чи інші учасники процесу (які фактично і є сутягами) можуть вдаватися до різних заходів задля затягування розгляду справ. Апеляційне та касаційне провадження також може відбуватися з порушенням встановлених законом термінів, а звернення до Верховного суду України може загальмувати прийняття рішення у справі на невизначений проміжок часу. Тобто добросовісному позивачу необхідно сплатити судові платежі відразу при зверненні до суду, втішаючи себе надією, що ці витрати будуть повернуті після винесення рішення. А інфляційні процеси тим часом “з’їдають” частину коштів, що вносилися як судові платежі.

І третім чинником, що також перешкоджає зверненню до суду, є виконання судових рішень. Як пише О.З. Хотинська, Ю.В. Носік, О.П. Рябченко, виконання судових рішень відноситься до основних проблем судочинства в Україні. Систематичність невиконання, відсутність повноважень у службовців виконавчої служби, неправомірні дії боржників з приховування майна, прогалини у законодавстві тощо, практично зводять ефективність судової системи нанівець [215, с. 89; 216, с. 22; 217, с. 440]. Тому стягнення зі сторони, що програла, відшкодувань по справі, разом з судовими витратами, може здійснюватися протягом тривалого часу. Сплатити судові платежі необхідно відразу і всією сумою, а отримати кошти, внесені на його оплату (за умови платоспроможності відповідача) – частинами протягом тривалого проміжку часу. Отже, закріплюючи за позивачем (чи іншою особою, що вимушена звернутися до суду за захистом своїх законних прав та інтересів) обов’язок зі сплати судових платежів до звернення до суду, законодавець створює сприятливі умови для

недобросовісних контрагентів, відповідачів і інших учасників процесу, тобто не запобігає сутяжництву, а сприяє йому, не забезпечує доступ до цивільного та господарського судочинства, а формує перепони. На нашу думку, при зверненні до суду необхідно встановити обов'язок зі сплати судового-інформаційно-технічного збору, розмір якого був би прийнятним для населення і не створював би перешкод для реалізації конституційних прав. А обов'язок зі сплати судового збору покласти на сторону, що прогнала у справі, і стягувати до бюджету України у ході виконання рішення суду.

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СПРАВЛЯННЯМ ПРАВОСУДДЯ

3.1. Проблеми визначення основних елементів правового механізму обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя

У статті 8 розділу I проекту Податкового кодексу України до обов'язкових елементів податків (зборів) відносяться платники, об'єкти та ставки [88]. За окресленою схемою розглянемо елементи судових платежів, тобто судового збору і судового інформаційно-технологічного збору.

Першим основним елементом судових платежів є його платники. Визначення платників податків та зборів дається у статті 4 Закону України “Про систему оподаткування” – фізичні та юридичні особи, на яких згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі) [91]. Про недосконалість цього визначення законодавця вже йшлося у юридичній літературі [151, с. 386; 218, с. 113], тому окремо зупинятися на цьому ми не будемо, зауважимо лише, що відсутність досконалої дефініції “платник податків та зборів” і нерозмежування понять “платник податків” і “платник зборів”, не сприяє однозначному розумінню поняття платників судових платежів. У статті 2 розділу XII проекту Податкового кодексу України та статті 2 проекту Закону України “Про судовий збір” зазначено: “платниками судового збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що звертаються до суду” [88; 86].

Фактично законодавцем пропонується скальковане із закону Російської Федерації “Про державне мито” (який вже втратив чинність) визначення платників державного мита [132], тому не можна стверджувати, що воно є точним, досконалим. Його аналіз дає підстави зробити висновок, що законодавець пропонує визначати платників судового збору з урахуванням двох критеріїв: 1) шляхом їх переліку залежно від: а) громадянства (громадяни України, іноземці, особи без громадянства); б) відношення до суб’єктів господарювання (підприємства, установи, організації, інші юридичні особи та фізичні особи – суб’єкти підприємницької діяльності); 2) шляхом підкреслення, що платниками є особи, які звертаються до суду.

По-перше, незрозумілим є розмежування платників залежно від громадянства. Як пише Л.С. Федіняк, правоздатність іноземців в Україні визначається українським законодавством, в якому відсутня прив’язка до іноземного права і здатність іноземців користуватися правами та обов’язками є такою ж рівною та невід’ємною, як і правоздатність громадян України [219, с. 30, 38], тому окремо визначати платників судового збору залежно від громадянства є нікому не потрібною тавтологією. По-друге, чинне законодавство і без такого визначення містить детальний перелік осіб, що можуть звернутися до суду. Так, стаття 4 Цивільного процесуального кодексу України [82] передбачає, що до суду за захистом порушеного чи оспорюваного права чи інтересу, що охороняється законом, може звернутися будь яка особа; а стаття 100 цього ж нормативно-правового акта визначає, що цивільна дієздатність визнається за усіма громадянами України, незалежно від походження, соціального та майнового становища, расової та національної належності, статі, освіти, мови, відношення до релігії, роду та характеру занять, місця проживання й інших обставин, а також за державними підприємствами, установами, організаціями, їх об’єднаннями, іншими громадськими організаціями, що користуються правами юридичної особи. У статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України [81] вказується, що кожному гарантується право на захист його прав, свобод та

інтересів. У частині 1 статті 48 закріплюється, що здатність мати цивільні права та обов'язки в адміністративному судочинстві визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами); у частині 2 статті 48 відмічається, що здатність здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а у частині 2 цієї ж статті йдеться про таку ж здатність органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій (юридичними особами).

До господарського суду (частина 1 та 2 статті 1 Господарського процесуального кодексу України [83]), відповідно до встановленої підвідомчості господарських справ, за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених Господарським процесуальним кодексом України заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, можуть звертатися: 1) підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності; 2) державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності у випадках, передбачених законодавчими актами України. Згідно з частиною 4 статті 28 Господарського процесуального кодексу України повноваження сторони від імені юридичної особи може здійснювати відособлений підрозділ, якщо таке право йому надано установчими або іншими документами [83].

Таким чином, за загальними правилами судочинства до судів в Україні можуть звертатися: 1) фізичні особи, чії законні інтереси чи права, що

охороняються, було порушено, які мають право- та дієздатність, незалежно від їх громадянства, походження, соціального та майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, відношення до релігії, роду та характеру занять, місця проживання й інших обставин; 2) юридичні особи, чий законні інтереси чи права, що охороняються, було порушено; 3) державні та інші органи. Оскільки в законодавстві вже перелічено всі категорії осіб, які можуть звертатися до суду залежно від їхньої правоздатності, громадянства, приналежності до суб'єктів господарювання, державних органів тощо, то в Законі України “Про судовий збір”, який знаходиться у стадії розробки, недоречно дублювати їх. Особливо, якщо цей перелік буде неповний, бо тоді незрозуміло, чому законодавець у визначенні, яке розглядалося раніше, обминає їх.

Деякі науковці вже вносять пропозицію визначати платників судового збору, вдаючись до їх процесуального становища у справі, наприклад, як позивачів [141]. Ця пропозиція здається нам цікавою. Як уже відзначалося, фактично завжди судові платежі сплачує позивач (заявник). До того ж, законодавцем уже застосовується такий критерій при визначенні платників іншого судового платежу – витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Так, згідно із статтею 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 р. № 1258 “Про порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ”, витрати оплачують особи, які звертаються до суду з позовними заявами, заявами про відкриття справ окремого провадження, тощо [137], тобто фактично – позивачами. Щоб виважено визначити платників судового збору, необхідно приділити увагу платникам державного мита. Не варто відвертатися від позитивного досвіду справляння державного мита лише на тій підставі, що із застосуванням категорії судового збору (замість частини державного мита), законодавство, що регулювало раніше порядок стягнення державного мита за звернення до суду, припинить своє існування. Тому при визначенні платників судового

збору необхідно скористатися цим напрацюванням. Доцільно визначити платників у нормативному акті, що регулюватиме стягнення судового збору, тобто у запропонованому нами законопроекті “Про судові платежі”, щоб запобігти у майбутньому великій кількості правових актів.

Так, стаття 1 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” так визначає платників державного мита: фізичні та юридичні особи, що сплачують державне мито на території України за вчинення в їхніх інтересах дій та видачу документів, що мають юридичне значення [72, ст. 1]. Таке визначення не точне. Не будемо забувати, що воно було сформульоване таким чином, щоб охопити не лише осіб, що звертаються до суду, але й інших платників державного мита (за отримання свідоцтва про спадок тощо), тому законодавець окремо виділив як складову у визначенні словосполучення “видачу документів, що мають юридичне значення”.

Воно не може бути застосоване для визначення судового збору, оскільки при його справлянні фактичної видачі документів не відбувається. Рішення суду, звичайно, до таких документів не відноситься, бо сплата судового збору ще не означає, що право власності, тощо, отримає за цим рішенням позивач, хоч він і сплатив судовий збір. Рішення суду не можна порівняти з посвідченням на право полювання чи з закордонним паспортом, які видаються взамін сплати державного мита. Тому платниками судового збору не можуть бути особи, які сплачують його за отримання документів, що мають юридичне значення, і це словосполучення не може бути застосовано при формулюванні визначення платників судового збору.

Також невдалою є вказівка на те, що державне мито сплачується лише на території України. А.А. Кольцов відзначав, що у зв'язку з таким визначенням у іноземних осіб (як фізичних, так і юридичних) виникають проблеми при сплаті державного мита у випадку необхідності звертатися до суду. Для їх вирішення застосовуються такі схеми обходу: 1) переведення сум державного мита з рахунків іноземних осіб у банках, розташованих на території нашої країни; 2) сплата державного мита за іноземну особу третьою

особою, пов'язаною з іноземною особою договірними відносинами. Проте, продовжує він, в окремих випадках це не допомагає, іноземна фізична особа чи представник юридичної особи вимушені приїжджати до України тільки заради того, що сплатити державне мито на її території [135, с. 100].

На підставі вищевикладеного, можна зробити лише один однозначний висновок – визначення платників, що міститься у Декреті Кабінету Міністрів України “Про державне мито” не можна застосовувати до платників судового збору. Відповідно, новий підхід до визначення платників судового збору (наприклад, як позивачів) є необхідним і потребує подальшого аналізу.

На думку Т.В. Єгорової, визначення платників державного мита при зверненні до суду лише як позивачів є невдалим, бо у випадку притягнення осіб як відповідачів до участі у судових справах і прийняття рішень не на їх користь, державне мито фактично сплачують вони, незважаючи на те, що не зверталися до суду за здійсненням відносно себе будь-яких юридично значущих дій, за які сплачується цей платіж [133, с. 54]. Можна погодитися з її думкою, бо згідно із Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року [93] у разі, коли позивач звільняється від сплати державного мита, при задоволенні позову воно стягується з відповідача (якщо той також не звільнений від сплати мита) відповідно до задоволених вимог. Тобто державне мито за звернення до суду можуть сплачувати як позивачі, так і відповідачі (у випадку, якщо позов позивача буде задоволено). Проте за критерієм процесуального становища платника це не всі категорії учасників процесу, що можуть сплачувати державне мито за звернення до суду.

У статті 54 Кодексу адміністративного судочинства України [81] відзначається, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають права позивача, тому теж повинні сплачувати судовий збір. Згідно з пунктом 4.9 роз'яснення президії Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування розділу IV Господарського процесуального кодексу України” від 4 березня 1998 року №

02-5/78, оскільки треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, відповідно до статті 26 Господарського процесуального кодексу України користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача, обов'язок сплатити державне мито із заяви про вступ у справу чи про перевірку рішення у порядку нагляду, або про його перегляд за нововиявленими обставинами покладається також і на них; треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, вступають або залучаються до участі у справі без сплати державного мита. Але у разі вчинення ними окремих дій, що мають юридичне значення, наприклад, подання заяви про перевірку рішення господарського суду, на них покладається обов'язок сплатити державне мито на загальних підставах [98]. Таким чином, платниками державного мита при зверненні до суду у визначених законом випадках можуть бути і треті особи, що мають самостійні вимоги.

Проте розподіл платників державного мита лише на позивачів, відповідачів та третіх осіб, що мають самостійні вимоги, не може вважатися оптимальним, бо нині державне мито фактично може бути сплачене за позивача, відповідача чи третю особу іншою особою. Можливість такого розвитку подій допускається у частині 1 статті 101 Цивільного процесуального кодексу України [82], згідно з якою здійснювати свої права у суді чи доручати їх ведення представнику належить громадянам, що досягли повноліття, а також юридичним особам за винятками, передбаченими законом. А частина 2 статті 101 цього ж нормативно-правового акта передбачає, що неповнолітні віком від 15 до 18 років можуть виступати в суді особисто як сторона лише у справах, що виникають з договорів, які вони в змозі відповідно до закону укладати самостійно, та по справам з заподіяння завданої ними шкоди. З усіх інших підстав захист інтересів неповнолітніх здійснюють батьки, всиновлювачі чи опікуни. Частина 3 цієї ж статті передбачає, що права та інтереси неповнолітніх, що не досягли 15 років, а також громадян, визнаних недієздатними, у суді захищають їх

представники – батьки, всиновлювачі, піклувальники чи опікуни. Крім того, у пункті 4.1 роз'яснення президії Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування розділу IV Господарського процесуального кодексу України” від 4 березня 1998 року № 02-5/78, зазначено, що у випадку, якщо державне мито сплачено у встановленому порядку і розмірі за позивача (заявника) іншою особою, то господарський суд повинен виходити з того, що державне мито фактично надійшло до державного бюджету і, отже, немає підстав для повернення позовної заяви (заяви) за мотивом сплати державного мита неналежною особою. А у пункті 5.3 цього документа йдеться про те, що порядок подання доказів сплати державного мита повинен бути дотриманий і в тих випадках, коли державне мито сплачується за позивача (заявника) іншою особою [98].

О.М. Шокуєва підкреслює, що виконання обов'язку зі сплати державного мита не передбачає його особистого виконання, тобто можлива сплата цього платежу іншою особою (не позивачем) [20, с. 73]. Таким чином, де-факто державне мито за звернення до суду може сплачуватися за позивача іншою особою – її представником. Однак податкове законодавство цього чітко не передбачає. Згідно зі статтею 9 Закону України “Про систему оподаткування”, платник податків повинен самостійно виконувати обов'язки зі сплати податку [67]. При цьому поняття “самостійно” законодавцем не розкривається.

На думку О.О. Кузнєцова [220, с. 89], можливе лише особисте виконання зобов'язання зі сплати податку чи збору, бо представник не є учасником відносин, що регулюються законодавством про податки та збори. Звичайно, за загальним правилом сплата податків та зборів є обов'язком платника, який він повинен виконувати самостійно. З іншого боку, не буває правил без винятків. Ця аксіома виявляється у визначенні платників судового збору більш, ніж деінде. Чи не простіше було б у випадках, коли плату судового збору здійснюватиме іноземний громадянин або організація, здійснити їм сплату через представника в Україні, аніж приїжджати, щоб

сплатити збір особисто. Здається, відповідь на це питання очевидна. Л. Паніна [221, с. 36] підкреслює, що у випадках, коли платниками податків є недієздатні чи обмежено дієздатні особи, плата податків через представників стає необхідністю. Отже, українське податкове законодавство потребує внесення змін.

Російське законодавство є більш прогресивним у цьому питанні. У статті 26 Податкового кодексу Російської Федерації зазначається, що платник податків може брати участь у податкових правовідносинах через законного чи уповноваженого представника [132]. Російська вчена Т.П. Орлова спеціально підкреслює, що у випадку, якщо у платіжному документі чітко вказане призначення платежу, платіж може здійснюватися й іншою особою [222, с. 3].

Не можна стверджувати, що такі дії взагалі не передбачаються українським законодавцем. Стаття 19 проекту Податкового кодексу України встановлює, що “платник податку веде справи, пов’язані зі сплатою податків, особисто або через свого представника. Особи, що можуть бути представниками платника податків, визначаються відповідно до цивільного законодавства” [88]. Тобто, у перспективі сплата податків та зборів через представника існуватиме. У випадку, якщо Податковий кодекс України введе інститут сплати податків (зборів) через представника, у додатковому визначенні інституту сплати судового збору через представника зацікавленої сторони відпаде необхідність.

Повертаючись до аналізу платників державного мита, відзначимо, що на нині його платниками є позивачі, відповідачі, треті особи та їхні представники. Проте цей перелік є неповним, бо в Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року [93] йдеться про те, що у випадках вибуття із справи первісного позивача і заміни його правонаступником мито сплачується правонаступником, якщо воно не було сплачено первісним позивачем; а згідно з пунктом 4.9 роз’яснення президії Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики

застосування розділу IV Господарського процесуального кодексу України” від 4 березня 1998 року № 02-5/78 у випадках здійснення господарським судом заміни сторони її правонаступником за правилами статті 25 Господарського процесуального кодексу [98] державне мито сплачується правонаступником або стягується з нього господарським судом, якщо воно не було сплачене первісним позивачем. Звідси зрозуміло, що державне мито може сплачуватися правонаступником сторін за справою.

Цікавим з точки визначення платників судового збору є роз’яснення, викладені у пункті 4 Листа Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права” від 14 грудня 2007 року [77]: неподання або несвоєчасне подання доказів з неповажних причин, спрямоване на штучне затягування судового процесу з урахуванням обставин конкретної справи може розцінюватися господарським судом як зловживання процесуальними правами і тягти за собою покладення на особу, що припустила зловживання, державного мита незалежно від результатів вирішення спору. Тобто платником державного мита може бути особа, яка визнана такою, що штучно затягує судовий процес, тобто будь-який учасник процесу, який не подає чи несвоєчасно подає докази без поважних причин, що розцінюється господарським судом як зловживання процесуальними правами.

На нашу думку, у такому випадку застосування державного мита є засобом покарання, що є неправильним. За зловживання процесуальними правами (в тому числі і за штучне затягування судового процесу) необхідно встановлювати штрафи до осіб, що їх вдаються, а не використовувати маніпулювання загальнодержавним збором. До того ж, чіткого механізму доказування, що особа вдається до зловживань, спрямованих на штучне затягування процесу, нині немає. Це вирішує суддя на власний розсуд, що може призвести до помилок чи зловживань при вирішенні цього питання.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок, що зараз платниками державного мита є: позивачі, відповідачі, треті особи, їхні

правонаступники, законні представники та особи, що штучно затягують судовий процес. При цьому визначення їх як платників державного мита дається у різних нормативних актах різних галузей права, що не узгоджені між собою.

При встановленні судового збору необхідно уникнути подібної ситуації. Закон України “Про судові платежі” повинен врахувати весь досвід, накопичений практикою стягування державного мита і витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу.

Ми пропонуємо визначати платників обов’язкових платежів, що пов’язані зі справлянням правосуддя, тобто судових платежів, залежно від їх виду. Платниками судового інформаційно-технологічного збору можуть бути позивачі (заявники), тобто особи, які звертаються до судів України, за вирішенням цивільних, господарських та адміністративних спорів. Платниками судового збору можуть бути учасники цивільного, адміністративного чи господарського судочинства (позивач, відповідач, треті особи, що мають самостійні вимоги), їх представники чи правонаступники, не на користь яких вирішена справа, про що зазначається у рішенні суду.

Наступним основним елементом судового збору є його об’єкт. Загальне законодавче визначення об’єкта оподаткування дається у ст. 6 Закону України “Про систему оподаткування” – “... прибутки, додана вартість продукції, вартість окремих товарів, майно окремих юридичних та фізичних осіб та інші об’єкти, визначені законодавчими актами України” [91]. Критиці таке визначення піддавали у своїх роботах багато вчених-правознавців, проте єдиної думки щодо визначення об’єкта в них не склалося [152, с. 82; 130, с. 39; 223, с. 13].

У статті 20 проекту Податкового кодексу України [88] пропонується визначити об’єкт оподаткування як “... майно, товари (роботи, послуги), доход (прибуток) або його частина, операції з товарами (роботами, послугами), використання природних ресурсів та інші об’єкти, прямо визначені податковим законодавством”. На наш погляд, таке визначення не

може застосовуватися до об'єкту судового збору. Підтримується позиція науковців А.В. Бризгаліна, І.І. Кучерова, Е.Н. Євстигнєєва, М.П. Кучерявенка та інших, які стверджують, що об'єкт податку (збору) – це юридичний факт (подія, дія, стан), з яким пов'язаний обов'язок зі сплати податку [224, с. 49; 130, с. 321; 225, с. 97; 151, с. 125]. Якщо застосувати таке визначення для об'єкту судових платежів, то отримаємо таке: об'єктом судового збору є юридичні правочини – звернення до судових установ та діяльність судових установ по відправленню правосуддя.

Щоб визначити, що належатиме до об'єктів судових платежів, які ми розглядаємо, необхідно проаналізувати, об'єктів державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. М.П. Кучерявенко, В.А. Предборський, Л.К. Воронова та інші до об'єктів державного мита відносять ті, що нормативно закріплені у статті 2 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” [151, с. 115 – 116; 126, с. 190 – 191; 226, с. 90], тобто законодавчий і теоретичні аспекти визначення об'єктів державного мита збігаються.

Відповідно до статті 2 вищевказаного Декрету державне мито при зверненні до суду сплачується: 1) за позовні заяви, заяви з переддоговірних спорів, заяви (скарги) у справах окремого провадження і скарги на рішення, прийняті відносно релігійних організацій, з апеляційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили, а також за видачу судами копій документів; 2) за позовні заяви і заяви кредиторів у справах про банкрутство, що подаються до господарських судів, та апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови, а також заяви про їх перегляд за нововиявленими обставинами [72].

У той же час, крім Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито”, об'єкти стягнення державного мита встановлені в інших нормативних актах. Так, відповідно до статті 45 Господарського процесуального кодексу України [83] позовні заяви, заяви про вжиття заходів і заяви про оскарження рішень, ухвал, постанов господарського суду оплачуються державним митом, крім

випадків, встановлених законодавством. Згідно з Інструкцією “Про порядок обчислення та справляння державного мита” № 15 від 22 квітня 1993 року державне мито сплачується із позовних заяв і заяв кредиторів у справах про банкрутство, що подаються до господарських судів, та апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови господарських судів, а також заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами. До позовних заяв, за які справляється державне мито, відносяться, зокрема, позови про присудження відповідної суми грошей, заяви про право власності на будівлі чи інше майно, про визнання права одного із подружжя на частку у спільному майні (будівлі), нажитому за час шлюбу, що належала померлому чоловікові чи дружині, про виділення частки із загального майна, заяви про витребування частки майна, про встановлення фактів знаходження осіб на утриманні, перебування у фіктивних шлюбних стосунках, про визнання недійсними договорів купівлі-продажу або дарування чи заповіту майна та інші заяви, що подаються особами для захисту свого порушеного права чи інтересу, який охороняється законом, хоч і не пов’язаного зі стягненням на користь цих осіб грошових сум або майна; заяви про перегляд ухвал господарського суду тільки в частині справляння державного мита; заяви про відміну ухвал господарського суду про припинення провадження по справі [93]. Відповідно до пункту 3 роз’яснення президії Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського кодексу України” від 4 березня 1998 року № 02-5/78 державне мито справляється з первісних та зустрічних позовних заяв майнового і немайнового характеру, у тому числі із заяв про визнання недійсними повністю або частково актів з підстав, зазначених у законодавстві; про відшкодування моральної (немайнової) шкоди; зі спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні господарських договорів чи визнанні їх недійсними; заяв кредиторів про порушення справ про банкрутство та кредиторів, які звертаються з майновими вимогами до боржника після опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство; апеляційних і касаційних скарг на

рішення та постанови та про перегляд рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами. Із зустрічних позовних заяв, а також із заяв про вступ у справу третіх осіб з самостійними позовними вимогами мито справляється на загальних підставах [98].

Виникає питання: чи є необхідність у такому детальному переліку об'єктів державного мита? Можливо, цей підхід є хибним, і при визначенні об'єктів власне судового збору було б доцільним і корисним визначити його об'єкти лише як позови, заяви та скарги? Ось, наприклад, у статті 3 розділу XII проекту Податкового кодексу України, статті 3 проекту Закону України “Про судовий збір” законодавець пропонує визначити об'єкт судового збору таким чином: “Судовий збір справляється: 1) за подання до суду позовної заяви та інших заяв; 2) за подання до суду апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами та скарги у зв'язку з винятковими обставинами; 3) за видачу судами документів” [88; 86].

Для того, щоб однозначно відповісти на поставлене питання, необхідно проаналізувати поняття позовної заяви, апеляційної та касаційної скарги. Визначення поняття позовної заяви ні цивільне процесуальне, ні господарське процесуальне, ні адміністративне процесуальне законодавство не містить. Статті 54 Господарського процесуального кодексу України, 105 Кодексу адміністративного судочинства України, 137 Цивільного процесуального кодексу України, не дають загального визначення позову, а лише перелічують вимоги щодо змісту цих документів [83; 81; 82]. Т.В. Соловйова підкреслює, що в законодавчому визначенні поняття позову немає необхідності, бо єдине визначення позову на сьогодні відсутнє [160, с. 9]. На думку В.Е. Беляневич позов – це процесуальний документ, за допомогою якого реалізується право на звернення до суду [206, с. 350]. М.К. Треушніков пропонує визначити позов як звернення до суду з проханням, адресованим суду, про розгляд спору [227, с. 325], Г.Л. Осокіна – як вимогу особи про захист свого або чужого права чи охоронюваного

законом інтересу [228, с. 28], В.В. Ярков – як право на задоволення своїх позовних вимог [138, с. 175], В.І. Тertiшніков – як звернення через суд до відповідача матеріально-правової вимоги при відновлення порушеного чи оспорюваного права [205, с. 135], Є.В. Додін – як звернення в суд за захистом прав та інтересів юридичних та фізичних осіб [229, с. 249]. Отже, позов – це звернення до суду за захистом свого права. В той же час, визначення позову як об'єкта судового збору не може бути повним, бо позов лише матеріальне оформлення вимог позивача, що надає йому право на звернення до відповідної судової установи за захистом своїх прав. Безпосередній захист відбуватиметься в суді, де буде розглядатися справа. Тому об'єкт судового збору умовно можна поділити на дві складові: звернення до суду за захистом порушеного права та дії суду з захисту порушеного права.

Також у законодавстві відсутнє і визначення апеляційної скарги. Статті 91 Господарського процесуального кодексу України, 187 Кодексу адміністративного судочинства України, 295 Цивільного процесуального кодексу України не надають визначення апеляційної скарги [83; 81; 82]. Доктринальне визначення апеляційної скарги досить однозначне – це засіб оскарження, спрямований на перегляд чи скасування судового акту першої інстанції, який не вступив у законну силу, що може подати сторона (чи інша особа), яка незадоволена рішенням судового акту першої інстанції, доки він не вступив у законну силу [206, с. 499; 205, с. 330; 230, с. 379; 231, с. 133].

Аналогічна ситуація існує з касаційною скаргою (статті 111 Господарського процесуального кодексу України, 213 Кодексу адміністративного судочинства України, 326 Цивільного процесуального кодексу України не містять її поняття [83; 81; 82]. Вчені визначають її як засіб оскарження, спрямований на перегляд чи скасування судового акта першої інстанції, який набрав законної сили, та постанову апеляційного суду, що може подати сторона (чи інша особа), яка незадоволена рішенням суду першої інстанції, після його вступу в законну силу, чи рішенням судового акту апеляційної інстанції [206, с. 565; 227, с. 514–515; 232, с. 8; 122, с. 646;

164, с. 371; 230, с. 411]), та із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами – статті 112–113 Господарського процесуального кодексу України, 347–5 Цивільного процесуального кодексу України, 248 Кодексу адміністративного судочинства України не містять її визначення [83; 81; 82]. Вчені визначають її як засіб оскарження, спрямований на перегляд чи скасування судового акту першої інстанції, який набрав законної сили, та постанову апеляційного суду, що може подати сторона (чи інша особа), яка незадоволена рішенням суду першої інстанції чи судовим актом апеляційної інстанції, після їх вступу в законну силу, у зв'язку з нововиявленими обставинами, що мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові [206, с. 607; 138, с. 527; 227, с. 570–571; 230, с. 482].

На нашу думку, визначення об'єкта судового збору як позовних та інших заяв, апеляційних та касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами є цікавим нововведенням, що заслуговує права на існування. Проте застосування такого визначення потребує аналізу наявності чи відсутності таких позовів, заяв чи скарг, за подання яких до суду не сплачуються судові платежі.

І вже в Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року ми знаходимо, що деякі заяви і скарги, які подаються до суду, не можуть бути віднесені до позовних заяв та апеляційних і касаційних скарг, у зв'язку з чим не підлягають оплаті державним митом [93]. До них, зокрема, належать заяви про скасування ухвали суду про закінчення справи або залишення її без розгляду, про відстрочення чи розстрочку виконання рішення, зміну способу і порядку виконання рішення, про забезпечення позову чи про зміну одного виду забезпечення іншим; заяви про перегляд рішення, ухвали чи постанови суду за нововиявленими обставинами; заяви про скасування чи зменшення штрафу, накладеного судом; про зміну виконання рішення суду; про відновлення пропущеного строку; заяви на дії судового виконавця; приватні

заяви на ухвалу суду про відмову скасування штрафу та інші приватні заяви на ухвалу суду [93]. Тобто застосування загального визначення “позови, заяви та скарги”, як об’єктів судового збору, запропонованого законодавцем у вищевказаних проектах, не враховуватиме виключень, що наявні. Водночас виникає питання з чим пов’язане встановлення цих виключень? На нашу думку, їх існування пов’язане з тим, що розгляд заяв, які не підпадають під обкладення державним митом, є безпосереднім обов’язком суду як органу, що здійснює правосуддя. У зв’язку з невдалим формулюванням об’єкту державного мита, в якому застосовувалося висловлення “та інші заяви та скарги”, знадобилося додаткове тлумачення і відмежування зайвих заяв та скарг.

Якщо застосувати чітке визначення об’єкта судового збору як: позовні заяви, апеляційні та касаційні скарги, а також заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами, то відпаде необхідність як у детальному переліченні всіх об’єктів судового збору, так і у визначенні виключень з них.

Що стосується такого об’єкта державного мита за звернення до суду як видача документів, що мають юридичне значення, то для судового збору ми пропонуємо його не застосовувати. Видача юридично значущих документів була скоріше складовою паспортних зборів, зборів на право полювання, тощо, які також входять до складу державного мита, в яких видача таких документів безпосередньо слідує за сплатою суми мита. Видача судом рішень, постанов, ухвал, тощо, є елементом судового процесу, і судовий збір сплачується не за видачу таких документів, а як часткове відшкодування витрат, що витрачаються на утримання судової системи. Як підкреслює Т.П. Орлова [222, с. 3], можливі випадки, коли сторони в змозі самостійно виготовити копії таких документів (сфотографувати їх, роздрукувати, перенести на електронний носій, ксерокопіювати тощо), тоді сплачувати за це судові платежі не треба.

Раніше, коли для виготовлення додаткових копій документів в суді існувала необхідність утримання додаткової одиниці – писця, секретаря-

машиністки тощо, видача судом рішень, постанов, ухвал охоплювалася об'єктом державного мита, проте у зв'язку зі зростанням технічної оснащеності судів, розвитком комп'ютеризації, необхідність у неї відпала, тому видача судом документів не охоплюється об'єктом судового збору. До того ж, такий крок більш чітко окреслить об'єкт судового інформаційно-технологічного збору, для визначення якого необхідно проаналізувати об'єкт витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу.

Відповідно до статті 81 Цивільного процесуального кодексу України до витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу розгляду справи відносяться витрати, пов'язані з інформуванням учасників цивільного процесу про хід і результати розгляду справи, а також витрати, пов'язані з виготовленням та видачею копій судових рішень [82]. Складається враження, що об'єктом витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу є: 1) витрати, пов'язані з інформуванням учасників цивільного процесу про хід і результати розгляду справи 2) витрати, пов'язані з виготовленням та видачею копій судових рішень.

При цьому лише у цивільному судочинстві дається подібне визначення. Кодекс адміністративного судочинства України взагалі не передбачає встановлення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, а Господарський процесуальний кодекс України розумно відсилає до відповідних нормативних актів [83, ст. 47–1]. Тобто фактично Цивільний процесуальний кодекс України вторгається у галузь, що йому не належить, і визначає мету та об'єкт категорії фінансового права, до того ж так невдало, що це викликає жваві дискусії та нарікання з боку науковців.

Так, Ю.В. Білоусов пише, що визначення такого об'єкту витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу як видача копій судових рішень, є недоречним за такими підставами. По-перше, недостатньо чітко простежується відповідь на питання: стягуватимуться кошти за виготовлення усіх судових рішень чи тільки тих, котрі виготовлятимуться повторно? Первісне виготовлення, визначає він, і видача копії

процесуального акта суду (ухвали, рішення, наказу) повинні бути безкоштовні, оскільки запровадження оплатності на цьому етапі є обмеженням доступу до правосуддя, адже для реалізації захисту суб'єктивного права необхідна наявність копії самого судового рішення або виданого на підставі нього виконавчого документа. Повторне виготовлення, на його думку, також не може сплачуватися окремим видом платежів, бо в інших установах повторне виготовлення документів оплачується лише державним митом, тому незрозумілою є позиція законодавця, який лише в судах разом зі стягненням державного мита стягує ще один вид платежів – витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, в той час як суд не є органом, що надає послуги з копіювання, а виконує велике та почесне державне завдання – відправлення правосуддя [75, с. 70].

Аргументи, що наводить Ю.В. Білоусов, є цілком виправданими. У ситуації, що склалася, фактично неіснуючий об'єкт – видача судами документів – обкладається подвійно – державним митом і витратами з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу. Тому, підкреслюємо це ще раз, видача судами документів повинна бути виключена з об'єктів судового збору.

Можна зробити висновок, що об'єктом державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу є лише право на звернення за судовим захистом, тобто звернення, оформлені відповідним чином (позови, заяви, скарги тощо), з якими позивачі (чи інші особи) звертаються до суду. В той же час (як ми відзначали раніше) до об'єктів судового збору також відносяться дії судових установ з розгляду таких звернень.

Підсумовуючи вищевикладене, ми пропонуємо об'єкти судових платежів визначити таким чином: об'єктом судового інформаційно-технологічного збору є звернення до судових установ з первісними та зустрічними позовними заявами майнового та немайнового характеру, заявами, скаргами, апеляційними та касаційними скаргами, заявами про

перегляд справи за нововиявленими обставинами, заявами про перегляд заочного рішення, заявами, пов'язаними з виконанням судових рішень; об'єктом судового збору є діяльність судових установ по відправленню правосуддя в цивільних, господарських та адміністративних справах.

З'ясувавши сутність об'єкта судових платежів, доцільно перейти до розгляду їх ставок, як одного з основних елементів обов'язкових платежів. Як ми вже визначали раніше, більшість науковців, що підтримує введення судових зборів, водночас наполягає на встановленні такого їх розміру, що не перешкоджатиме доступу населення до судових установ.

Для того щоб визначитися зі ставкою судового збору, необхідно здійснити аналіз ставок судових платежів, що вже існують в Україні. Взагалі на сьогодні поняття податкової ставки український законодавець не надає. Проблема регулювання ставки оподаткування деталізується у статті 7 Закону України "Про систему оподаткування" [91] шляхом трактування компетенції органів, що її встановлюють. Такий підхід критикували у своїх роботах багато науковців, проте єдина думка щодо визначення ставки податку ще не сформувалася [233, с. 82; 130, с. 39; 223, с. 13].

Відсутність єдиного визначення ставки податку чи збору фактично позбавляє законодавця окреслених орієнтирів у визначенні ставок конкретних податків та зборів, в тому числі і при визначенні ставки судових платежів.

У статті 24 проекту Податкового кодексу України ставку податку визначено як розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування [88]. Проте не можна не зауважити складність такого визначення. На нашу думку, найбільш оптимальне визначення ставки податкового платежу пропонує І.І. Кучеров – податкове нарахування на одиницю обкладання (податкову базу) [130, с. 250], яке могло б стати остаточним при визначенні цього елемента податкового платежу. Отже, однією зі головних проблем у чинному законодавстві є відсутність чіткого визначення ставки податку (збору) у кодифікаційному нормативному акті.

Визначення загального поняття ставки податку (збору) дасть можливість відштовхуватися від нього і при визначенні ставок інших податків (зборів), в тому числі і при визначенні судового збору та судового інформаційно-технологічного збору.

Якщо взяти за основу поняття, що на нашу думку, є найбільш оптимальним, і застосувати його до визначення ставки судових платежів, то отримаємо, що ставка судового збору – це розмір нарахування на кожну конкретну специфічну дію, яку вчиняють судові установи, що є об’єктом судового збору; а ставка судового інформаційно-технологічного збору – це розмір нарахування на кожне звернення до суду з первісними та зустрічними позовними заявами майнового та немайнового характеру, заявами, скаргами, апеляційними та касаційними скаргами, заявами про перегляд справи за нововиявленими обставинами, заявами про перегляд заочного рішення, заявами, пов’язаними з виконанням судових рішень. Такі визначення могли б передувати встановленню розмірів ставок судових платежів у нормативному акті, що врегульовував би їх стягнення.

Доцільно було б проаналізувати визначення ставок державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, проте цих визначень не існує в українському законодавстві. Стаття 3 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито”, не вміщуючи загального визначення його ставки, відразу закріплює їх розміри (див. табл. 1).

Таблиця 1.

1	2	3	4
№ п/п	Найменування документа і дії, за які справляється державне мито	Розмір ставок	Сума держмита (в гривнях)
1.Зі скарг і заяв, які подаються до суду, а також видачу судами документів:			
а)	із позовних заяв	1 % ціни позову, але не менше 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;	не менше 51 й не більше 17 000
б)	із скарг за неправомірні дії органів державного управління і службових осіб, що ущемляють права громадян	0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	3,4

в)	із позовних заяв про розірвання шлюбу	0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	8,5
	із позовних заяв про розірвання повторного шлюбу	1 неоподаткований мінімум доходів громадян	17
	про поділ майна при розірванні шлюбу	мито визначається відповідно до ціни позову згідно з підпунктом "а" цього пункту	не менше 17 і не більше 17 000
г)	про розірвання шлюбу з особами визнаними: 1) безвісно відсутніми 2) недієздатними внаслідок душевної хвороби чи недоумства 3) засудженими до позбавлення волі на строк не менше трьох років	0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	3,4
д)	із позовних заяв про зміну або розірвання договору найму житлових приміщень, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно та з інших позовних заяв немайнового характеру (або таких, що не підлягають оцінці)	0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	8,5
е)	із заяв (скарг) у справах окремого провадження	0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	8,5
є)	із позовних заяв з переддоговірних спорів	0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	8,5
ж)	із позовних заяв про захист честі та гідності		
	із позовних заяв немайнового характеру	1 неоподаткований мінімум доходів громадян	17
	із позовних заяв про відшкодування моральної (немайнової) шкоди з ціною позову до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян	1% ціни позову, але не менше 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян	не менше 17
	із позовних заяв про відшкодування моральної (немайнової) шкоди з ціною позову від 100 до 10000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян	5% ціни позову	
	із позовних заяв про відшкодування моральної (немайнової) шкоди з ціною позову понад 10000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян	10% ціни позову	
з)	із апеляційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили	50% ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви й скарги	не менше 8,5 і не більше 8 500

и)	за повторну видачу копії - судового рішення - вироку - ухвали - іншої постанови суду	0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний аркуш копії	0,51
і)	із позовних заяв щодо захисту прав громадян на земельну частку (пай) і майновий пай	0,1% ціни позову	
2. Із заяв, що подаються до господарських судів:			
а)	із заяв майнового характеру	1 % ціни позову, але не менше 6 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян	не менше 102 і не більше 25 500
б)	із позовних заяв немайнового характеру, в тому числі із заяв про визнання недійсними повністю або частково актів ненормативного характеру; із заяв кредиторів про порушення справ про банкрутство, а також із заяв кредиторів, які звертаються з майновими вимогами до боржника після оголошення про порушення справи про банкрутство	5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян	85
в)	із позовних заяв у спорах, що виникають під час укладання, зміни або розірвання господарських договорів	5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян	85
г)	г) із апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови, скарг на рішення та постанови, а також заяв про перегляд їх за нововиявленими обставинами	50% ставки, що підлягає сплаті у разі подання заяви, для розгляду спору в першій інстанції	не менше 8,5 і не більше 8 500

Законодавець не втомлює себе ні економічним обґрунтуванням до встановлення таких ставок (критерій встановлення саме такого розміру залишається туманним, законодавець не пояснює, чому мінімальний розмір державного мита з позовних заяв складає 51 гривню, а з позовних заяв про розірвання шлюбу – 8 гривень 50 копійок), ні визначенням видів ставок, а просто закріплює їх розміри через перерахування об'єктів та встановлення щодо кожного різних розмірів ставок.

А.В. Казакова підкреслює, що податки та збори повинні мати економічне обґрунтування і не можуть бути свавільними. Недопустимими є

податки та збори, що перешкоджають реалізації громадянами своїх конституційних прав [62, с. 14]. Враховуючи те, що право на звернення до суду є конституційним правом, то при визначенні ставок судового збору їх розміри повинні бути економічно обґрунтованими і не перешкоджати реалізації конституційних прав. Як пише А.В. Юдін, інститут судових зборів не повинен перетворюватися у непереборний бар'єр для осіб, що дійсно потребують захисту прав, проте не мають можливості сплатити судові збори [183, с. 239]. Таким чином, нині при встановленні ставок судових платежів можна виділити такі недоліки: 1) відсутність загального визначення ставки податку (збору); 2) відсутність спеціального визначення ставок судових платежів (державного мита та витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу); 3) відсутність економічного обґрунтування встановлення розміру ставок судових платежів.

При розробці нормативного акта, що врегульовуватиме справляння судових платежів, необхідно врахувати усі ці недоліки і не переносити їх у нове законодавство. Для цього необхідно якнайшвидше прийняти Податковий кодекс України, в якому давалося б загальне визначення ставки податку (збору); у нормативному акті, що регулюватиме стягнення судового збору закріпити визначення ставки судового збору; визначитися з видами ставок судового збору; розмір ставок судового збору економічно обґрунтувати.

Для того, щоб зрозуміти, чи окреслив собі законодавець ці орієнтири при розробці нових нормативних актів, що регулюватиме стягнення судового збору, необхідно їх проаналізувати. Так, у статті 4 розділу XII проекту Податкового кодексу України, статті 4 проекту Закону “Про судовий збір” ставки судового збору встановлюються шляхом перелічення об'єктів судового збору та встановлення відповідно кожного ставки судового збору, яка визначається пропорційно ціні позову чи мінімальній заробітній платі (див. табл. 2).

Таблиця 2.

№ п/п	Найменування документа і дії, за яку справляється судовий збір	Ставка судового збору
1. За подання до суду:		
1.	позовної заяви майнового характеру	1 відсоток ціни позову, але не менше 0,1 розміру мінімальної заробітної плати, та не більше п'яти розмірів мінімальної заробітної плати
2.	позовної заяви немайнового характеру	0,1 розміру мінімальної заробітної плати
3.	позовної заяви:	
	про розірвання шлюбу	0,2 розміру мінімальної заробітної плати визначається з урахуванням ціни позову, що встановлюється згідно з підпунктом 1 цього пункту
	про поділ майна при розірванні шлюбу	
4.	позовної заяви про розірвання шлюбу з особою, визнаною у встановленому порядку безвісно відсутньою чи недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до позбавлення волі на строк не менш як три роки	0,05 розміру мінімальної заробітної плати
5.	заяви про видачу судового наказу	50 відсотків ставки, що визначається з оспорюваної суми у разі звернення до суду з позовом у порядку позовного провадження
6.	заяви у справах окремого провадження	0,1 розміру мінімальної заробітної плати
7.	позовної заяви про розгляд питань щодо захисту честі та гідності фізичної особи, ділової репутації фізичної або юридичної особи:	
	позовної заяви немайнового характеру	0,2 розміру мінімальної заробітної плати
	позовної заяви про відшкодування моральної шкоди	визначається з урахуванням ціни позову, що встановлюється згідно з підпунктом 1 цього пункту
	апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення з урахуванням нововиявлених обставин та скарги у зв'язку з винятковими обставинами	50 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги, а у разі подання позовної заяви майнового характеру — ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми
	заяви про забезпечення доказів або позову	0,1 розміру мінімальної заробітної плати
	апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду	0,1 розміру мінімальної заробітної плати
	Судовий збір не сплачується за подання заяви про перегляд заочного рішення, про приєднання до апеляційної чи касаційної скарги, про поворот виконання та за подання і розгляд скарги щодо визнання судового	

	рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.	
	За подання до господарського суду:	
	позовної заяви майнового характеру	2 відсотки ціни позову, але не менше 0,3 розміру мінімальної заробітної плати, та не більше 65 розмірів мінімальних заробітних плат
	позовної заяви немайнового характеру	0,2 розміру мінімальної заробітної плати
	заяви про вжиття запобіжних заходів та забезпечення позову	0,2 розміру мінімальної заробітної плати
	апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, а також заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами	50 відсотків ставки, що підлягає сплаті у разі подання заяви для розгляду спору в першій інстанції, а у разі подання позовної заяви майнового характеру — 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми
	апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду	0,2 розміру мінімальної заробітної плати
	За подання до адміністративного суду	
	адміністративного позову	
	немайнового характеру	0,05 розміру мінімальної заробітної плати
	майнового характеру	1 відсоток розміру майнових вимог, але не менше 0,1 розміру мінімальної заробітної плати, та не більше 2 розмірів мінімальних заробітних плат
	апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, а також заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами та скарги у зв'язку з винятковими обставинами	50 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні скарги, а у разі подання позовної заяви майнового характеру — ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми
	апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду	0,05 розміру мінімальної заробітної плати
	Позовна заява про уточнення списку виборців подається до адміністративного суду без сплати судового збору	
	Судовий збір не сплачується за подання заяви про приєднання до апеляційної і касаційної скарги, про поворот виконання та за подання і розгляд скарги щодо визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.	
	За видачу судами документів	
	за повторну видачу копії судового рішення	1 гривня за кожний аркуш копії
	за видачу дубліката судового наказу та	5 гривень

	виконавчого листа	
	за роздрукування та видачу копії інформації технічного запису судового засідання	5 гривень за кожний аркуш тексту на папері формату А4
	за виготовлення копії судового рішення у разі, коли особа, що не бере (не брала) участі у справі, якщо судове рішення безпосередньо стосується її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, звертається до апарату відповідного суду з письмовою заявою про виготовлення такої копії згідно із Законом України “Про доступ до судових рішень”.	1 гривня за кожний аркуш копії

Аналіз проекту Податкового кодексу України та проекту Закону України “Про судовий збір” дозволяє констатувати, що тут не лише не враховано орієнтирів, зазначених раніше (не надається ні визначення ставки судового збору, ні видів його ставок, ні економічного обґрунтування встановлення), а лише перераховуються розміри ставок залежно від об'єкта, тобто фактично калькуються невдалі норми чинного законодавства, та навіть запропоновано стягувати судовий збір за видачу судами документів, хоча, як ми вже писали раніше, видання документів судами є безпосереднім обов'язком суду. З розвитком техніки та електроніки видання судами документів не потребує суттєвих зусиль від працівників суду (їх не потрібно передруковувати, можна зробити ксерокопію чи роздрукувати комп'ютерну версію тощо), тому пропозиція додатково стягувати судовий збір за ці дії, є, на нашу думку, хибною.

Отже, пропозиції, що містяться у статті 7 розділу XII проекту Податкового кодексу України, статті 4 проекту Закону України “Про судовий збір”, щодо встановлення ставок судового збору за видачу судами документів, підлягають скасуванню.

Аналіз ставок державного мита за звернення до суду зумовив необхідність порівняння Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито” із Законом України “Про державне мито” від 18 грудня 1991 року № 793 (втратив чинність), з якого видно, що у статті 2 вищевказаного закону ставки державного мита розмежовувалися залежно від його виду: простого, яке

справлялося у твердій сумі, та пропорційного, що справлялося в відсотковому відношенні до відповідної суми [71]. Тобто, у законодавстві, що існувало раніше, ставки державного мита групувалися за видами. На нашу думку, таке групування було позитивним моментом, який підкреслювали у своїх працях М.П. Кучерявенко, Л.К. Воронова та інші вчені, які класифікували ставки державного мита за методом встановлення і розмежовували: відсоткове (відповідно до ціни позову) та у твердих сумах (абсолютних і таких, що нараховуються у відповідних частинах до офіційно встановлених величин) [122, с. 460–46; 127, с. 234–235; 143, с. 268]. Залишається незрозумілим, чому законодавець відкинув такий підхід. Немає такого закріплення і в інших нормативних актах, що регламентують порядок стягнення державного мита. Так, згідно із Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року державне мито справляється за ставками у розмірах частин неоподаткованого мінімуму доходів громадян та в відсотковому відношенні до відповідної суми документа (суми позову, вартості відчужуваного майна тощо. Позовні заяви колективних сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств до громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, до інших громадян про визнання договорів недійсними або про зміни і доповнення їх умов, оплачуються державним митом за ставками підпункту “є” пункту 1 статті 3 Декрету про державне мито (0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян – 8,5 гривень), незалежно від того, оспорюється договір у цілому чи лише в якій-небудь частині. Державне мито сплачується до подання позовної заяви до суду в розмірі залежно від ціни позову, вказаної заявником. Якщо зазначена ціна позову явно не відповідає дійсній вартості майна, що відшукується, то ціну позову і розмір мита має визначити суддя, постановивши про це відповідну ухвалу. Якщо на момент подання позову неможливо встановити його точну ціну, попередній розмір мита визначає суддя. В такому випадку остаточна ціна позову визначається при вирішенні

справи. Це положення поширюється як на позовну заяву, так і на апеляційну і касаційну скарги. При цьому у справах про стягнення аліментів на утримання дітей та матері, яка перебуває у відпустці в зв'язку з народженням дитини, мито визначається із сукупної суми аліментів за 12 місяців, обчисленої із суми сукупного доходу, за вирахуванням прибуткового податку та річної суми на утримання матері [93].

Фактично нині існують два види ставок державного мита за звернення до суду: 1) просте – яке встановлюється у твердій сумі, та розділяється на: а) абсолютне – у чітко визначеній і закріпленій сумі; б) пропорційне – що нараховується у відповідних частинах до офіційно встановлених величин (мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, неоподаткованого розміру доходів громадян тощо); 2) відсоткове – яке встановлюється пропорційно від ціни позову. Отже, у нормативному акті, що регламентуватиме судовий збір, доцільно буде вказати види його ставок.

Одним із суперечливих моментів, притаманних державному миту за звернення до суду, є існування відсоткової ставки, яка закріплена у розмірі від 1 до 10 відсотків від ціни позову [72, ст. 3]. Порівняно з іншими державами, цей розмір є невеликим (наприклад, у Республіці Казахстан розмір державного мита за звернення до суду варіюється від 1 до 500 відсотків і залежить від суми позову [234, ст. 4]). Проте, на нашу думку, відсоткова ставка судових платежів встановлюється (і це підтверджується історичним досвідом) з метою розвитку непрямого оподаткування та збільшення надходжень до бюджету. Як підкреслював Е.Н. Берендтс, прагнення стягувати судові мита відповідно до майнових вимог особи, що звертається до суду, а не вартості цієї послуги, призводить до злиття судового мита з податками, бо позов про стягнення тисячі карбованців вимагає не більше праці для суду, ніж позов про стягнення десяти тисяч карбованців [42, с. 247]. До того ж, як пишуть А.А. Кольцов, Ю.А. Дубок та інші, існування відсоткової ставки державного мита за звернення до суду

запобігає зверненням з великими позовними вимогами, які не є рідкісними для комерційного обігу в Україні [135, с. 99; 207, с. 31].

Таким чином, існування відсоткової ставки ставить у нерівне становище платників, що звертаються з однаковими позовними вимогами з різними цінами позову, наближає за своїми ознаками судовий збір до податків, запобігає зверненню до судових установ зі значними майновими вимогами. Отже, у судовому зборі не повинно бути відсоткових ставок. Відмова від їх існування, можливо, спочатку зменшить надходження до бюджету від судових платежів, проте, як ми вже зазначали, успіх прогресивних державних перетворень значною мірою залежить від послідовності влади, її здатності слідувати окресленим цілям та обраним принципам. Взавши курс на побудову правової держави, Україна повинна створити систему доступного судочинства відповідно до європейських стандартів. Незавершеність процесу створення судового збору та встановлення заради неправильно зрозумілій доцільності відсоткових ставок судового збору негативним чином позначиться на розвитку української державності.

На відміну від державного мита, витрати з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів завжди стягуються у твердій абсолютній сумі, що встановлено у Постанові Кабінету Міністрів України “Про розміри ставок витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу” від 5 серпня 2009 року № 825, де закріплюється їх розмір [120] (див. табл. 3.).

Таблиця 3

№ п/п	Категорія справ	Розмір витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу (в гривнях)
I. Цивільні справи		
1.	по справах позовного провадження з розгляду спору майнового характеру	120
2.	по справах з розгляду позовної заяви про стягнення заборгованості з оплати житлово-комунальних послуг	30

3.	по справах з розгляду позовної заяви: а) про розірвання шлюбу	30
4.	про розірвання шлюбу з особою, визнаною у встановленому порядку безвісно відсутньою або недієздатною внаслідок душевної хвороби чи недоумства, або з особою, засудженою до позбавлення на строк не менше ніж три роки	13
5.	що впливає з інших сімейних правовідносин	120
6.	про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи	15
7.	немайнового характеру про захист честі, гідності та ділової репутації	75
8.	немайнового характеру (або такої, що не підлягає оцінці), зокрема про зміну або розірвання договору найму житлового приміщення, про продовження строку прийняття спадщини, про скасування арешту на майно тощо	37
9.	про захист права громадянина на земельну частку (пай) і майновий пай	10
10.	з переддоговірного спору	50
11.	по справах окремого провадження	30
12.	по справах наказного провадження	30
13.	по справах про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні	60
II. 2. У господарському процесі		
1.	усі справи, окрім тих, позивачі за якими звільнені у встановленому порядку від сплати державного мита	236

На нашу думку, саме те, що ставки витрат з інформаційно-технічного забезпечення було встановлено у твердих грошових сумах, потягло прийняття необґрунтованої та поспішної Постанови Кабінету Міністрів “Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ” від 14 квітня 2009 року № 361 [115], бо інфляційні процеси, що тривають в Україні, зменшили суму надходжень від цих платежів. Тому ставки судового інформаційно-технологічного збору доречно було б закріпити відповідно до абсолютної величини, пропорційно якій здійснюватиметься його розрахунок.

Ставки судового збору, що замінять ставки державного мита за звернення до суду ми пропонуємо закріпити відповідно до такої самої абсолютної величини. В.О. Вишнівецькою [131, с. 110] пропонувалося ставки державного мита за звернення до суду встановити в твердих грошових сумах. Ми не можемо погодитися з цим, бо на визначенні ставок таким

чином можуть негативно позначитися інфляційні процеси. Отже, ставка судових платежів (і судового збору, і судового інформаційно-технологічного збору) повинна розраховуватися пропорційно абсолютній величині.

Головним завданням, що постає перед нами, є вибір абсолютної величини для розрахунку судових платежів. Деякі науковці пропонують для цієї мети обрати мінімальну заробітну плату, виходячи з якої розраховуватиметься судовий збір. Вони відзначають прогресивність цього кроку, бо, на їх думку, встановлення більшості ставок державного мита у Декреті Кабінету Міністрів України “Про державне мито” в частинах неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що відбулося ще у 1995 році, не враховує інфляційних процесів, що мали місце у цей період часу [137]. Інші, навпаки, називають такі негативні моменти при виборі цієї величини для визначення ставки судового збору: по-перше, закріплення ставок судового збору у частинах відповідно мінімальної заробітної плати не враховує того, що протягом календарного року розмір мінімальної заробітної плати може змінюватися. Так, стаття 55 Закону України “Про державний бюджет України на 2009 рік” закріплює розмір мінімальної заробітної плати з 1 січня у розмірі 605 гривень, з 1 квітня – 625 гривень, з 1 липня – 630 гривень, з 1 жовтня – 650 гривень, з 1 грудня – 699 гривень [116], що ускладнює процес їх розрахунку; по-друге, мінімальна заробітна плата не враховує споживчу спроможність населення у великих і маленьких містах [62, с. 14].

Я підтримую другу думку, бо досвід зі встановленням ставок витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу пропорційно мінімальній заробітній платі, довів, що при встановленні судових платежів мінімальна заробітна плата не може бути таким мірилом, вона вже довела свою невідповідність і нездатність до виконання цієї місії [92, с. 64]. Нині абсолютна величина, пропорційно якій встановлюватиметься судовий збір, є категорію спірною, щодо якої ні законодавець, ні науковці не дійшли спільної думки. При її встановленні необхідно врахувати економічну

доцільність, бо, як підкреслює О.М. Шокуєва [20, с. 267], до елементів доступності до правосуддя відноситься розумність судових зборів. У цьому полягає основна складність при визначенні ставок податків та зборів в Україні, бо, незважаючи на принцип економічної обґрунтованості податків і зборів, що існує у податковому праві, законодавець не визначає критеріїв, які дозволили б встановити, що саме розуміється під економічним підґрунтям і яке саме підґрунтя є достатнім для встановлення, введення та стягнення податків і зборів. Невизначеність позиції законодавця щодо критеріїв економічної обґрунтованості податків і зборів призводить до порушення принципу дотримання фактичної здатності платників до сплати податків та зборів. Саме тому досить складно визначитися з абсолютною величиною, пропорційно якій розраховуватимуться судові платежі.

На сьогодні розмір державного мита розраховується відповідно до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який використовується вже більше 15 років. Можна сказати, що використання як абсолютної величини для розрахунку судових платежів неоподаткованого мінімуму доходів громадян довело свою ефективність часом. Тому ми пропонуємо для визначення ставок судових платежів застосовувати абсолютну величину, відповідно до якої вони розраховуватимуться – неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Встановлюючи ставки судового інформаційно-технологічного збору відповідно до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, необхідно мати на увазі, що вони повинні бути доступними за розміром для будь-якої категорії громадян.

Для встановлення ставок власне судового збору не має значення фактична спроможність платника до сплати цього судового платежу, бо, якщо він програв справу, то визнаний за рішенням суду таким, що порушив права чи законні інтереси іншої сторони, тобто принцип “не порушуй закон – не доведеться платити ” діятиме. Чи навпаки, якщо позивач безпідставно

звернеться до суду, про що буде відзначено у рішенні, то він платитиме судові збори, тобто принцип боротьби з сутяжництвом також діятиме.

Наступним спірним моментом при визначенні ставок судового збору є пропозиції щодо встановлення судового збору при зверненні до господарського суду в більших розмірах, ніж передбачається, порівняно з цивільним судочинством. Прихильники такого підходу вказують, що мета цього – стимулювання суб'єктів господарювання до дотримання договірної дисципліни, проте їх супротивники відзначають необґрунтованість закладеної відмінності у розмірах ставок судового збору залежно від специфікації судів і підкреслюють, що такий дисбаланс суперечить принципу єдності судової системи [165, с. 175]. Я підтримую другу позицію і вважаємо, що встановлення при зверненні до господарського суду судового збору в більших розмірах, ніж при зверненні до інших судів є неправильним, бо порушує основні принципи судочинства та оподаткування.

Серед практиків останнім часом лунають пропозиції про збільшення ставок судового збору за апеляційними та касаційними скаргами. На їх думку, певна частина осіб, які подають скарги на рішення судів, використовують своє право на оскарження з метою зашкодити інтересам інших учасників процесу, які беруть участь у справі, або відстрочити виконання рішення тощо, тобто за відсутності об'єктивних підстав щодо захисту свого порушеного права. Тому встановлення ставок судового збору в більшому від первісних ставок розмірі сприятиме виваженому підходу осіб, які беруть участь у справі, до вирішення питання про подання апеляційних та касаційних скарг. До того ж, перевірка судових рішень на більш кваліфікованому рівні вищою судовою інстанцією має оплачуватися за збільшеними розмірами ставок судового збору [141]. На мою думку, ця пропозиція має певний сенс. Дійсно, недобросовісна сторона у справі шляхом подання апеляційних та касаційних скарг може затягувати виконання рішення по справі, перешкоджати інтересам інших учасників по справі тощо. Тому встановлення ставок судового збору за розгляд апеляційних та

касаційних скарг можливо у більшому, ніж для судів першої інстанції розмірі. Такий крок примусить недобросовісного учасника судового процесу, який бажає затягти виконання рішення по справі чи якимось іншим чином перешкоджає інтересам інших учасників по справі, замислитися і прорахувати витрати, тобто запобігти сутяжництву.

Наступною пропозицією, з якою я зіткнувся при дослідженні ставок судового збору, є ідея щодо підвищення ставок судового збору для тих осіб, які бажають, щоб їх справа була розглянута швидше за інші. На мою думку, така пропозиція не може бути підтримана, бо встановлення привілейованих строків для тих, хто сплачуватиме судовий збір за підвищеними ставками, поставить осіб, що звертаються до суду за захистом своїх порушених прав, у нерівне становище, у залежність до матеріальної здатності сплачувати судові збори за підвищеними ставками, створить підґрунтя для певних маніпуляцій, росту корупції.

Підсумовуючи вищевказане, можна зробити висновок про те, що, вдосконалення визначення ставок судових платежів передбачатиме: відміну відсоткових ставок та ставок, що встановлюються у твердих грошових сумах; застосування неоподаткованого мінімуму доходів громадян як абсолютної величини, відповідно до якої розраховуватимуться ці платежі; застосування однакових ставок для суб'єктів цивільного, господарського та адміністративного судочинства; підвищення ставок за розгляд апеляційних та касаційних скарг.

3.2. Особливості додаткових елементів правового механізму обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя

Одним із додаткових елементів правового механізму обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, є пільги. Законодавчого

визначення податкової пільги в Україні немає, що спонукає науковців пропонувати свої тлумачення цього правового явища. М.В. Титова [235, с. 3] визначає податкові пільги як переваги, що надаються одним платникам перед іншими, які створюють для них будь-яку, насамперед, економічну, вигоду і можуть полягати як у зменшенні податкового обов'язку (наприклад, суми податку), так і в будь-якому полегшенні податкового обов'язку (наприклад, у меншій періодичності надання податкової звітності)

Податкові пільги через безсумнівний вплив на економічні процеси, цікавлять економістів, що зумовило появу в економічній літературі низки теоретичних досліджень. На думку економістів, податкові пільги – це форма практичної реалізації регулюючої (стимулюючої) форми податків [235, с. 47]. Проте нині в Україні відсутнє офіційне визначення податкової пільги.

Законодавство Російської Федерації пішло далі у цій сфері. Стаття 56 Податкового кодексу Російської Федерації визначає податкову пільгу як переваги, що надаються окремим категоріям платників податків і зборів, що передбачені законодавством про податки і збори, порівняно з іншими платниками податків і зборів, включаючи можливість не сплачувати податок чи збір або сплачувати їх у меншому розмірі [132].

У статті 29 розділу I проекту Податкового кодексу України йдеться про податкову пільгу як про звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку або сплату ним податку в меншому розмірі за наявності підстав, визначених пунктом 29.3 цієї статті. Пункт 29.3 статті 29 проекту Податкового кодексу України до підстав для надання податкових пільг відносить особливості, які характеризують певну групу платників податків, вид їхньої діяльності та об'єкт оподаткування, визначені податковим законодавством [88]. Проте у розділі XII проекту Податкового кодексу України не визначено поняття пільги зі сплати судового збору. Законодавець відразу переходить до перерахування дій, за які судовий збір не сплачується – у статті 5 вищевказаного проекту зазначається, що судовий збір не сплачується за подання заяви про перегляд заочного рішення, про

приєднання до апеляційної чи касаційної скарги, про поворот виконання та за подання і розгляд скарги щодо визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України [88]. Далі, у ст. 6 проекту Податкового кодексу України, як і у статті 5 Закону України “Про судовий збір”, перераховуються окремі категорії фізичних та юридичних осіб, а також державних органів, які звільняються від сплати цього платежу (див. табл. 4).

Таблиця 4

№ п/п	Назва платника, якому надаються пільги	Види позовів, за які платники звільняються від сплати державного мита
1.	позивачі	за подання позовів про стягнення заробітної плати, поновлення на роботі та за іншими вимогами, що випливають із трудових правовідносин
2.	позивачі	за подання позовів про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи
3.	позивачі	за подання позовів про стягнення аліментів
4.	позивачі	за подання позовів із спорів, пов'язаних з відшкодуванням збитків, заподіяних громадянину незаконним застосуванням таких заходів, як засудження, притягнення до кримінальної відповідальності, взяття під варту або накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, а також за подання позовів із спорів, пов'язаних з виплатою компенсації, поверненням майна, або за подання позовів із спорів, пов'язаних з відшкодуванням його вартості громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”
5.	особи, які страждають на психічні розлади, та їхні представники	за подання позовів із спорів, пов'язаних з розглядом питань щодо захисту прав і законних інтересів особи під час надання психіатричної допомоги
6.	позивачі	за подання позовів про відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок вчинення злочину
7.	споживачі	за подання позовів, пов'язаних з порушенням прав споживачів
8.	позивачі – інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів	за усіма позовами

	(партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи	
9.	позивачі – інваліди I та II групи	за усіма позовами
10.	позивачі – громадяни, віднесені до 1 та 2 категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи	за усіма позовами
11.	позивачі – громадяни, які віднесені до 3 категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи і постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зони відчуження, зони безумовного (обов'язкового) відселення чи зони гарантованого добровільного відселення, за умови, що на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали на території зони безумовного (обов'язкового) відселення не менш як два роки, а на території зони гарантованого добровільного відселення не менш як три роки	за усіма позовами
12.	позивачі – громадяни, які віднесені до 4 категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи і постійно працюють та проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в такій зоні не менш як чотири роки	за усіма позовами
13.	органи прокуратури	при здійсненні представництва інтересів громадян або держави в суді
14.	позивачі – органи державної влади	за позовами щодо стягнення податків, зборів (обов'язкових платежів) та штрафних санкцій

Для того, щоб визначитися з власною позицією щодо встановлення пільг зі сплати судових зборів, необхідно проаналізувати пільги із судових платежів, що існують нині, тобто пільги зі сплати державного мита та пільги зі сплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу.

Стаття 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” називає усі категорії осіб, що звільняються від сплати державного мита (див. табл. 4) [79].

Таблиця 5

№ п/п	Назва платника, якому надаються пільги	Види позовів, за які платники звільняються від сплати державного мита
1.	Органи соціального страхування та органи соціального забезпечення	За регресними позовами про стягнення з особи, яка заподіяла шкоду, сум допомог і пенсій, виплачених потерпілому або членам його сім'ї
2.	Органи соціального забезпечення	За позовами про стягнення неправильно виплачених допомоги та пенсій
3.	Державні і громадські органи, підприємства, установи, організації й громадяни, які звернулися у випадках, передбачених чинним законодавством	Державні і громадські органи, підприємства, установи, організації й громадяни, які звернулися у випадках, передбачених чинним законодавством
4.	Споживачі	За позовами, що пов'язані з порушенням їхніх прав
5.	Органи місцевого та регіонального самоврядування	За позовами до суду або господарського суду про визнання недійсними актів інших органів місцевого та регіонального самоврядування, місцевих державних адміністрацій і установ, які ущемляють їх повноваження
6.	Органи місцевого та регіонального самоврядування	За позовами до суду або господарського суду про стягнення з підприємства, об'єднання, організації, установи і громадян збитків, завданих інтересам населення, місцевому господарству, навколишньому середовищу, їхніми рішеннями, діями або бездіяльністю, а також у результаті невиконання рішень органів місцевого та регіонального самоврядування
7.	Органи місцевого та регіонального самоврядування	За позовами про припинення права власності на земельну ділянку
8.	Місцеві державні адміністрації	За позовами до господарського суду про визнання недійсними актів органів місцевого та регіонального самоврядування, що суперечать чинному законодавству
9.	Фінансові органи та державні податкові інспекції – позивачі і відповідачі	За позовами до суду і господарського суду
10.	Органи державного контролю за цінами – позивачі й відповідачі	За позовами до суду та господарського суду
11.	Міністерство охорони навколишнього природного середовища України – позивачі	За позовами про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища,

		порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів і рибних запасів
12.	Міністерство лісового господарства та їхні органи на місцях – позивачі	За позовами про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища, порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів і рибних запасів
13.	Підприємства Укрзалізниці, що здійснюють захист лісонасаджень – позивачі	За позовами про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища, порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів і рибних запасів
14.	Органи рибоохорони – позивачі	За позовами про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища, порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів і рибних запасів
15.	Всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що мають осередки у більшості областей України	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду
16.	Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду
17.	Громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду
18.	Добровільне громадське об'єднання “Організація солдатських матерів України”	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду
19.	Національний банк України та його установи (за винятком госпрозрахункових)	В усіх випадках
20.	Генеральна прокуратура та її органи	За позовами, з якими вони звертаються до суду або господарського суду в інтересах громадян і державних юридичних осіб
21.	Фонд винаходів України	За позовами, з якими він звертається до суду або господарського суду
22.	Українська державна страхова комерційна організація та її установи	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду в усіх справах, пов'язаних з операціями обов'язкового страхування
23.	Пенсійний фонд України, його підприємства, установи й організації	У всіх випадках
24.	Фонд України соціального захисту інвалідів і його відділення	У всіх випадках
25.	Органи Фонду загальнообов'язкового	У всіх випадках

	державного соціального страхування України на випадок безробіття	
26.	Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	У всіх випадках
27.	Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	У всіх випадках
28.	Державні органи приватизації	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду, в усіх справах, пов'язаних із захистом майнових інтересів держави, а також за проведення аукціонів, за операції з цінними паперами
29.	Антимонопольний комітет України та його територіальні відділення	У всіх випадках
30.	Державні замовники і виконавці державного замовлення	За позовами, з якими вони звертаються до суду у справах про відшкодування збитків, завданих при укладенні, внесенні змін до державних контрактів, а також невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань за державним контрактом на поставку продукції до державних потреб
31.	Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю	За позовами, з якими він звертається до господарського суду у справах про скасування державної реєстрації страховика як суб'єкта підприємницької діяльності
32.	Державний комітет України по матеріальних резервах та підприємства, установи і організації системи матеріального резерву	За позовами, з якими вони звертаються до суду, господарського суду у справах щодо виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарської діяльності, що впливають із Закону України "Про матеріальний резерв"
33.	Державна архітектурно-будівельна інспекція України	За позовами до господарського суду щодо стягнення штрафу за порушення в сфері містобудування
34.	Інспекції державного архітектурно-будівельного контролю в Автономній Республіці Крим, областях, районах, містах Києві та Севастополі, містах обласного значення	За позовами до господарського суду щодо стягнення штрафу за порушення в сфері містобудування
35.	Відділи державної виконавчої служби	За позовами, з якими вони звертаються до суду та господарського суду, в усіх справах, пов'язаних із захистом майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, а також з проведенням аукціонів
36.	Рахункова палата	За позовами, з якими вона звертається до Вищого господарського суду України
37.	Будь-які юридичні особи	За позовами, що впливають з авторського права, а також з права на відкриття, винахід, винаходи, корисні моделі промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції
38.	Будь-які юридичні особи	За позовами про відшкодування збитків,

		заподіяних каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю годувальника
39.	Будь-які юридичні особи	За позовами про стягнення аліментів
40.	Будь-які юридичні особи	За позовами по спорах, пов'язаних з відшкодуванням збитків, заподіяних громадянину незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, незаконним застосуванням такого заходу, як взяття під варту, або незаконним накладенням адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, а також пов'язаних з виплатою грошової компенсації, поверненням майна або відшкодуванням його вартості громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій"
41.	Будь-які юридичні особи – позивачі	За позовами про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином
42.	Робітники і службовці	За позовами про стягнення заробітної плати й за іншими вимогами, що спливають з трудових правовідносин
43.	Члени колективних сільськогосподарських підприємств	За позовами про оплату праці та за іншими вимогами, пов'язаними з трудовою діяльністю
44.	Працівники селянських (фермерських) господарств	За позовами про оплату праці та за іншими вимогами, пов'язаними з трудовою діяльністю
45.	Будь-які фізичні особи	За позовами, що впливають з авторського права, а також з права на відкриття, винахід, винаходи, корисні моделі промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції
46.	Громадяни	З апеляційних скарг і скарг на рішення, що набрали законної сили, у справах про розірвання шлюбу
47.	Будь-які фізичні особи	За позовами про відшкодування збитків, заподіяних каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю годувальника
48.	Будь-які фізичні особи	За позовами про стягнення аліментів
49.	Будь-які фізичні особи	За позовами по спорах, пов'язаних з відшкодуванням збитків, заподіяних громадянину незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, незаконним застосуванням такого заходу, як взяття під варту, або незаконним накладенням адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, а також пов'язаних з виплатою грошової компенсації, поверненням майна

		або відшкодуванням його вартості громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій”
50.	Будь-які фізичні особи – позивачі	За позовами про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином
51.	Громадяни, віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи	У всіх випадках
52.	Громадяни, віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали у зоні безумовного (обов’язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років	У всіх випадках
53.	Громадяни, віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіологічного контролю, за умови, що за станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років	У всіх випадках
54.	Інваліди Великої Вітчизняної війни та сім’ї воїнів (партизанів) які загинули чи пропали безвісти	У всіх випадках
55.	Прирівняні до інвалідів Великої Вітчизняної війни та сімей воїнів (партизанів) які загинули чи пропали безвісти особи	У всіх випадках
56.	Інваліди I та II груп	У всіх випадках
57.	Громадяни	За позовами про відшкодування збитків, завданих неповерненням у терміни, передбачені договорами або установчими документами, грошових та майнових внесків, які були залучені до акціонерних товариств, банків, кредитних установ, довірчих товариств та інших юридичних осіб, які залучають кошти та майно громадян
58.	Громадяни	За позовами, з якими вони звертаються до суду в справах, пов’язаних із захистом прав і законних інтересів при наданні

		психіатричної допомоги
59.	Військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, проходять службу у військовому резерві	За позовами, пов'язаними з виконанням військового обов'язку

Пільги у сплаті державного мита можна класифікувати таким чином: I. Пільги, що встановлюються залежно від категорії позовів: 1) незалежно від позовних вимог – позивачі звільняються від сплати державного мита при поданні будь-яких позовів до суду (фінансові органи та державні податкові інспекції, інваліди I та II груп тощо); 2) залежно від позовних вимог – позивачі звільняються від сплати державного мита при поданні окремих видів позовних заяв (про визнання недійсними актів органів місцевого та регіонального самоврядування, що суперечать чинному законодавству; про припинення права власності на земельну ділянку тощо). II. Пільги, що встановлюються залежно від платників: 1) для юридичних осіб: а) звільняються повністю – не сплачують державного мита ні за якими позовами, ані як позивачі, ані як відповідачі (фінансові органи та державні податкові інспекції; громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи тощо); б) звільняються частково – не сплачують державне мито лише у визначених законодавством випадках (органи місцевого та регіонального самоврядування – за позовами до суду або господарського суду про стягнення з підприємства, об'єднання, організації, установи і громадян збитків, завданих інтересам населення, місцевому господарству, навколишньому середовищу, їхніми рішеннями, діями або бездіяльністю, а також у результаті невиконання рішень органів місцевого та регіонального самоврядування; місцеві державні адміністрації – за позовами до господарського суду про визнання недійсними актів органів місцевого та регіонального самоврядування, що суперечать чинному законодавству, тощо); 2) для фізичних осіб: а) звільняються повністю – не сплачують державного мита ні за якими позовами, ані як позивачі, ані як відповідачі

(громадяни, віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, тощо); б) звільняються частково – не сплачують державне мито лише у визначених законодавством випадках (робітники і службовці – за позовами про стягнення заробітної плати й за іншими вимогами, що впливають з трудових правовідносин; громадяни – з апеляційних скарг і скарг на рішення, що набрали законної сили, у справах про розірвання шлюбу тощо). III. Залежно від ініціювання звернення до суду: 1) пільги для позивачів – від сплати державного мита звільняються будь-які позивачі (Міністерство охорони навколишнього природного середовища України – за позовами про стягнення коштів на покриття шкоди, заподіяної державі забрудненням навколишнього середовища, порушенням лісового законодавства та нераціональним використанням природних ресурсів і рибних запасів); 2) пільги відповідачам не надаються, тобто від сплати державного мита звільняються лише позивачі, відповідачі при поданні зустрічного позову від сплати державного мита не звільняються взагалі; 3) пільги для обох сторін у справі – від сплати державного мита звільняються як позивачі, так і відповідачі (за позовами про відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином; по спорах, пов'язаних з відшкодуванням збитків, заподіяних громадянину незаконним засудженням, незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, незаконним застосуванням такого заходу, як взяття під варту, або незаконним накладенням адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, а також пов'язаних з виплатою грошової компенсації, поверненням майна або відшкодуванням його вартості громадянам, реабілітованим відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій”, тощо).

Крім того, у статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” зазначається, що місцеві Ради народних депутатів мають право встановлювати додаткові пільги для окремих платників щодо сплати

державного мита, яке зараховується до місцевих бюджетів, а Міністерство фінансів України – щодо державного мита, яке зараховується до державного бюджету України.

Відповідно до статті 3 Постанови Кабінету Міністрів України “Про порядок оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов’язаних з розглядом цивільних та господарських справ” від 21 грудня 2005 р. № 1258, витрати не оплачуються під час звернення до суду у випадках, передбачених частиною 3 статті 81 Цивільного процесуального кодексу України [137]. У статті 81 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що не підлягають оплаті при зверненні до суду і покладаються на сторони після розгляду справи судом витрати на інформаційно-технічне забезпечення у справах про: 1) поновлення на роботі; 2) стягнення заробітної плати, компенсацій працівникам, вихідної допомоги, відшкодування за затримку їх виплати; 3) відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров’я або смертю фізичної особи; 4) стягнення аліментів; 5) визнання батьківства або материнства. Не підлягають оплаті витрати на інформаційно-технічне забезпечення у справах про: 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; 3) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; 4) обов’язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; 5) відшкодування шкоди, завданої особі незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду. Не підлягають оплаті витрати на інформаційно-технічне забезпечення у справах, в яких, у випадках, встановлених законом, представництво інтересів громадянина або держави в суді здійснює прокурор [82].

Як свідчить аналіз, чинні нормативні акти, що врегульовують сплату обов’язкових платежів, пов’язаних зі справлянням правосуддя, переобтяжені пільгами. Вважаємо, це пов’язано з порядком сплати судових платежів, який

пропонуємо суттєво змінити. При сплаті за звернення до суду судового інформаційно-технологічного збору, встановленого пропорційно неоподаткованому мінімуму доходів громадян (у розмірах, що не перешкоджатимуть зверненню до суду) встановлення пільг не має сенсу. При сплаті судового збору, що визначатиметься залежно від рішення суду і покладатиметься на сторону, яка програла у справі, не мають значення матеріальний стан сторони, наявність у неї соціальних пільг тощо. Такий порядок суттєво зменшить кількість пільговиків у сплаті судових платежів і в свою чергу сприятиме збільшенню надходжень до бюджетів.

Цікавим є досвід Російської Федерації щодо встановлення податкових пільг. М.В. Титова відзначає, що серед основних напрямів податкової реформи у Російській Федерації – зменшення кількості й упорядкування податкових пільг. Необхідність їх зменшення викликана великою кількістю економічно необґрунтованих та неефективних податкових пільг, російські законодавці бажають майже повністю відмовитися від інституту податкової пільги при встановленні податків та зборів [236, с. 3].

Деякі українські науковці також поділяють таку думку, особливо щодо пільг зі сплати судових платежів. А.В. Юдін вказує, що у сфері сплати судових платежів виникає таке зловживання процесуальним правом, як безпідставне отримання пільг у сплаті державного мита, яке утворюється: 1) шляхом штучної зміни категорії справи чи/або правового статусу суб'єкта; 2) шляхом заміни способів захисту права (заява немайнових вимог замість майнових); 3) шляхом подання позову незацікавленою особою, що має право на звільнення від сплати державного мита (укладення з такою особою договору цесії) [183, с. 243].

Вважаємо, що введення запропонованого мною порядку сплати судових платежів звільнить законодавця від необхідності встановлювати пільги за ними. Пропоную, щоб будь-яка особа, що звертається до суду, сплачувала судовий інформаційно-технологічний збір, розмір цього збору має бути невеликий, наприклад еквівалентний неоподаткованому мінімуму

доходів громадян, який нині складає 17 гривень. Такий розмір визначеного збору не перешкоджатиме зверненню до суду будь-яких прошарків населення, водночас частково відшкодуватиме державні витрати на технічне фіксування судового процесу.

Обов'язок зі сплати іншого виду обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, – судового збору, пропоную закріпити за стороною, яка визнана за рішенням суду такою, що порушила договірну дисципліну, здійснила інше порушення прав та законних інтересів іншої особи, тобто такою, що прогнала справу. У цьому випадку також немає сенсу встановлювати пільги, бо означений порядок сплати судового збору на перший план виводитиме таку його функцію, як запобігання сутяжництву і втіленню в життя принципу – «не порушуй закон, не доведеться платити судові збори». Якщо ж встановити пільги при сплаті судового збору (наприклад, для інвалідів, тих, хто постраждав внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо), то для пільговиків законодавець нібито створить особливі умови, за яких вони можуть порушувати договірну дисципліну, права інших осіб тощо, не переймаючись зайвими витратами у суді.

Отже, існування нового порядку сплати обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя, позбавить законодавця необхідності встановлювати пільги у їх сплаті, створить рівні умови при зверненні до суду будь-яким особам, сприятиме дотриманню чужих прав та інтересів, договірної дисципліни.

Проте скасовуючи пільги зі сплати судового збору, не можна забувати про його сплату державними органами – фінансовими, органами державної податкової служби, органами місцевого та регіонального самоврядування тощо. На нашу думку, для цих органів потрібно встановити пільги по сплаті судових платежів.

Наступним елементом правового механізму судових платежів є порядок їх сплати. Як уже відзначалося раніше, сплата судового збору є необхідною умовою звернення до суду. К.Г. Рау визнавав, що для

ефективності судових зборів у фінансовому відношенні, порядок їх сплати повинен бути простим і ясным, щоб платники могли сплачувати їх, не вдаючись до складних розрахунків [237, с. 258].

Стаття 7 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” визначає, що державне мито сплачується готівкою, митними марками і шляхом перерахувань з рахунку платника в кредитній установі [72]. З позовів, які подаються до суду та господарського суду, де сума позову визначена в іноземній валюті, державне мито сплачується в іноземній валюті. При цьому розрахунок державного мита (якщо розмір його ставок передбачено в частинах неоподаткованого мінімуму доходів громадян) відбувається з урахуванням курсу грошової одиниці Національного банку України на день подання позову [72].

Згідно з Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року, державне мито сплачується готівкою, шляхом перерахувань із рахунку платника в кредитній установі чи митними марками. Із позовних заяв, що подаються до суду та господарського суду в іноземній валюті, державне мито сплачується в іноземній валюті. У разі, коли розмір ставок державного мита передбачено в частинах неоподаткованого мінімуму доходів громадян, державне мито сплачується в іноземній валюті з урахуванням курсу грошової одиниці Національного банку України. Приймання кредитними установами державного мита від населення здійснюється в усіх випадках з видачею відповідної квитанції (форма № 0402005). Коли громадяни проживають не за місцем розгляду та оформлення документів, державне мито може бути перераховано поштовим переказом, в якому вказується, за яку дію чи документ сплачується це мито [93].

У частині 1 статті 10 розділу XII проекту Податкового кодексу України, частині 1 статті 6 проекту Закону України “Про судовий збір” зазначається, що судовий збір перераховується у безготівковій або готівковій формі виключно через установи банків чи відділення зв’язку. Документ про

сплату судового збору дійсний для виконання дії протягом року з дня сплати. За позовами, що подаються до судів в іноземній валюті, судовий збір сплачується в гривнях з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України на день сплати [88; 86].

Тобто, законодавець відходить від інституту митних марок взагалі. У той же час, як пише Ю.В. Білоусов, неможливість сплатити державне мито у вихідні для банківських та кредитних установ дні, фактично зменшує строки подання апеляційних та касаційних скарг, тобто створює труднощі формального характеру [75, с. 68]. На нашу думку, повністю відкидати можливість сплати судового збору митними марками є помилкою. Враховуючи історичний досвід, вважаємо за необхідне передбачити у запропонованому вище законі “Про судові платежі” можливість сплачувати за допомогою митних марок судовий інформаційно-технологічний збір.

Ще одним елементом судового збору є фонд надходження. Згідно із частиною 1 статті 46 Господарського процесуального кодексу України, державне мито сплачується чи стягується в дохід державного бюджету в порядку і розмірі, встановлених законодавством України. Відповідно до статті 6 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито”, державне мито, що справляється з позовних заяв, які подаються до господарського суду, із апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови господарських судів, заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами, з позовних заяв і заяв кредиторів у справах про банкрутство, зараховується до Державного бюджету України.

Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року встановлюється, що державне мито, яке справляється із позовних заяв, що подаються до господарських судів, із апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови господарських судів, заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами, зараховується до Державного бюджету України (розділ II, §1, символ звітності 57). Державне

ми то з позовних заяв, що надходять з інших держав та розглядаються відповідними органами України, зараховується до Державного бюджету України на рахунок Міністерства фінансів України № 1100657 в міській дирекції Укрсоцбанку м. Києва (МФО 322012 по розділу II, &1, символ звітності 57) [93].

У Постанові Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2006 року № 1596 “Про внесення зміни до порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу розгляду цивільних справ” зазначається, що оплата таких витрат здійснюватиметься перерахуванням коштів на спеціальні реєстраційні рахунки Верховного суду України, апеляційних загальних судів та територіальних управлінь державної судової адміністрації, відкритих в органах Державного казначейства. Використання їх здійснюватиметься згідно із затвердженими кошторисами [240].

У статті 11 розділу XII проекту Податкового кодексу України йдеться про те, що судовий збір зараховується до Державного бюджету України [88]. Стаття 9 проекту Закону України “Про судовий збір” закріплює, що судовий збір зараховується до Державного бюджету України. Кошти судового збору спрямовуються на забезпечення діяльності судів, пов’язаної з безпосереднім розглядом справ та інформаційно-технічними послугами, відповідно до закону про Державний бюджет України [86].

В. Онопенко пропонує кошти, що надходять від судових зборів, акумулювати у бюджеті конкретного суду чи Державної судової адміністрації України, а не передавати до Державного бюджету, щоб вони використовувалися на підтримку суду [238, с. 44], а В.В. Волков відзначає, що якщо платежі надходять не до державного бюджету, а безпосередньо на користь організацій публічного і приватного права, то вони відносяться до парафіскалітетів [161, с. 6].

Із змісту Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» (Додаток 8) зрозуміло, що кошти витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу надходять до Державного бюджету України.

На нашу думку, кошти від надходження як судового, так і судового інформаційно-технологічного збору повинні надходити до Державного бюджету України. Це дозволить чітко контролювати їх сплату та використання за цільовим призначенням.

Важливим елементом судового збору є одиниця оподаткування. Як пише А.В. Юдін, такою одиницею у державного мита за звернення до суду є ціна позову [183, с. 242]. С.С. Богля відзначає, що одиниця ціни позову – це категорія цивільного права, тому ми не будемо зупинятися на ній у нашому дослідженні. Крім того, при встановленні запропонованого нами порядку сплати судових зборів та відміні відсоткових ставок судового збору ціна позову взагалі втратить значення для правового механізму судових платежів [70, с. 11].

Контроль за справлянням судового збору відповідно до частини 1 статті 14 розділу XII проекту Податкового кодексу України, частини 1 статті 10 статті 9 проекту Закону України “Про судовий збір” покладається на суддю – повнота сплати судового збору перевіряється суддею перед відкриттям провадження у справі та перед видачею судом документів, а у разі відстрочення або розстрочення сплати судового збору на певний строк – перед ухваленням судового рішення у справі [88; 86]. У частині 2 статті 14 розділу XII проекту Податкового кодексу України зазначено, що органи державної податкової служби проводять перевірки в судах, господарських та адміністративних судах щодо правильності, своєчасності та повноти його сплати [88]. Частина 2 статті 10 проекту Закону України “Про судовий збір” закріплює, що контроль за правильністю та повнотою сплати судового збору здійснюють органи державної податкової служби України [86].

Нині контроль за справлянням державного мита до судових установ відповідно до статті 10 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” здійснюють Міністерство фінансів України, Державна податкова адміністрація України, місцеві фінансові органи та державні податкові інспекції, які проводять ревізії та перевірки правильності справляння

державного мита, а також своєчасності й повноти внесення його до бюджету в усіх установах, що його справляють [88].

Згідно з Інструкцією про порядок обчислення та справляння державного мита № 15 від 22 квітня 1993 року контроль за дотриманням чинного порядку справляння державного мита за звернення до судових установ та повноти і своєчасності внесення його до бюджету здійснюють Міністерство фінансів України, Державна податкова адміністрація України, місцеві фінансові органи та державні податкові інспекції. Районні (міські) фінансові відділи і державні податкові інспекції у районах (містах) планують і проводять не рідше одного разу на рік ревізії і перевірки із зазначених питань в усіх органах, які справляють державне мито і розташовані на території відповідного району (міста). Міністерство фінансів України й Державна податкова адміністрація України під час ревізій і перевірок роботи місцевих фінансових органів і державних податкових інспекцій перевіряють стан їх роботи по контролю за справлянням державного мита, а також безпосередньо проводять ревізії і перевірки із зазначених питань у судах. Під час ревізії повинна здійснюватися суцільна перевірка всіх документів і книг за весь минулий період, починаючи з дня останньої ревізії. У судах ревізор перевіряє: чи стягується державне мито при подачі позовних заяв, чи є в справі докази сплати мита і чи правильно воно обчислено, чи правильно застосовуються ставки мита; чи немає в справі зустрічних позовних заяв і заяв третіх осіб про вступ в справу з самостійними позовними вимогами і чи правильно вони оплачені митом; чи правильно стягується мито у випадках збільшення суми позовних вимог; у тих випадках, коли позивач звільнений від сплати мита, перевіряється правильність надання цих пільг, а також правильність обчислення і справляння мита як з позивачів, так і з відповідачів; правильність справляння мита по справах, що впливають із трудових правовідносин, справах про відшкодування збитків, заподіяних каліцтвом, справах про стягнення коштів на утримання, зокрема, по справах про присудження аліментів на утримання дітей у розмірі однієї четвертої,

однієї третьої чи половини заробітку відповідача і по справах про зміну розміру раніше присуджених аліментів; чи правильно стягується мито по справах немайнового характеру і касаційних скаргах; чи правильно оформляються документи про сплату мита, чи є на платіжних дорученнях відмітки кредитних установ банків про перерахування з рахунків платників сум на сплату мита, чи є в платіжних документах дані, що підтверджують сплату мита по тій справі, до якої доданий документ, і зарахування його до бюджету. В господарських судах перевірки правильності справляння державного мита по окремих справах проводяться зазвичай у тому ж порядку, що і в судах. При перевірці позовних заяв по спорах, що виникають при укладанні, зміні або розірванні господарських договорів, ревізор з'ясовує, чи не розглядався спір в порядку доручення, та правильність справляння мита за цими справами [93].

З аналізу норм чинного законодавства не зовсім зрозуміло, який суб'єкт здійснює контроль за сплатою витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу. Про це йдеться у нормативно-правових актах загального характеру, що не стосуються порядку сплати такого платежу. Так, у додатку 8 до Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" передбачається, що контроль за стягненням до Державного бюджету України витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу здійснює Верховний суд України, Державна судова адміністрація України. Вважаємо, це не зовсім правильно. Оскільки мною пропонується вказані витрати перейменувати на судовий інформаційно-технологічний збір, то в подальшому дотримання порядку його сплати має контролювати державна податкова служба України.

Але, крім цього, так званий первинний контроль за справлянням судових платежів відповідно до запропонованих нами раніше змін, повинен покладатися на суддю. Саме суддя перевірятиме сплату судового

інформаційно-технологічного збору при відкритті провадження по справі, визначатиме платника судового збору і його розмір – у своєму рішенні.

ВИСНОВОК

Формування обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя (надалі – судових платежів) здійснювалося протягом тривалого часу. Їх історичний розвиток можна поділити на певні періоди: перший – з 1015 до 1550 року (вперше, у княжому суді, з'явилися судові платежі у формі судових мит (віра і продаж), що встановлювалися Руською Правдою, згодом виникають судові уроки, замість яких було запроваджено: мита безпосередньо за судові дії; мита за виготовлення та доставку різних судових актів; мита як плату суддям, стряпчим, писцям і іншим особам, які забезпечували функціонування судового процесу – “посули”, що межували між платою за старанність при розгляді справи та хабаром); другий – з 1550 до 1864 року (починається з прийняття Судебника Івана Грозного, що заборонив “посули”, встановив чітко визначені судові мита, що покладалися на винну сторону, розмір яких залежав від суми позову і особи, що його отримувала; з прийняттям 1648 року Укладення Олексія Михайловича змінився порядок стягнення судових мит: спрощено їхній розрахунок, з'явилися тверді ставки цих платежів, вони повністю надходили до царської казни, їхній розмір залежав не від соціального статусу особи, а від виду документів, що подавалися до суду); третій – з 1864 до 1918 року (розпочався з прийняття Судового Статуту, в якому зроблена спроба відмінити судові мита за звернення до цивільного та мирового земського судів, що зазнала невдачі; розмір судових мит збільшився, введено нові види судових платежів; з прийняттям 1893 року Зведення статутів про мита, ставки судових платежів встановлювалися у твердих сумах, спрощувався порядок їхнього розрахунку та сплати); четвертий – з 1918 до 1942 року (судові мита спочатку були скасовані Декретом Ради Народних Комісарів УРСР “Про тимчасові революційні податки, що встановлюються місцевими Радами депутатів” від 31 жовтня 1918 року, але невдовзі відродилися знову з певними новаціями: процес кримінального судочинства не передбачав сплату будь-яких судових

платежів; збільшено розмір судових мит, що стягувалися в цивільному та арбітражному процесі, підвищено розмір твердих ставок, введено відсоткові ставки, які залежали від розміру позову; встановивши, Інструкцією про порядок стягнення судового мита в судових закладах, земельних комісіях, арбітражних комісіях та нотаріальних конторах від 15 серпня 1927 року, відсоткові ставки судового мита, законодавець надав судовим зборам ознак податків); п'ятий – з 1942 і до 2001 року (10 квітня 1942 року видано наказ Президії Верховної Ради СРСР “Про державне мито”, відповідно до якого судові мита припиняють своє існування як окремі податкові платежі і штучно входять до складу створеної фінансово-правової категорії – державне мито, що об'єднала у собі різні збори, проте з'ясувати сутність нової категорії досить складно; ставки державного мита, що сплачувалося при зверненні до суду, встановлювалися як у твердих сумах, так і пропорційно ціні позову, за рахунок цього надходження до бюджету збільшилися, тому їх існування вважалося доцільним; спрощувалася система оплати дій судових установ, вона стала зрозумілою і прозорою для платника, було чітко визначено основні елементи державного мита як податкового платежу, що містилися в єдиному нормативному акті (за виключенням розміру ставок) – це поліпшувало орієнтування платників у правовому регулюванні такого платежу; у цей період було створено досить прогресивне законодавство, що певною мірою поєднувало інтереси держави з часткового відшкодування витрат на утримання судової системи та населення, яке було спроможне їх сплатити; нормативні акти, що врегульовували справляння державного мита за звернення до суду, декілька разів перевидавалися, проте підхід до встановлення судових платежів суттєво не змінювався); шостий - розпочався 2001 року (із введення витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу, які з моменту виникнення мали набути рис парафіскалітетів, тобто витрат на технічне обладнання судових установ, їхні ставки були встановлені в твердих невеликих розмірах, тому введення не викликало суттєвої протидії з боку платників), і продовжується до тепер.

На сучасному етапі законодавство, що врегульовує порядок стягнення обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, є недосконалим. Лише за такий невеликий термін, як п'ять останніх місяців поточного року, витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу спочатку було збільшено (постанова Кабінету Міністрів України № 361 від 14 квітня 2009 року), потім повернуто до попередніх розмірів (постанова Кабінету Міністрів України № 693 від 8 липня 2009 року) і знову збільшено (постанова Кабінету Міністрів України № 825 від 5 серпня 2009 року). Це свідчить про те, що внести зміни у розміри платежів, які регламентуються підзаконним актом, навіть не виважені і не обґрунтовані, зовсім не складно. Саме тому ми вважаємо, що справляння витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу повинно регулюватися законом.

Порядок справляння державного мита за звернення до судових установ регулює велика кількість нормативних актів, де такий обов'язковий платіж по-різному називається: у цивільному та адміністративному судочинстві він має назву судового збору; у господарському – державного мита. При цьому, нормативного акта, який би визначав поняття “судовий збір” та порядок його справляння нині в Україні немає, тому у цивільному та адміністративному процесі при стягненні плати за звернення до суду застосовуються норми, що врегульовують справляння державного мита. Це вказує на необхідність удосконалення нормативного врегулювання такого платежу, зокрема: до статті 44 Господарського процесуального кодексу України слід внести зміни (термін “державне мито” замінити на “судовий збір”); якнайшвидше прийняти Податковий кодекс України (у якому йшлося б про судовий збір як загальнодержавний платіж).

Розкриття нормативного та доктринального визначення судового збору, державного мита і витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу та окреслення критеріїв, за якими даються такі визначення, дає підстави висловити думку про те, що немає сенсу в об'єднанні

державного мита за звернення до суду та витрат з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу в один платіж, бо вони мають різну мету та функції. Витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу спочатку були введені як парафіскалітети, проте з розвитком суспільства та законодавства набули ознак зборів, тому необхідно перейменувати їх на судовий інформаційно-технологічний збір та внести до переліку загальнообов'язкових платежів, що сплачуються на території України. Крім цього, пропонуємо перейменувати частину державного мита, що сплачується при зверненні до суду, яка фактично вже є збором, на судовий збір – це стане прогресивним кроком у розвитку фінансового законодавства, бо сприятиме звільненню державного мита від платежу, який не відповідає його правовій природі. Отже, у податковій системі України повинно з'явитися два нових збори, що замінять державне мито за звернення до суду та витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу.

Нині витрати з інформаційно-технічного забезпечення судового процесу сплачуються при здійсненні цивільного та господарського судочинства, вважаємо, що й у адміністративному судочинстві вони також повинні справлятися.

На даному етапі існують проблеми й у визначенні платників судових платежів. Зокрема, платники судового збору перераховуються у різних нормативно-правових актах. Цікавими для визначення категорій платника судового збору є роз'яснення, викладені у пункті 4 Листа Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права” від 14 грудня 2007 року, яким може бути особа, яка визнана такою, що штучно затягує судовий процес, тобто будь-який учасник процесу, який не подає чи несвоєчасно подає докази без поважних причин, що розцінюється господарським судом як зловживання процесуальними правами. Вважаємо, що за зловживання процесуальними правами (в тому числі і за штучне

затягування судового процесу) необхідно встановлювати штрафи до осіб, що до цього вдаються, а не використовувати державне мито як засіб покарання.

Пропонуємо визначати платників обов'язкових платежів, що пов'язані зі справлянням правосуддя, тобто судових платежів залежно від їхнього виду. Так, платниками судового інформаційно-технологічного збору можуть бути позивачі (заявники), тобто особи, які звертаються до судів України, за вирішенням цивільних або господарських чи адміністративних спорів. Платниками власне судового збору можуть бути учасники цивільного, адміністративного чи господарського судочинства (позивач, відповідач, треті особи, що мають самостійні вимоги), їхні представники чи правонаступники, не на користь яких вирішена справа, про що зазначається у рішенні суду.

Недоліками при визначенні об'єкта судових платежів нині є детальне їх перерахування у нормативних актах та віднесення до об'єктів державного мита і витрат з інформаційно-технічного забезпечення видачу судами документів, що мають юридичне значення. Видача судом рішень, постанов, ухвал тощо, є елементом судового процесу, і судовий збір сплачується не за видачу таких документів, а як часткове відшкодування витрат на утримання судової системи. Раніше, коли для виготовлення копій документів в суді існувала необхідність утримання додаткової одиниці – писця, секретаря-машиністки тощо, видача судом рішень, постанов, ухвал охоплювалася об'єктом державного мита, проте із удосконаленням технічної оснащеності судів, розвитком комп'ютеризації, необхідність у ній відпала, тому видача судом документів не охоплюється об'єктом судового збору. До того ж, такий крок більш чітко окреслить об'єкт судового інформаційно-технічного збору.

Пропоную: об'єктом судового інформаційно-технологічного збору вважати звернення до судових установ з первісними та зустрічними позовними заявами майнового та немайнового характеру, заявами, скаргами, апеляційними та касаційними скаргами, заявами про перегляд справи за нововиявленими обставинами, заявами про перегляд заочного рішення, заявами, пов'язаними з виконанням судових рішень; об'єктом судового збору

вважати діяльність судових установ по відправленню правосуддя в цивільних, господарських та адміністративних справах.

Відсутність законодавчої дефініції “ставка податку (збору)”, недостатньо ефективне правове регулювання встановлення ставок судових платежів, зокрема відсутність спеціального визначення ставок судових платежів (державного мита та витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу) та економічного обґрунтування їх розміру, наявність відсоткової ставки державного мита не сприяє належному справлянню як судового збору, так і витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу.

Існування відсоткової ставки державного мита ставить у нерівне становище платників, що звертаються з однаковими позовними вимогами з різними цінами позову, наближає за своїми ознаками судовий збір до податків, стримує від звернення до судових установ із значними майновими вимогами. Пропоную відмовитися від відсоткових ставок при встановленні судових зборів. Ставки судового збору та судового інформаційно-технологічного збору доречно було б закріпити відповідно до абсолютної величини, пропорційно якій здійснюватиметься їхній розрахунок. Як абсолютну величину слід застосовувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Встановлюючи ставки судового інформаційно-технологічного збору відповідно до неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, необхідно враховувати, що вони мають бути такими, щоб будь-яка категорія громадян могла сплатити цей платіж. При встановленні ставок власне судового збору не має значення фактична спроможність платника до сплати цього виду судового платежу, бо якщо він програв справу, то визнаний за рішенням суду таким, який порушив права чи законні інтереси іншої сторони, тобто принцип “не порушуй закон – не доведеться платити” діятиме. Чи навпаки, якщо позивач безпідставно звернеться до суду, що буде зазначено в рішенні,

то він платитиме судові збори, отже матиме місце принцип боротьби із сутяжництвом.

Підтримується позиція науковців стосовно того, що: встановлення при зверненні до господарського суду судового збору в більших розмірах, ніж при зверненні до інших судів, є неправильним, бо порушує основні принципи судочинства та оподаткування; встановлення ставок судового збору за розгляд апеляційних та касаційних скарг, можливо, у більшому, ніж для судів першої інстанції, розмірі запобігатиме сутяжництву. Однак важко погодитися із пропозицією вчених про встановлення привілейованих строків розгляду справ для тих, хто сплачуватиме судовий збір за підвищеними ставками, бо це поставить осіб, які звертаються до суду за захистом своїх порушених прав, у нерівне становище, у залежність від матеріального стану, створить підґрунтя для певних маніпуляцій, росту корупції.

Нормативні акти, що регулюють сплату судових платежів, переобтяжені пільгами. Вважаємо, що при сплаті за звернення до суду судового інформаційно-технологічного збору, встановленого пропорційно неоподаткованому мінімуму доходів громадян (у розмірах, що не перешкоджатимуть зверненню до суду), немає сенсу у встановленні пільг. При сплаті судового збору, що визначатиметься залежно від рішення суду і покладатиметься на сторону, яка програла по справі, не мають значення матеріальний стан сторони, наявність у неї соціальних пільг тощо. Враховуючи те, що учасником судового процесу можуть бути державні органи, органи місцевого самоврядування, вважаємо, що для цих суб'єктів потрібно встановити пільги у сплаті судових платежів, у формі звільнення від їх сплати.

Аналіз чинного законодавства та доктринальних підходів до проблем стягнення судових платежів на предмет того, чи дійсно неналежна нормативна урегульованість їх встановлення перешкоджає реалізації права громадян на зверненню до суду, тобто доступу до судового процесу, дає підстави стверджувати що правосуддя – це функція держави, яка

здійснюється шляхом розгляду та вирішення справ виключно судами у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства. Оскільки кримінальне та конституційне судочинства в Україні є безкоштовними, то використання науковцями терміна “правосуддя” для визначення доступності до судового процесу з точки зору сплати судових платежів є недоречним. Встановлення судових платежів не перешкоджає правосуддю в Україні, такі висловлення є необґрунтованими і популістськими, спрямованими на привертання уваги, створення дешевої сенсації.

Ознайомлення з працями науковців, які приділяли увагу судовим платежам як складовій доступності до правосуддя, дозволило констатувати, що принциповим виправданням платності цивільного та господарського судочинства є запобігання сутяжництву та часткове відшкодування витрат на утримання судової системи. Але на практиці встановлення судових платежів не запобігає сутяжництву з таких причин: 1) позивач, не обов’язково недобросовісний, змушений вишукувати кошти для оплати судових платежів, щоб звернутися до суду, які, можливо, будуть йому повернуті лише при вирішенні справи на його користь; 2) судові справи розглядаються довго, у зв’язку з чим інфляційні процеси “з’їдають” частину коштів, що вносилися як судові платежі; 3) за наявності в Україні проблем при виконанні судових рішень, стягнення зі сторони, що програла, відшкодувань по справі, разом із судовими витратами, може здійснюватися протягом тривалого часу. Тобто, сплатити судові платежі необхідно відразу в усій сумі, а отримувати кошти, внесені на їх оплату (за умови платоспроможності відповідача) – можна довго, частинами. Таким чином, закріплюючи за позивачем (чи іншою особою, що вимушена звернутися до суду за захистом своїх законних прав та інтересів) обов’язок зі сплати судових платежів до звернення до суду, законодавець створює сприятливі умови для недобросовісних контрагентів, відповідачів та інших учасників процесу, тобто не запобігає сутяжництву, а

створює сприятливі умови для нього, не забезпечує доступ до цивільного та господарського судочинства, а чинить йому перепони.

Я висуваю думку, що при зверненні до суду необхідно встановити обов'язок зі сплати лише судового інформаційно-технологічного збору (невеликої суми), розмір якого був би прийнятним для населення і не створював би перешкод при зверненні до суду, а сплату судового збору покладати на сторону, яка програла у справі, і стягувати на користь держави у ході виконання рішення суду.

Важливе місце має бути відведено контролю за справлянням судових платежів. Мною висловлюється також думка про те, що первинний контроль, відповідно до запропонованих нами раніше змін, повинен покладатися на суддю, який перевірятиме сплату судового інформаційно-технологічного збору при відкритті провадження по справі, та визначатиме платника судового збору і його розмір у рішенні, яке він виноситиме по справі. Відповідно до чинного законодавства стягувачем судового збору (як частини державного мита) нині є орган державної податкової служби України. З аналізу норм чинного законодавства не зовсім зрозуміло, який суб'єкт здійснює контроль за сплатою витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу. Про це йдеться у нормативно-правових актах загального характеру, що не стосуються порядку сплати такого платежу. Так, у додатку 8 до Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" передбачається, що контроль за стягненням до Державного бюджету України витрат з інформаційно-технологічного забезпечення судового процесу здійснює Верховний суд України, Державна судова адміністрація України. На наш погляд, це не зовсім правильно. Оскільки нами пропонується вказані витрати перейменувати на судовий інформаційно-технологічний збір, то в подальшому дотримання порядку його справляння має контролювати державна податкова служба України.

Історичний досвід формування судових платежів, аналіз законодавства, що стосується обов'язкових платежів, пов'язаних зі справлянням правосуддя, дає підстави зробити висновок, про необхідність прийняття комплексного нормативно-правового акта – закону, що врегулюватиме їх справляння, сприятиме впорядкуванню і систематизації наявного нормативного матеріалу, виведенню з категорії державного мита платежу, що сплачується при зверненні до судових установ, та правильному розумінню норм особами, які звертаються до суду за захистом прав та охоронюваних законом інтересів. Це в свою чергу забезпечить прозорість стягнення таких платежів.

Мною пропонується розробити законопроект “Про судові платежі” в якому:

1) закріпити такі дефініції:

судові платежі – це загальнообов'язкові збори, що пов'язані зі справлянням правосуддя в Україні та надходять до відповідного бюджету, встановлення і скасування яких регулюється спеціальним законодавством,

судовий збір – це загальнообов'язковий платіж, який сплачується як часткове відшкодування витрат на утримання судової системи особами, спори між якими розглядають відповідні судові установи;

судовий інформаційно-технологічний збір – загальнообов'язковий платіж, що сплачується особами, які звертаються за захистом прав та охоронюваних законом інтересів в порядку господарського, адміністративного та цивільного судочинства, за фіксування судового процесу технічними засобами, створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, впровадження електронного цифрового підпису тощо;

ставка судового збору – це розмір нарахування на кожну конкретну специфічну дію, яку вчиняють судові установи, що є об'єктом судового збору;

ставка судового інформаційно-технологічного збору – це розмір нарахування на кожне звернення до суду з первісними та зустрічними позовними заявами майнового та немайнового характеру, заявами, скаргами, апеляційними та касаційними скаргами, заявами про перегляд справи за нововиявленими обставинами, заявами про перегляд заочного рішення, заявами, пов'язаними з виконанням судових рішень.

скаргами, заявами про перегляд справи за нововиявленими обставинами;

3) визначити платників судових платежів;

4) зазначити, що судовий інформаційно-технологічний збір можна сплачувати митними марками.

У випадку прийняття закону “Про судові платежі” потребуватимуть внесення змін:

1) Господарський процесуальний кодекс України:

- у статті 47-1 словосполучення “розмір витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу визначається Кабінетом Міністрів України” слід замінити на “визначається відповідним законом”;

- у статті 44 термін “державне мито” замінити на “судовий збір”

- у статтях 44, 47-1 слова “витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу” замінити словами “судовий інформаційно-технологічний збір”;

2) Цивільний процесуальний кодекс України:

- у частині 2 статті 81 словосполучення “розмір витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу визначається Кабінетом Міністрів України” замінити на “розмір збору на інформаційно-технологічне забезпечення судового процесу визначається відповідним законом”;

- у статтях 79, 81 словосполучення “витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу” замінити на “судовий інформаційно-технологічний збір”;

3) Кодекс адміністративного судочинства України, який слід доповнити новою статтею, де б установлювалося введення витрат на інформаційно-технологічний збір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лебедев В. А. Финансовое право / Лебедев В. А. – [2-е изд.]. – СПб. : Тип. А.М. Вольфа, 1889. – 314 с.
2. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: учение о государственных доходах / Янжул И. И. – СПб. : Статутъ, 1899. – 508 с.
3. Hieronimi Bignouii Notæ ad leges Salicas Baluzii capitularium / William Robertson. – Норбси : Satira Quarta, 2002. – 832 p.
4. Свердлов М. Б. От закона русского к Русской Правде / Свердлов М. Б. – М. : Юрид. лит, 1988. – 176 с.
5. Куницын А. П. Историческое изображение древняго судопроизводства в России / Куницын А. П. – СПб. : Русская и иностранная библиотека Семенникова, 1843. – 647 с.
6. Русская Правда. Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. / [авт. текста О. И. Чистяков]. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – 429 с.
7. Юшков С. В. История государства и права СССР : в 2 ч. / Юшков С. В. – М. : Госюриздат, 1950. – Ч. 1. – 890 с.
8. Дювернуа Н. Л. Источники права и суд в Древней России: опыты по истории русского гражданского права / Дювернуа Н. Л. – М. : Типо-лит. А. Е. Ландау, 1869. – 323 с.
9. Валеева Р. Х. Гражданские взыскания в русском дореформенном процессе / Валеева Р. Х. // Правоведение. – 1961. – № 1. – С. 148–152.
10. Ефимова В. В. Контроль в арбитражном процессе как способ устранения судебных ошибок: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Ефимова Влада Владиславовна. – Саратов, 2004. – 203 с.
11. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды / Тихомиров М. Н. – М. : Изд-во Московского университета, 1953 г. – 459 с.

12. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : Общая часть : в 6 т. / Кучерявенко Н. П. – Х. : Право, 2002. – Т.1. : в 2 ч. – Ч. 1: Генезис налогового регулирования. – 2002. – 665 с.
13. Ключевский В. О. Сочинения : в 9 т. / Ключевский В. О. – М. : Мысль, 1989. – Т. 6. : Специальные курсы. – 480 с.
14. Волік В. В. Правовий аналіз історичного розвитку судових зборів за часів Київської Русі / В. В. Волік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2009. – № 12. – С. 21–23.
15. Падох Я. Суди і судовий процес старої України: нарис історії / Падох Я. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів : [б. в.], 1990. – 128 с. – (Записки наукового тов. ім. Т.Шевченка).
16. Черник Д. Г. Налоги: [учебн. пособ.] / Черник Д. Г. – [3-е изд.]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 688 с.
17. Михайлов М. М. История образования и развития системы русского гражданского судопроизводства до Уложения 1649 года / Михайлов М. М. – СПб. : Тип. Карла Крайя, 1848. – 444 с.
18. Салимзянова Р. Р. Независимость судебной власти как гарантия правового государства: [монография] / Р. Р. Салимзянова. – Казань: КЮИ МВД России, 2007. – 102 с.
19. Зимин А. А. Реформы Ивана Грозного: [очерки соц. - экон. и полит. истории середины XVI в.] / Зимин А. А. – М.: Наука, 1960. – 511 с.
20. Шокуева Е. М. Институт судебных расходов в российском гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Шокуева Елена Мухамедовна. – Саратов, 2005. – 174 с.
21. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України в період козацької держави Б. Хмельницького / Фріс П. Л // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – № 3. – С. 102–107.
22. Соборное Уложение государя, царя и великого князя Алексея Михайловича 1649 г. [упорядкув. М. Н. Тихомиров] – М. : Государственная типография, 1913. – 470 с.

23. Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов / Пушкарева В. М. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
24. Дмитриев Ф. М. История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от Судебника до учреждения о губерниях / Дмитриев Ф. М. – М. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1859. – 320 с.
25. Сидорова Н. А. Институт судебных издержек в уголовном процессе дореформенной России / Н. А. Сидорова, Ю. В. Мещеряков // Вестник ЛГУ. – Сер. 6. – 1988. – Вып. 1 (№ 6). – С. 60–65.
26. Витте С.Ю. Конспект лекций о государственном хозяйстве / Витте С. Ю. – СПб.: Тип. В.Д.Каткова, 1914. – 456 с.
27. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии: I. Суды земские, городские и подкоморские в XVIII в.; II. Превращение козацкой старшины в дворянство [авт. текста Д. П. Миллер]. – К. : Типография Губернского Правления, 1895. – 181 с.
28. Полное собрание законов Российской империи / [авт.-сост. А. Багульянский] : в 48 т. – СПб. : Типография II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. 21. – 593 с.
29. Саксонов В. Б. Фінансова-правова характеристика непрямих фіскальних доходів у бюджеті Росії в XVIII столітті / В. Б. Саксонов // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – № 3. – С. 107–114.
30. Судебные уставы 20 ноября 1864 г. [авт. текста Н. А. Буцковский] : в 6 т. – Петроград : Сенат. Тип., 1914. – Т. 2. – 684 с.
31. Устав гражданского судопроизводства 1864 г. / [сост. И. М. Тютрюмов] : в 2 т. – Петроград : Законоведение, 1916. – Т. 2. – 357 с.
32. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. / [сост. И. М. Тютрюмов] : в 2 т. – Петроград : Законоведение, 1916. – Т. 1. – 421 с.
33. Горская Н. И. Введение судебных пошлин в мировых судах (О законе 10 мая 1877 года) / Н. И. Горская // Известия российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 108. – С. 14–21.

34. Свод сведений о доходах и расходах по земским сметам и раскладкам за время с 1871 по 1880 год включительно / [упоряд. И. Миклашевский]. – СПб. : Хозяйственный департамент МВД, 1884. – 41 с.
35. Карышев Н. А. Земские ходатайства за 1865–1884 годы / Карышев Н. А. – М. : Изд-во А. А. Ланга, 1900. – 272 с.
36. О введении судебных сборов с гражданских дел, производящихся в мировых судебных установлениях 10 мая 1877 г. : указ Его Императорского Величества: от 10 мая 1877 г. // ПСЗ-2. Т. 52. Отд. 1. № 57322.
37. Полянский Н. Н. Мировой суд / Полянский Н. Н. – М. : Статут, 2005. – 396 с.
38. Сводъ уставов о пошлинах : в 16 т. – СПб. : Издание кодификационного отдела при государственном совете, 1893. – Т. 5. – 786 с.
39. Тарасов И. Т. Очерк науки финансового права / Тарасов И. Т. – М. : Типография Императорского Университета, 1889. – 307 с.
40. Таганцев Н. С. Уголовное право: общая часть : в 2 ч. / Таганцев Н.С. – [2-изд.]. – М. : Типография А. М. Котомина, 1902. – Ч. 2. – 102 с.
41. Турчинский Ю. Непочтовые марки обязательных сборов / Ю. Турчинский // Филателия. – 1993. – № 6. – С. 22–23.
42. Берендтс Э. Н. Русское финансовое право / Берендтс Э. Н. – СПб. : Типо-Литография СПб. Одиночной Тюрьмы, 1914. – 453 с.
43. Иловайский С. И. Краткий учебник финансового права / Иловайский С. И. – Одесса: Тип. III-го Войскавого Одесского военного Округа, 1893. – 296 с.
44. Сырых В. М. Крыленко Н. В. – идеолог советского правосудия / Сырых В. М. – М. : Прогресс, 2003. – 197 с.
45. О временных революционных налогах, которые устанавливаются местными Советами народных депутатов: Декрет Совета Народных Комиссаров УССР : от 31 октября 1918 года // Сборник Указов РСФСР. – 1917. – № 3. – Ст. 35.

46. Инструкция для народных следователей. Житомир, 1919: уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / [авт. текста Т. Т. Землянский]. – К. : ВНИИ МВД СССР, 1972. – С. 232–259.
47. Положение о народном суде Украинской Советской Социалистической Республики. Харьков, 1920: уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / [авт. текста П. Т. Землянский]. – К. : ВНИИ МВД СССР, 1972. – С. 260–272.
48. Инструкция для народных следователей. Харьков, 1921: уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / [авт. текста П. Т. Землянский]. – К. : ВНИИ МВД СССР, 1972. – С. 293–304.
49. Павлишин А.А. Судові витрати у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Павлишин Андрій Андрійович. – Львів, 2002. – 151 с.
50. Субтельний О. Україна: історія / Субтельний Орест; [пер. з англ. Ю. І. Шевчука]. – К. : Либідь, 1993. – 512 с.
51. Kodeks Postępowania Karnego z Komentarzem i Orzecnictwem Sądu Najwyższego do dnia 1 czerwca 1936 r. [opracowali J. Nisenson i M. Siewierski]. – Warszawa : Prawo handlowe i gospodarcze, 1936. – 395 s.
52. Уголовный процессуальный кодекс УССР: по состоянию на 1 декабря 1924 г. / Х. : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. – 137 с.
53. Гражданский процессуальный кодекс РСФСР: по состоянию на 1 июня 1953 г. / М. : Государственное издательство юридической литературы, 1953. – 211 с.
54. Инструкция о порядке взыскания судебных пошлин в судебных учреждениях, земельных комиссиях, арбитражных комиссиях и в нотариальных конторах: постановление Народного комиссариата финансов, Народного комиссариата юстиции и народного комиссариата труда: от 15 августа 1927 г. № 55 // Советская юстиция. – 1927. – № 11. – Ст. 41.

55. Дырдов С. Н. Справочник по налогам с населения / [Авдошина Е. А., Дырдов С. Н.] ; под ред. Тура В. А. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 223 с.
56. Гензель П. П. Система налогов Советской России / Гензель П. П. – М. : Университетская типография, 1924. – 237 с.
57. Законодательство о налогах в промышленности / [сост. Постников Г. В.] : в 4 ч. – М. : Республиканская типография, 1924. – Ч. 4 : Местные налоги и государственные сборы. – 312 с.
58. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: Общая часть: в 6 т./ Н.П. Кучерявенко. – Х.: Право, 2002. – Т. 1: Генезис налогового регулирования : в 2 ч. – Ч. 2. – 791 с.
59. Налоги и сборы в СССР / [авт. текста В. Я. Гросман]. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Техника управления, 1929. – 156 с.
60. Положение о порядке разрешения имущественных споров между государственными учреждениями и предприятиями: постановление Высшего Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров: от 21 сентября 1922 г. / М.: Госиздат, 1922. – 192 с.
61. Правила о производстве дел в Высшей арбитражной комиссии при Совете Труда и Оборона: от 14 марта 1923 года // Сборник законов СССР. – 1924. – № 23. – Ст. 203
62. Казакова В. В. Основные начала законодательства о налогах и сборах как нормы прямого действия в судебной системе / В. В. Казакова // Законодательство. – 2001. – № 1. – С. 11–15.
63. О государственной пошлине: указ Президиума Верховного Совета СССР : от 10 апреля 1942 г. / Законодательные и административно-правовые акты военного времени (с 22 марта 1942 г. по 1 мая 1943 г.). – М. : Юрид. изд-во Народного комиссариата юстиции СССР, 1943. – 196 с.
64. О ставках государственной пошлины: постановление Совета народных комиссаров СССР: от 29 апреля 1942 г. / Законодательные и

административно-правовые акты военного времени (с 22 марта 1942 г. по 1 мая 1943 г.). – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1943. – 196 с.

65. Законодательные и административно-правовые акты военного времени: по сост. на 1 мая 1943 года. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1943. – С. 168–172.

66. Доходы Государственного бюджета СССР / [сост. А. М Самсонов]. – М. : Госфиниздат, 1945. – 167 с.

67. Ровинский Е.А. Финансовое право: [учебн. для студ. юрид.инст-тов и фактов] / Ровинский Е. А., Барышев, М. И., Иванов Б. Н.; под. ред. Е. А. Ровинского. – М.: Юридическая литература, 1971. – 227 с.

68. О государственной пошлине: указ Президиума Верховного Совета СССР : от 29 июня 1979 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1979. – № 28. – Ст. 477.

69. О ставках государственной пошлины: Постановление Совета Министров СССР : от 29 июня 1979 года // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1979. – № 20. – Ст. 122.

70. Богля С. С. Судебные издержки в гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Богля Степан Степанович. – Х., 2005 – 206 с.

71. Про державне мито: закон України: від 18 грудня 1991 року № 1994-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 170.

72. Про державне мито: декрет Кабінету Міністрів України від 21.01. 93 №7-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 113.

73. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України : закон України: від 11 липня 1995 року № 279/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 30. – Ст. 229.

74. Про внесення змін до статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” : Закон України: від 18 листопада 1999 року № 1244-ХІV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 52. – Ст. 470.

75. Білоусов Ю. В. Судові витрати як складова доступності правосуддя / Ю. В. Білоусов // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3 (15). – С. 66–71.
76. Про доповнення пункту 15 статті 4 Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито : закон України: від 30 червня 1994 року № 68/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 29 – Ст. 257.
77. Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права: лист Вищого господарського суду України № 01-8/973: від 14 грудня 2007 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.2297.0>
78. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України (у зв’язку з прийняттям Закону України “Про Антимонопольний комітет України”: закон України : від 2 березня 1995 року № 82/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 90.
79. Конституція України: від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
80. О государственной пошлине: закон Российской Федерации : от 25 июля 2002 года № 116-ФЗ / Сб. Федеральных законов. – 2002. – № 36. – Ст. 98.
81. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України : від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 37. – Ст. 446.
82. Цивільний процесуальний кодекс України: закон України : від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
83. Господарський процесуальний кодекс України: закон України : від 6 листопада 1991 року № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
84. Про План заходів із виконання обов’язків та зобов’язань України, що впливають з її членства в Раді Європи: указ Президента України : від 20 січня 2006 року № 39 // Юридичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 4–6.

85. Про затвердження Плану заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до Європейських стандартів: указ Президента України: від 20 березня 2006 року № 242 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1093.1772.0>
86. Про судовий збір: проект закону України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=2378&skl=6
87. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про судовий збір: постанова Верховної Ради України: від 9 лютого 2007 р. № 662-V // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1132.476.0>
88. Проект Податкового кодексу України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=85615&cat_id=71373
89. Волік В. В. Проблеми сплати судового збору у цивільному процесі / В. В. Волік // Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 14 листопада 2008 року. – Донецьк : ДЮІ, 2008. – С. 171–173.
90. Волік В. В. Проблеми нормативного врегулювання судового збору / В. В. Волік // Україна в інтеграційних процесах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 лютого 2009 року. – К. : КиМУ, 2009. – С. 63–65.
91. Про систему оподаткування: закон України : від 18 лютого 1997 року № 77/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 16. – Ст. 4.
92. Волік В. В. Шляхи удосконалення правового регулювання судового збору в Україні на сучасному етапі / В. В. Волік // Розвиток наукової думки –2008: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 жовтня 2008 року. – Миколаїв, НУК, 2008. – С. 64–66.

93. Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита: Наказ Головної державної податкової інспекції від 22 квітня 1993 року № 15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0050-93>
94. Про Конституційний суд України: закон України : від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
95. Про відновлення платоспроможності боржника чи визнанні його банкрутом: закон України: від 30 червня 1999 року № 784-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 42–43. – Ст. 378.
96. Про державне мито: Лист Вищого арбітражного суду України від 26 лютого 1997 р. № 05-18/66 // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 1997. – № 2. – С. 55.
97. Щодо виконання судових рішень, якими присуджено (стягується) з держбюджету судовий збір: лист Міністерства фінансів України та Державного казначейства України: від 23 липня 2008 р. № 18-06/8012-111925 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_ef/pg_gtgaxr.htm
98. Про деякі питання практики застосування розділу IV Господарсько-процесуального кодексу України: роз'яснення президії Вищого господарського суду України : від 4 квітня 1998 р. № 02-5/78 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD97014.html
99. Про деякі питання визначення ціни позову, підсудності справ та сплати державного мита: роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України: від 17 лютого 1994 р. № 02-5114. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vgs/2009_2.pdf
100. Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо обов'язкового соціального страхування: закон України : від 16 січня 2003 року № 429-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – Ст. 211.

101. Про внесення змін у деякі законодавчі акти України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова: закон України : від 3 квітня 2003 року № 676-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 28. – Ст. 214.
102. Про психіатричну допомогу: закон України : від 22 лютого 2000 року № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
103. Щодо сплати органами державної виконавчої служби державного мита при поданні ними до суду апеляційних та касаційних скарг на відповідні рішення: лист Департаменту державної виконавчої служби: від 8 серпня 2006 року № 25-1/544/7 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS4859.html
104. Про практику розгляду справ по скаргах на рішення про дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових і службових осіб у сфері управлінської діяльності, що порушують права і свободи громадян: постанова Верховного Суду України : від 3 грудня 1997 року № 13 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/9C6C506BF72C0148C2256C44005642D1?OpenDocument>
105. Про державне мито: лист Вищого господарського суду України : від 27 січня 1999 року № 01-8/603 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD02041.html
106. Про внесення доповнення до Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито”: лист Вищого господарського суду України : від 2 квітня 1996 року № 01-8/137.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua/news/378/>
107. Волік В. В. Напрями вдосконалення законодавства, що стосується справляння судового збору в Україні / В. В. Волік // Наше право. – 2009. – № 1. Ч. 2. – С. 77 – 80.

108. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України : закон України : від 21 червня 2001 року № 2539-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 36. – Ст. 188.

109. Про визначення розміру витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу: постанова Кабінету Міністрів України : від 29 березня 2002 року № 411 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP020411.html

110. Коваленко Д. Гласность из-за технического фиксирования / Д. Коваленко // Закон и бизнес. – 2007. – № 15 (794). – С. 6.

111. Про створення єдиної комп'ютерної мережі арбітражних судів: постанова Кабінету Міністрів України: від 19 квітня 1999 року № 610 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=610-99-%EF>

112. Про заходи з забезпечення належних умов діяльності судів: розпорядження президента України від 11 грудня 2002 року № 395/2002-рп – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=395%2F2002-%F0%EF>

113. Про передання державного підприємства “Судовий інформаційний центр” в сферу управління Державної судової адміністрації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2006 року № 636-р – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1439.0>

114. Про передання-прийомку державного підприємства “Судовий інформаційний центр”: наказ Вищого господарського суду України та Державної судової адміністрації України : від 15 січня 2007 р. № 1/2 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1439.0>

115. Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ : постанова Кабінету Міністрів від 14 квітня 2009 року

№ 361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=361-2009-%EF>

116. Про державний бюджет України на 2009 рік: закон України : від 26 грудня 2008 року № 835-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 20–22. – Ст. 269.

117. Про внесення змін до розмірів витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ: інформаційний лист Вищого господарського суду України : від 29 квітня 2009 року № 01-08/271 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=361-2009-%EF&test=sGuCeAh44KDd>.

118. Зейкан Я. П. Перешкоди правосуддю, або хто попереджений – той озброєний: [практ. посіб.] / Я. П. Зейкан – К.: Юридична практика, 2009. – 256 с.

119. Про скасування Постанови Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 року № 361: постанова Кабінету Міністрів України : від 8 липня 2009 року № 693 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=693-2009-%EF>

120. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 року № 1258: постанова Кабінету Міністрів України : від 5 серпня 2009 року № 825 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 51. – Ст. 1738.

121. Костин А. А. Плата за загрязнение окружающей среды: интересы бюджета против закона / А.А. Костин // Арбитражная практика. – 2003. – № 3. – С. 26–32.

122. Кучерявенко Н.П. Налоговое право: учебник / Кучерявенко Н.П. – Х. : Консум, 1997. – 432 с.

123. Общая теория права и государства: [учебн.] / [В. С. Афанасьев, А.Л. Герасимов, В.И. Гойман и др.] ; под ред. В.В. Лазарева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристь, 1996. – 472 с.

124. Основы налогового права: [учеб.-методич. пособ.] / [Пепеляев С. Г., Жестков С. В. Тимофеев Е. Г. и др.]; под ред. С. Г. Пепеляева. – М. : Инвест-Фонд, 1995. – 289 с.
125. Александров А. М. Финансы социализма / Александров А. М., Вознесенский Э. А. – М. : Финансы, 1974. – 211 с.
126. Фінансове право: курс лекцій / [Предборський В. А., Жук Л. А., Зюнькін А. Г. та ін.]; наук. керівник авт. колективу Предборський В. А. – К. : Правові джерела, 1998. – 319 с.
127. Воронова Л. К. Фінансове право (за законодавством України) : [навчальний посібник] / Л.К. Воронова, Д. А. Бекерська. – К. : Вентурі, 1995. – 271 с.
128. Финансовое право: [учебн.] / [О. Н. Горбунова, Е. Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко и др.]; под ред. Е. Ю. Грачевой, Г. П. Толстопятенко. – М. : Велби, 2003. – 536 с.
129. Финансове право: [учебн.] / [Н. И. Химичева, Д. Л. Комягин, М. Ю. Орлов, А. В. Реут, Т. Н. Трошкина]; отв. редактор Н. И. Химичева. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2000. – 600 с.
130. Кучеров И. И. Налоговое право России: курс лекций / Кучеров И. И. – М. : ЮрИнфоР, 2001. – 360 с.
131. Вишнiveцька В.О. Правове регулювання державного мита: дис...канд. юрид. наук: 12.00.14 / Вишнiveцька Валерія Олександрівна. – Ірпінь, 2005. – 212 с.
132. Налоговый кодекс Российской Федерации : закон Российской Федерации : от 31 июля 1998 года № 146-ФЗ // Официальное издание (с изменениями и дополнениями на 20 июля 2009 года). – М. : Омега-П, 2009. – 714 с.
133. Егорова Т. В. К вопросу о понятии государственной пошлины / Т. В. Егорова // Актуальные вопросы теории государства и права : сб. науч. ст. преподавателей, аспирантов и соискателей кафедры теории государства и права / Отв. ред. Л. В. Кочетков. – Тамбов : Изд-во Першина, 2008. – 128 с.

134. Реут А.В. Правовой режим государственной пошлины: дис... канд... юрид. наук: 12.00.14 / Реут Анна Владимировна. – М., 2009. – 242 с.
135. Кольцов А.А. Некоторые проблемы оплаты судебных расходов иностранными лицами в арбитражном процессе России // Право и экономика. – 2007. – № 4. – С. 99–101.
136. Столяров А. Г. Судебные расходы как элемент состава гражданской процессуальной ответственности: автореф. дис. на получение научн. степени канд.канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 “Гражданский процесс; Арбитражный процесс” / А. Г. Столяров. – СПб., 2004. – 24 с.
137. Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ, та їх розмірів : постанова Кабінету Міністрів України : від 21 грудня 2005 року № 1258 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Ст. 3080.
138. Арбитражный процесс / [А. В. Абсалямов И. Г. Арсенов, Е. А. Виноградова] ; под ред. В. В. Яркова. – М. : Юрист, 1998. – 456 с.
139. Лемешко О. Фіксація судового процесу у господарському судочинстві України / Лемешко О. // Юридичний журнал. – 2002. – № 4. – С. 18–22.
140. Коваленко Д. В. Гласність через технічну фіксацію / Д. В. Коваленко // Закон і бізнес. – 2004. – № . 25 – С. 11–14.
141. Ідеальна країна – концепція реформування судової системи // Інформаційний сервер Верховного суду України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/637469b9ede63a97c2257457003014ab6?Op>
142. Мамалуй О. О. Правове регулювання загальнодержавних зборів в Україні / О.О. Мамалуй // Університетські наукові записи. – 2005. – № 3(15). – С. 228–231.

143. Финансовое право: учебник / [Горбунова О. Н., Грачева Е. Ю. и др.]; под ред. О. Н. Горбуновой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристь, 2000. – 495 с.
144. Алисов А. Е. Финансовое право: [учеб. пособ.] / Алисов А. Е. – Х. : Эспада, 1999. – 240 с.
145. Орлюк О. П. Финансовое право: [навч. посіб.] / Орлюк О. П. – К. : Юринком Інтер, 2003. – 528 с.
146. Советское финансовое право [Воронова Л. К., Горбунова О. Н., Давидова Л. А., Коган М. Л. и др.]; под ред. Л. К. Вороновой. – М. : Юрид. лит., 1989. – 488 с.
147. Финансовое право: [учебн.] / [Воронова Л. К., Давыдова Л. А., Карасева М. В. и др.]; под ред. Н. И. Химичевой. – М. : БЕК, 1995. – 525 с.
148. Гурвич М. А. Советское финансовое право / Гурвич М. А. – [2-е изд.]. – М. : Госюриздат, 1954. – 356 с.
149. Бабенко Л. Про державне мито / Бабенко Л. // Бухгалтерський облік і аудит. – 1996. – № 5. – С. 40–43.
150. Гридчина М. В. Налоговая система Украины : [учеб. пособ.] / Гридчина М. В., Вдовиченко Н. И., Калина А. В. – К.: МАУП, 2000. – 128 с.
151. Основы налогового права: [учебн. пособ.] / [Бех Г. В., Дмитрик О. А., Кобыльнич Д. А. и др.]; под ред. Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2003. – 384 с.
152. Заяц Н. Е. Теория налогов: [учебн. пособ.] / Заяц Н. Е. – Мн. : БГЭУ, 2002. – 220 с.
153. Винницкий Д. В. Налоги и сборы: понятие, юридические признаки, генезис / Винницкий Д. В. – М.: НОРМА, 2002 – 227 с.
154. Крохина Ю. А. Налоговое право России: [учебн. для вузов] / Ю. А. Крохина, Г. А. Тосунян, Н. С. Бондарь. – М. : НОРМА, 2003. – 656 с.
155. Кучерявенко Н. П. Налоговое право: [учебн.] / Кучерявенко Н. П. – Х. : Легас, 2001. – 584 с.

156. Гаврилюк Р. О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб / Р. О. Гаврилюк . – Чернівці : Варант, 2002. – С. 26–34.
157. Злобин Н. Н. Понятия “налог”, “сбор” и “пошлина”. Позиция доктрины и поход законодателя / Злобин Н. Н. – М. : Статус-кво 97, 2003. – 678 с.
158. Пришва Н. Ю. Правові проблеми регулювання обов’язкових платежів : [монографія] / Пришва Н. Ю. – К. : ЕксОб, 2003. – 280 с.
159. Моисеев В. Н. Сбор как категория финансового права: дис...канд. юрид. наук: 12.00.14 / Моисеев Владимир Николаевич. – М., 2009. – 198 с.
160. Соловьева Т.В. Возвращение искового заявления в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. ... на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 “Гражданский процесс; Арбитражный процесс” / Соловьева Т. В. – Саратов, 2007. – 22 с.
161. Волков В.В. Фискальный сбор как институт финансового права. – дис...канд. юрид. наук: 12.00.14 / Волков Владимир Владимирович. – М., 2009. – 187 с.
162. Про схвалення Стратегії реформування податкової системи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 року № 1612-року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR091612.html
163. Інструкція про порядок фіксування судового процесу технічними засобами: наказ Державної судової адміністрації : від 21 липня 2005 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/an/24/RE11148.html
164. Вафин М. Х. Судебные расходы по гражданским делам: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Вафин Миннефаик Харисович. – М., 1984. – 197 с.
165. Приходько И. А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы : дис... д-ра юрид. наук.: 12.00.15 / Приходько Игорь Арсеньевич. – М., 2005. – 408 с.

166. Хамизова Е. М. Сравнительный анализ положений о судебных расходах по Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации 1995 и 2002 годов / Е. М. Хамизова // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2004. – № 2. – С. 64–79.
167. Осокина Г. Л. Гражданский процесс: общая часть / Осокина Г. Л. – М. : Юристъ, 2003. – 298 с.
168. Коммиссаров К. И. Советский гражданский процесс / Коммиссаров К. И., Семенов В. Н. – М. : Юридическая литература, 1988. – 432 с.
169. Марочкін І. Є. Доступність до правосуддя та гарантії його реалізації / І. Є. Марочкін // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2002 р.: тези докл. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 319.
170. Сакари Н. С. Належна судова процедура як елемент доступності правосуддя / Н. С. Сакари // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 63–67.
171. Про судоустрій України: закон України : від 7 лютого 2002 року № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27–28. – Ст. 180
172. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1997. – № 29. – С. 11.
173. Michalonis Lituani De moribus tartarorum, lituanorum et moschorum fragmina X, multiplici historia referta // Michalonis Lituani De moribus tartarorum, lituanorum et moschorum fragmina X, multiplici hictoria referta et Johannis Lasicii poloni De diis samagitarum, caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum. Item de religione armeniorum et de initio regiminis Stephani Batorii / Nunc primum per J. Jac. Grasserum, C. P. ex manuscripto authentico edita. – Basileae, apud Conradum Waldkirchium, 1955. – 141 p.
174. Мотрошилова Н. В. Рождение и развитие философских идей: ист.-филос. очерки и портреты / Мотрошилова Н. В. – М. : Ин-т философии РАН, 1991. – 251 с.
175. Толкушкин А.В. История налогов в России / А.В. Толкушкин – М. : Юристъ, 2001. – 220 с.

176. История отечественного государства и права : [учебн.] / [Кутыина Г. А., Чистяков О. И., Новицкая Т. Е., Мулукаев Р. С. и др.] ; под ред. О. И. Чистякова. – М. : Юристъ, 1996. – 415 с.
177. Вальденберг В. Государственные идеи Крижанича / Вальденберг В. – СПб. : Типография А. Бенке, 1912. – 336 с.
178. Гойхбарг А. Г. Курс гражданского процесса / Гойхбарг А. Г. – М. : Типография М. М. Стасюлевича, 1928. – 320 с.
179. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства / Малышев К. И. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1875: – 264 с.
180. Отдел рукописей Российской государственной библиотеки (ОР РГБ). – Ф. 290 (Н.И. Стояновский). – П. 51. – Д. 3.
181. О введении судебных сборов с гражданских дел, производящихся в мировых судебных установлениях 10 мая 1877 г. // ПСЗ-2. – Т. 52. – отд. 1. – № 57322.
182. Сидоренко В. М. Принцип доступности правосудия и проблемы его реализации в гражданском и арбитражном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Сидоренко Василий Михайлович. – Екатеринбург, 2002. – 220 с.
183. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве / Юдин А. В. – СПб. : Издат. дом Сп.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 360 с.
184. Відповідальний вибір-2007: передвиборна програма Блоку Юлії Тимошенко щодо судової реформи: від 16 серпня 2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gerhardt.com.ua/index.php?showtopic=174368>
185. Власов В. А. Гражданское процессуальное право : [учебн.] / В. А. Власов – М. : Юристъ, 2003. – 320 с.
186. Анохин В. А. Проблемы правового регулирования арбитражного производства / Анохин В. А. // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2003. – № 10. – С. 109.

187. Яцків Т. Збільшення “податку на правосуддя” – підвищення якості судових послуг чи перешкода у доступі до правосуддя? / Т. Яцків // Опора. – 2009. – 13 липня – С. 4–6.
188. Святогор А. Убитое правосудие: Украина за гранью беспредела / А. Святогор // Украинская правда. – 2009. – 25 травня. – С. 8.
189. Бардаченко Л. Из хворої голови на здорову / Бардаченко Л. // Правовий тиждень. – 2009. – № 18–19 (№ 144–145). – С. 4.
190. Мосейчук В. Маразми державного мита. Книга маразмів України / Мосейчук В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [marazm{@}marazm.org.ua](mailto:marazm@marazm.org.ua)
191. Мартинюк А. Кабмін зачинив двері в суд для бідних? / А. Мартинюк // Права людини. – 2009. – 25 травня. – С. 1.
192. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / [авт.-сост. Даль В. И.] – М. : Типография А. Семена, 1998. – Т. 3. – 309 с.
193. Ожегов С. И. Словарь русского языка / [авт.-сост. Ожегов С. И.] – [15-е изд., перераб. и доп.] – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 675 с.
194. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [ред. Д. Н. Ушаков] – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940. – Т. 3. – 1032 с.
195. Подгуркова О. В. Экономическое правосудие : понятие, сущность, признаки / О. В. Подгуркова // Актуальные вопросы теории государства и права: сб. науч. статей преподавателей, аспирантов и соискателей кафедры теории государства и права / Отв. ред. Л. В. Кочетков. – Тамбов : Изд-во Першина, 2008. – 128 с.
196. Юридическая энциклопедия / [Отв ред. Б. Н. Топорнин]. – М. : Наука, 2001. – 1124 с.
197. Петрухин И. Л. Теоретические основы эффективности правосудия / Петрухин И. Л., Батуров Г. П., Морщакова Т. Г. – М. : Наука, 1979. – 460 с.
198. Петрухин И. Л. Правосудие в системе государственных органов / И. Л. Петрухин // Правоведение. – 1983. – № 3. – С. 36–43.

199. Назарова І. Суд не задовольнив позов власників “Криворіжсталі” / І. Назарова // Українська правда. – 2005. – 25 березня. – С. 1.
200. Романенко П. Адміністративний суд не задовольнив скаргу Сотникова / Романенко П. // Форпост. – 2007. – № 61. – С. 3.
201. Турчинов О. Суд не задовольнив скаргу Черновецького до Томенка / Турчинов О. // Утро. – 2007 (29 вересня). – С. 7.
202. Суд не задовольнив вимогу Кличка // INTV-тиждень. – 2008 (20 травня). – С. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intv.ua/news/article/?id=57733192&pid=>
203. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона: в 86 т. / под ред. Соловьева В. С. – СПб. : Изд-во Акционерное общество “Ф. А. Брокгауза и Эфрона И. А.”, 1903. – Т. 74. – 561 с.
204. Васьковский Е. В. Гражданский процесс: [учебн.] / Васьковский Е. В. – М. : Типография Варшавского учебного округа, 1917. – 366 с.
205. Тертышников В. И. Гражданский процессуальный кодекс Украины : [науч.-практ. комент.] / Тертышников В. И. – [5-е изд., доп. и перераб.]. – Х.: Консум, 2001. – 432 с.
206. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України: (із змінами та доповненнями станом на 22 верес. 2005 р.): [наук.-практ. комент.] / Беляневич В. Е. – [2-е вид.]. – К. : Юстиніан, 2006. – 672 с.
207. Дубок А. Ю. Процесуальне законодавство для підприємців або практичні рекомендації щодо подолання проблеми передплати держмита за майновими позовами в державних арбітражних судах України та Російської Федерації / А. Ю Дубок // Бізнес. – 1999. – № 1–2. – С. 31–32.
208. Яворський В. П. Необґрунтований судовий розгляд справ є порушенням права на справедливий судовий процес / Яворський В. П. // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 2004. – № 2. – С. 5.
209. Цивільний процес: [навч. посіб.] / [Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О., Угриновська О. І. та ін.]; за ред. Ю. В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2005. – 367 с.

210. Луковська В., Коваль І. Аналіз звернень до Європейського суду з прав людини / В. Луковська, І. Коваль // Міністерство Юстиції України. – 2004. – № 5. – С. 22–24.
211. Теліга та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини (м. Страсьбург) від 21 грудня 2006 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 3. – С. 22.
212. Архівна справа 20/253: Господарський суд Донецької обл.
213. Офіційний сайт госкомстату. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
214. Волинець А. Порухення строків судового розгляду: хто винен? / Волинець А. // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 23.
215. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Хотинська Оксана Зіновіївна — К., 2006. – 207 с.
216. Носік Ю. В. Проблеми виконання судових рішень про майнові стягнення: інформаційно-правові аспекти / Ю. В. Носік // Юридичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 21–26.
217. Рябченко О. П. Правове регулювання негайного виконання судових рішень / О. П. Рябченко // Фінанси і право. – 2008. – № 3. – С. 437–441.
218. Мандрица В. М. Финансовое право: [учебн.] / [Мандрица В. М., Рукавишникова И. В., Дружинин Д. Н.]; под ред. В. М. Мандрицы. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – 448 с.
219. Фединяк Л. С. Право іноземців на звернення в суд в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Фединяк Лариса Сергіївна. – Львів, 2000. – 156 с.
220. Кузнецов А. А. Реализация налогового законодательства в деятельности судебных органов Российской Федерации (финансово-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Кузнецов Александр Александрович. – М., 2005. – 170 с.

221. Панина Л. Налогоплательщики – физические лица недееспособные и ограниченно дееспособные / Л. Панина // Финансовая газета. – 2007. – № 35. – С. 36
222. Орлова Т. П. Порядок взимания государственной пошлины / Т. П. Орлова // Бухгалтерский учет. – 2004. – № 5. – С. 22–27.
223. Журавлева О.О. Объект налога (сбора) как категория налогового права: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. “Административное право; Финансовое право; Информационное право” / О.О.Журавлева. – М., 2003. – 18 с.
224. Брызгалин А.В. Налоги и налоговое право : [учеб. пособ.] / Брызгалин А. В. – М. : Аналитика-Пресс, 1997. – 600 с.
225. Евстигнеев Е. Н. Основы налогообложения и налогового права: [учеб. пособ.] / Евстигнеев Е. Н. – М. : ИНФРА, 1999. – 120 с.
226. Фінансове право: [навч. посіб. для студентів юрид. вузів та факультетів] / [Воронова Л. К., Беккерская Д. А., Кадькаленко К. Т. и др.] ; за ред. Л. К. Воронової. – К.: Вентурі, 1998. – 384 с.
227. Арбитражный процесс [учебн.] / [М. К. Треушников, В. М. Шерстюк, Е. А. Борисова и др.]; под ред. проф. М.К. Треушникова. – М. : Городец, 2005. – 211 с.
228. Осокина Г. Л. Иск (теория и практика) / Осокина Г. Л. – М. : Городец, 2000. – 290 с.
229. Додин Е. В. Доказательства в административном процессе / Додин Е. В. – М. : Юрид. лит., 1973. – 175 с.
230. Кодекс адміністративного судочинства України : [наук.-практ. комент.] / [Ківалов С.В., Харитоновна О.І., Пасенюк О.М., Аракелян М.Р. та ін.]; за ред. С. В. Ківалова, О. І.Харитоновної. – Х. : Одіссей, 2005. – 552 с.
231. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе / Борисова Е. А. – М.: Городец, 2000. – 294 с.

232. Осетинський А. Й. Правові позиції Вищого господарського суду України з питань застосування податкового законодавства: [навч.-практ. посіб.] / Осетинський А. Й. – К.: Ін Юре, 2005. – 295 с.
233. Жданов А. А. Финансовое право Российской Федерации : [учеб. пособ.] / Жданов А. А. – М.: ТЕИС, 1995. – 170 с.
234. О государственной пошлине: закон Республики Казахстан : от 31 декабря 1996 года № 65-1 // – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=00112&all=all>
235. Барулин С. В. Понятие и классификация налоговых льгот / Барулин С. В. // Аудитор. – 1998. – № 8. – С. 46–47.
236. Титова М. В. Налоговые льготы : автореф. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 “Административное право; Финансовое право; Информационное право” / М. В. Титова. – СПб., 2004. – 33 с.
237. Рау К. Г. Основные начала финансовой науки / Рау К. Г. [пер. с немец. А. Корсака]. – СПб. : Изд-во Петербург. ун-та, 1867. – 426 с.
238. Онопенко В. Цивільне судочинство – гра за новими правилами / Онопенко В. // Юридична газета. – 2004. – № 7. – С. 19.